

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1.....	3
Indledning.....	3
Formål med undersøgelsen.....	4
Problemformulering	5
Begrebsdefinitioner	6
Læsevejledning.....	9
Kapitel 2.....	10
Det senmoderne samfund som forståelseshorisont	10
Den reflektive modernitet	10
Den religiøse eklekticisme.....	11
Spirituelle bevægelser	11
Socialt arbejdes rødder.....	12
Det danske sekulære sociale arbejde.....	13
Internationalt socialt arbejde.....	14
Kapitel 3.....	15
Åndelighed i Danmark?.....	15
Alternativ behandling	15
Det danske sundhedsvæsen	15
Forholdet mellem religion og helbred	16
Den danske psykiatri	17
Kapitel 4.....	18
Tal og statistik vedr. alkohol – og stofmisbrugere	18
Alkohol – og stofmisbrugsbehandling i Danmark	18
Koblingen mellem spiritualitet og behandling af stof – og alkoholmisbrug	19
Minnesota-modellen - et 12-trinsprogram	19
AA og NA – Åndelige fællesskaber	19
International forskning vedr. spiritualitet og recovery.....	21
Kapitel 5.....	24
Begrebsudvikling – i en dansk kontekst.....	24
Nominel definition.....	24
Mening.....	29
Håb.....	30
Fællesskab	30
Tro.....	31
Operationel definition.....	31
Kapitel 6.....	33
Metode.....	33
Komparative metodologiske refleksioner	33
Metode triangulering.....	33
Surveyundersøgelse med et cross-sectional design	34
Population – stikprøve	35
Åndelighed eller institutionel identitet?.....	36
Undersøgelsens udvalgsramme	37
Refleksioner vedr. bortfald	38

Gruppenquete	38
Spørgeskemakonstruktion.....	39
Teknisk afprøvning af spørgeskema	40
Kvalitativt design	41
Selektion af informanter	42
Interview-guide	42
Transskribering	43
Præsentation af interviews	43
Analysestrategi	44
Kvantitativ analysestrategi.....	44
Kvalitativ analysestrategi.....	45
Kapitel 7.....	46
Samspil mellem teori og empiri.....	46
Valg og fravalg af teori.....	46
Teoretisk forståelseshorisont.....	47
Kapitel 8.....	54
Analyse	54
Kvantitativ Analyse	54
Hvad betyder åndelighed for længden af afholdenhed i en kvantitativ optik?	58
Har de fire subdimensioner betydning for opnåelse af afholdenhed?	59
Åndelighed som forklaring på vedvarende afholdenhed?	60
MCA-analyse: Er der en interaktionseffekt de fire subdimensioner imellem?	63
Kvalitativ Analyse	70
Præsentation af informanter	70
Tillægger tidligere misbrugere åndelighed betydning for at opnå et stof- og alkoholfrit liv?	71
Tillægger tidligere misbrugere åndelighed betydning for at bevare et stof- og alkoholfrit liv?	82
Kapitel 9.....	90
Konklusion.....	90
Kapitel 10.....	92
En perspektiverende tanke... ..	92
Kapitel 11.....	93
Abstract.....	93
Kapitel 12.....	95
Litteraturliste	95
Kapitel13.....	105
Bilag	105
A. Intro brev, Følgrebrev, Spørgeskema, Interviewguide	105
B. Surveys i USA, UK og Norge.....	111
C. De 12 trin og de 12 traditioner indenfor AA og NA	118
D. Metodiske tilgange i udvalgte internationale undersøgelser.....	120
E. Deltagelse i møder /påtage sig poster + definitioner af en Højere Magt	125
F. Tabeller til kvantitativ analyse – Se vedlagt CD	126

Kapitel 1.

'Åndelighed er som vinden. Man kan ikke se den, men man kan mærke den. Modsat vejret er der meget få, der taler om den. Endnu færre kan beskrive den uden mentalt at iføre sig mørk habit og diskrete sokker eller en tækkelig nederdel og flade sko. Åndelighed er en alvorlig sag for alvorlige mennesker. Den er ikke for hvem som helst, men for de få, de udvalgte. For teologer og andre 'gejstlige' og for filosoffer. Alligevel formaster drukmåsenes klub, AA, sig til at kalde sit program for åndeligt' (Nissen, 2003:109).

Indledning

Som det fremgår af ovenstående citat, synes det umiddelbart vanskeligt, at præcisere hvad åndelighed er, men alligevel anvender tusindvis af tidligere misbrugere begrebet i forbindelse med deres recovery fra alkohol og/eller stoffer. Alcoholics Anonymous (AA) og Narcotics Anonymous (NA) karakteriseres begge som åndelige fællesskaber, der opererer med et åndeligt program – 12 trinsprogrammet¹ (Nissen 2003; Steffen 1993; Pedersen 2005), men begrebet åndelighed ses ligeledes anvendt indenfor det danske sundhedsvæsen (Overgaard, 2003; Steinfeldt, 2006; Hvidt & Johansen, 2004; Busch, Jensen & Oved, 2002; Almind & Holbøl, 2002, Launsø, 1996) samt indenfor den danske psykiatri (Topor, 2003), hvorfor det ikke blot lader sig afgrænse til et brug indenfor AA og NA.

Følgende undersøgelse afspejler hverken et teologisk eller gejstligt blik på begrebet åndelighed, men derimod et eksplorativt sociologisk blik på betydningen af åndelighed for tidligere misbrugere. Hverken specifikt i relation til misbrug og ophør heraf eller indenfor socialt arbejdes domæne generelt er betydningen af åndelighed på nuværende tidspunkt tillagt forskningsmæssig interesse i en dansk kontekst (Pedersen 2005:197-204; Antczak & Johansen 2007). Da den åndelige dimension af den menneskelige tilværelse på nuværende tidspunkt ligeledes spiller en meget lille rolle i professionelt socialt arbejde i Danmark (Antczak & Johansen, 2007:157), synes den manglende forskning på området umiddelbar naturligt, hvorfor et eksplicit forskningsmæssigt blik på åndelighed i relation til misbrug ikke falder lige for. Faglitteraturen vedr. spiritualitet indenfor socialt arbejde har dog generelt de seneste 20-30 år oplevet en stigende international forskningsmæssig interesse (Gray 2008; Holloway 2007; Gilligan & Furness 2006; Furman, Benson, Grimwood & Canda 2004; Canda & Furman 1999; Hodge 2003, 2005, 2007; Baskin 2002; Sheridan, 2001, 1994) og når blikket rettes mod den åndelige dimension i relation til misbrug, behandling heraf samt vedvarende afholdenhed herfra, bidrager udsyn til andre lande med en markant mængde af forskning på dette område (Galanter 2007(A); Galanter, Dertatis, Bunt, Williams, Trujillo & Steinke 2007; Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn 2007(B); Zemore 2007; Wolf-Branigin & Duke 2007; Wright 2003; Arnold, Avants, Margolin & Marcotte 2002;

¹ www.nadanmark.dk, www.anonyme-alkoholikere.dk

Pardini, Plante, Sherman & Stump 2001; Green, Fullilove & Fullilove 1998; Watkins 1997; Miller 1998; Morell 1996; Mathew, Georgi, Wilson & Mathew 1996; Prezioso 1987).

Socialt arbejde udfolder sig i Danmark indenfor en velfærdsstatslig kontekst og er som følge af modernitetens udlejring af tid og rum (Giddens, 2002:22) ikke en statisk størrelse, men en foranderlig og mangfoldig profession, der: *'... i et demokratisk samfund [har] en særlig forpligtigelse til i dialog med omgivelserne at undersøge og forholde sig kritisk til deres grundlag'* (Antczak & Johansen, 2007:160), hvorfor den livlige debat vedr. evidensbaseret socialpolitik, forskning og socialt arbejde (Dinesen, 2007, Marthinsen, 2004, Nissen & Skovgaard Møller, 2006, Bergmark & Lundström, 2006, Ekeland, 2005, Sommerfeld, 2005), er væsentlig i relation til at rette et forskningsmæssigt blik mod betydningen af åndelighed indenfor socialt arbejdes domæne. Evidensdebatten aktualiserer på den ene side bekymringer for stigende standardisering, men kan på den anden side heller ikke afvises, da der findes stærke argumenter for, at de sociale indsatsers konsekvenser for klienterne systematisk skal udredes (Börjesson, 2005:232). Med Börjessons kategoriske imperativ i mente synes forskning omkring betydningen af åndelighed i relation til misbrug i en dansk kontekst relevant, da det manglende fokus, ligesom i andre lande: *'... represents a considerable gap in our knowledge, given the prominence of such spirituality-oriented lay programs as Alcoholics Anonymous (AA) and Narcotics Anonymous (NA), whose 12-step programs have at their foundation the concept of addiction as a spiritual, as well as a medical and psychological disorder'* (Arnold, 2002:320). Når tidligere misbrugere anskuer eksempelvis en Højere magt som en vigtig katalysator for og drivkraft bag forandring, synes det oplagt at: *'... spirituality is an important dimension to consider when studying recovery from addiction'* (Arnold, 2002:320).

Formål med undersøgelsen

I kraft af, at undersøgelsens design qua metodetriangulering (Riis, 2001) består af en surveyundersøgelse (Hansen & Andersen, 2000; Olsen, 2005) med et cross-sectional design (de Vaus 2002, 2005) og semi-strukturerede kvalitative interviews (Olsen 2002; Kvale 1999) opereres der i undersøgelsen med flere formål. Formålet med den kvantitative del af undersøgelsen kan karakteriseres som både beskrivende, eksplorativt og forklarende (Andersen, 2002:22), da hensigten er tilvirkning af data der kan bidrage med oversigtsmateriale, grundlags-viden og identificering af eventuelle mønstre omkring betydningen af åndelighed. Den overvejende deskriptive tilgang skal ses i relation til at: *'Jo mere underbelyst et fænomen er, jo større er behovet for indledende empiriske kortlægninger af fænomenet, inden man kan koncentrere sig om undersøgelsens forklarende [...] fase'* (Hansen & Andersen, 2000:32) og da der ikke på nuværende tidspunkt

foreligger viden af denne type, i en dansk kontekst, søges en sådan tilvirket. Den kvalitative del af undersøgelsen bidrager med en kvalificering og substantiel uddybning af centrale mønstre fundet i den kvantitative del af undersøgelse, hvorfor denne del af undersøgelsen har et mere forstående og forklarende formål (Andersen, 2002:24) idet der udfra en hermeneutisk terminologi ønskes en forståelse: *'... der er dybere end den umiddelbare iagttagelse'* (Andersen, 2002:25) vedr. betydningen af åndelighed i relation til afholdenhed. Eftersom formål kan anskues på flere niveauer såsom: *'... det praktiske, det teoretiske, det metodologiske og det videnskabsteoretiske niveau'* (Launsø & Rieper, 2005:71), må det ekspliciteres, at sigtet om at bidrage med ny empirisk viden og grundforskning indenfor et område med en mangelfuld videnskabelig kundskabsmasse både på et teoretisk, metodisk og videnskabsteoretisk niveau bevirker, at det videnskabelige samfund udgør en primær målgruppe. Da viden omkring betydningen af åndelighed i relation til at opnå og bevare afholdenhed fra misbrug også er central indenfor en optik udgjort af socialt arbejdes praksis, hvor socialarbejdere må bidrage med en for klienterne relevant hjælp, udgør socialt arbejde en sekundær målgruppe i undersøgelsen (Launsø & Rieper, 2005:71).

Problemformulering

Undersøgelsens problemformulering har en beskrivende, eksplorativ og fortolkende karakter (Rienecker, 2002) idet betydningen af åndelighed i forbindelse med misbrugerens opnåelse og bevarelse af afholdenhed, ikke tidligere er belyst indenfor en dansk kontekst, hvorfor fokus rettes mod 'hvide pletter' på videnskortet (Launsø & Rieper, 2005:70). Problemformuleringen består af to led og deres relation (Olsen & Pedersen, 2004:174), idet åndelighed sættes i relation til tidligere misbrugerens opnåelse af og bevarelse af et stof- og alkoholfrit liv. Relationen mellem de to led fanges af begrebet *betydning*, hvis indhold afdækkes i de kommende begrebsafklaringer. Undersøgelsen søger således at besvare følgende problemformulering:

Hvilken betydning tillægger tidligere stof – og alkoholmisbrugere åndelighed for opnåelse og bevarelse af et stof- og alkoholfrit liv?

Problemformulering afspejler implicit en antagelse om sammenhænge mellem åndelighed og afholdenhed fra misbrug, hvorfor den åndelige dimension formodes at have betydning for om mennesker med et stof – eller alkoholmisbrug bliver ædru og stoffri samt opnår vedvarende afholdenhed. Denne antagelse er primært funderet i internationale empiriske resultater vedr. betydningen af spiritualitet i forbindelse med recovery (Galanter A, B 2007; Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn 2007; Zemore 2007; Wright 2003; Pardini, Plante, Sherman & Stump

2001; Green, Fullilove & Fullilove 1998; Watkins 1997; Miller 1998), da der på nuværende tidspunkt bl.a. foreligger international forskning, som viser en moderat sammenhæng mellem åndelighed og recovery (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn 2007).

Eftersom erkendelse af virkeligheden er: '*... bundet til vores begrebssættelse af de fænomener vi iagttager [og] vores begreber, forestillinger, erhvervede viden og andre tidligere erfaringer – det der er kaldt vor forforståelse – indvirker på den måde, vi erkender virkeligheden på*' (Hansen & Andersen, 2000:18) medfører de på forhånd antagede sammenhænge sammen med den kommende begrebssætning af åndelighed, både en teoretisk og empirisk forforståelse, hvorfor undersøgelsens metodologiske design indeholder centrale deduktive elementer. Designet er imidlertid ikke udelukkende deduktivt, da åbenheden overfor nye opdagelser i den kvalitative del afspejler induktive elementer, hvorfor undersøgelsens design afspejler et konglomerat af deduktion og induktion. Med de induktive elementer indikeres, at undersøgelsen bærer præg af en fænomenologisk - hermeneutisk positionering, hvorfor muligheden for at gøre sig hermeneutiske erfaringer (Højberg, 2004:325), er til stede. Undersøgelsens erkendelsesinteresse er således relateret til sigtet om at opnå viden vedr. den initialt antagede sammenhæng mellem åndelighed og afholdenhed samt det mere induktivt prægede sigte om, via åbenheden overfor fænomenet åndelighed, at opnå viden vedr. betydningen af åndelighed, som den opleves af informanterne. Problemformuleringen lægger således op til et miks af deduktion og induktion, der har afgørende betydning for de anvendte procedurer for generering af erkendelse, som vil blive uddybet nærmere i kapitel 6.

Begrebsdefinitioner

Da begrebssætning udgør: '*... forudsætningen for al erkendelse*' (Hansen & Andersen, 2000:27) omhandler følgende afsnit de i problemformuleringen centrale begreber, hvis indhold behøver en eksplicit definering (Sohlberg & Sohlberg, 2004:95). Som følge af, at der indenfor den internationale forskning opereres med et divergerende begrebsbrug vedr. spiritualitet, livssyn og åndelighed, vil problemformuleringens hovedbegreb åndelighed først i kapitel 5 blive begrebssat på en, i en dansk kontekst, relevant måde, eftersom den internationale forskning fungerer som inspiration herfor.

Betydning

Betydning anvendes som en betegnelse, hvori undersøgelsens miks af deduktion og induktion implicit afspejles, idet betydning kan indeholde forskellige elementer ved både at relatere sig til statistiske sammenhænge samt til tidligere misbruges egne forståelser og fortolkninger. Der anvendes i undersøgelsen metodetriangulering (Riis, 2001), bestående af et cross-sectional design

(de Vaus 2002, 2005), hvis kvantitative natur kan medvirke til at undersøge hvorvidt der forekommer statistisk samvariation (mellem afhængige og uafhængige variable) samt kvalitative semi-strukturerede interviews (Kvale 2004; Olsen 2002), hvis kvalitative natur muliggør en mere dybdegående forståelse af tidligere misbrugeres egne fortolkninger af hvorvidt åndelighed har været og er en væsentlig dimension i deres liv. Betydning anvendes således som samlebetegnelse for undersøgelsens sigte om at opnå viden af både kvantitativ og kvalitativ karakter i form af statistisk samvariation og betydningen af åndelighed baseret på informanternes egne udsagn.

Tidligere stof- og alkoholmisbrugere

Respondenterne og informanterne i undersøgelsen er strategisk selekteret (Olsen, 2002:83, Kvale 2004) på baggrund af, at de tidligere i deres liv har haft enten et alkohol - eller et stofmisbrug.

Gruppen af tidligere misbrugere er mangfoldig, hvorfor der bl.a. kan differentieres mellem de tidligere misbrugere som deltager i AA/NA møder og dem som ikke benytter sig heraf. Populationen i undersøgelsen udgøres af den del af gruppen af tidligere misbrugere, som har eller har haft en eller anden form for tilknytning til AA/NA, hvorfor tidligere misbrugere som ikke har tilknytning til AA/NA ikke repræsenteres i undersøgelsen. Endvidere indikerer 'tidligere stof – og alkoholmisbrugere' undersøgelsens valg af perspektiv, da det er respondenternes svar i spørgeskemaerne og informanternes udsagn i interviews, som udgør undersøgelsens empiriske materiale, hvorfor perspektivet hvorfra empirien må anskues, er tidligere misbrugeres og eksempelvis ikke socialarbejderes. Den viden som fremkommer, må følgelig anskues som fortolket viden og ikke som en direkte afbildning af virkeligheden, hvorfor undersøgelsens videnskabsteoretiske positionering allerede nu, selvom der opereres med et kvantitativt design, synes at bevæge sig væk fra Comte's positivisme, hvor: *'... videnskabeligt arbejde skal begrænse til at beskæftige sig med fænomenernes positive fremtrædelse, altså de træk ved fænomenerne, som direkte lader sig iagttage og observere'* (Pedersen & Toft, 2004:56) til at nærme sig det hermeneutiske spor, hvor fortolkning og forståelse iflg. Gadamer er et grundvilkår for den menneskelige eksistens (Højberg, 2004:320).

Opnåelse og bevarelse af ...

Som det fremgår af problemformuleringen, er der i kraft af, at der opereres med at **blive** stoffri/ædru og at **forblive** stoffri/ædru, en central tidsdimension indlejret heri. Heraf følger, at der i spørgeskemaet må arbejdes med en slags treleddet tidshorisont, for at spørge ind til tiden som aktiv misbruger (i relation til dem som ikke har været i behandling), tiden i behandlingssammenhæng og tiden efter endt behandling – dvs. livet nu og i fremtiden. Med et retrospektivt blik opstår

muligheden for at undersøge betydningstillæggelsen af åndelighed på tidspunkter tilbage i tiden og dermed er det muligt at belyse om respondenterne og informanterne finder, at åndelighed har haft forskellig betydning på de to tidspunkter. Undersøgelsen indeholder således retrospektive elementer, der aktualiserer metodiske refleksioner vedr. hukommelsesproblemer (Hansen & Andersen 2000:128; Olsen 2005:83) og validitet i relation til konstruktion af institutionelle identiteter (Järvinen & Mik-Meyer, 2003), hvilket uddybes nærmere i kapitel 6.

Stof- og alkoholfrit liv

Tidsdimensionen kan med Gorskis begrebsvalg endvidere anskues som en helbredelsesproces, hvorfor valget af at operere med et stof- og alkoholfrit liv læner sig kraftigt op ad Gorskis refleksioner vedr. afholdenhed. En afholdende livsstil indebærer iflg. Gorski, at vedkommende lever et meningsfuldt liv uden behov for alkohol eller stoffer og: *'I helbredelsen bevæger vi os fra en destruktiv afhængighed af alkohol eller stoffer hen imod en fuldstændig fysisk, psykisk, social og åndelig helbredelse'* (Gorski, 2006:11). Det er den åndelige dimension af denne bevægelse, der søges nærmere belyst i undersøgelsen, hvilket implicit også indikerer hvilken forståelse af misbrug der opereres med. Afholdenhed må, i kraft af at indebære mere end blot heling af skader, anskues som en livsstil der: *'... fremmer et godt fysisk, psykisk, socialt og åndeligt helbred'* (Gorski, 2006:11), hvorfor misbrug ikke kun anskues som noget fysisk, psykisk, socialt og kulturelt, men også som en åndelig lidelse.

Der kan identificeres forskellige forståelser og definitioner af både alkohol – og stofmisbrug, hvoraf følgende fem divergerende perspektiver på alkoholisme bl.a. kan fremhæves; en sundhedsvidenskabelig forståelse, hvor alkoholisme anskues som en sygdom, ICD-10s kriterier for skadeligt brug, ICD-10s kriterier for alkoholafhængighedssyndrom, en psykologisk forståelse, hvor alkoholmisbrug anskues som et symptom på individets psykosociale problemer samt en kultursociologisk forståelse hvor alkoholmisbrug anskues som vaner og rutiner i et livsmønster (Breumlund & Hansen, 2005: 23-25). Misbrug kan endvidere iflg. sociallæge Peter Ege anskues som en social, kulturel og politisk bestemt diagnose, hvilket Mads Uffe Pedersen synes at være enig i, da han anskuer misbrug som: *'... et brug der afstedkommer forskellige former for sociale problemer – problemer som i vid udstrækning er kulturelt og politisk bestemt'* (Pedersen, 2005:36). Velfærdsministeriet definerer en stofmisbruger på følgende måde: *'En stofmisbruger er fysisk og/eller psykisk afhængig af et eller flere bevidsthedsændrende stoffer (rusmidler) i en sådan grad, at det medfører skader eller problemer for vedkommende selv og/eller nærtstående samt*

*samfundet*² og bidrager med et, for denne undersøgelses vedkommende, centralt begreb i form af afhængighed. Afhængighed er iflg. Pedersen: '*... et fysisk og psykisk syndrom, som rimeligt pålideligt kan identificeres på tværs af forskellige diagnosesystemer*' (Pedersen, 2005:36) og anskues i denne undersøgelse som det der samler de to former for misbrug; alkohol og stofmisbrug og dermed muliggør undersøgelsens strategiske selektion af både tidligere stofmisbrugere og alkoholmisbrugere. Det er således begrebet afhængighed, som knytter respondenter og informanter sammen på tværs af hvilket stof/rusmiddel, vedkommende har været misbruger af, hvorfor betydningen af åndelighed kan belyses udfra begge respondent og informant grupper.

Med ovenstående begrebsmæssige afklaringer skal det slutteligt påpeges, at misbrug i denne undersøgelse forstås som en lidelse, hvortil fysiske, psykiske, sociale og åndelige konsekvenser er knyttet. Med en sådan forståelse af misbrug indikeres samtidig, at den generative mekanisme (Meeuwisse & Swärd 2004; Rubington & Weinberg 2003; Hutchinson & Olstedal 2006) bag misbrug kan være forbundet med menneskets åndelige dimension, hvorfor løsningen heraf må placeres på det adækvate niveau; det åndelige. Præmissen for undersøgelsen er derfor, velvidende at undersøgelsens genstandsfelt blot afspejler en brøkdel af det komplekse sociale problem som misbrug er, et syn på misbrug som værende forbundet med en åndelig dimension. For at sikre respondenter og informanter der formodes at besidde, en for undersøgelsen relevant viden, er det centralt at: '*... if you want to study a phenomenon, go to where it is happening. In the addiction field, this certainly points one in the direction of AA*' (Miller, 1998:986), hvorfor de tidligere misbrugere alle har en eller anden form for tilknytning til de åndelige fællesskaber AA og NA.

Læsevejledning

At rejse en problemformulering centreret omkring betydningen af åndelighed i relation til misbrug og afholdenhed herfra må forudsættes at hvile på klare refleksioner vedr. relevansen af at adressere et problem af denne karakter anno 2008, hvorfor de følgende korte kapitler afspejler relevansen af, at rette et blik på betydningen af åndelighed i et moderne og tilsyneladende sekulariseret samfund som det danske. I forlængelse heraf må der ligeledes udvikles en definition af begrebet åndelighed, der er relevant for en undersøgelse i en dansk kontekst, hvorfor en nominal og operationel begrebsætning af åndelighed fremkommer i kapitel 5. Eftersom der på nuværende tidspunkt ikke er dansk forskning indenfor området, vil de følgende kapitler, med inspiration fra den internationale forskning, danne konturerne for specialets genstandsfelt og fungere som inspirationskilde for begrebsætningen af åndelighed³

² Definitionen kan findes på http://www.social.dk/ministeriets_omraader/udsatte_grupper/stofmisbrug.html

³ Det er valgt at lade forskernes eget begrebsbrug stå uændret, hvorfor der i de følgende kapitler vil forekomme et divergerende begrebsbrug af det samme fænomen, idet spiritualitet, åndelighed og livssyn anvendes.

Kapitel 2.

Det senmoderne samfund som forståelseshorisont

Det følgende afsnit skitserer, qua en eklektisk teoretisk forståelseshorisont, hvad der sociologisk set kendetegner moderniteten. Makrosociologiske refleksioner kan bidrage med en optik på, hvorfor den åndelige dimension af menneskelivet netop nu oplever en opblomstring indenfor store dele af det internationale sociale arbejde (Gray 2008; Holloway 2007; Gilligan & Furness 2006; Furman, Benson, Grimwood & Canda 2004; Canda & Furman 1999; Hodge 2003, 2005, 2007; Baskin 2002; Sheridan, 2001, 1994), samt indenfor det danske sundhedsvæsen (Overgaard, 2003; Steinfeldt, 2006; Hvidt & Johansen, 2004; Busch, Jensen & Oved, 2002; Almind & Holbøl, 2002, Launsø, 1996) og psykiatrien (Topor, 2003). Følgende afsnit skal derfor tjene som et sociologisk blik på forudsætningerne for, samt relevansen af, at adressere åndelighed anno 2008 i en dansk kontekst.

Den reflektive modernitet

Hvor Anthony Giddens' refleksioner afspejler en relativt positiv tilgang til moderniteten, afspejler Ulrich Becks refleksioner vedr. risikosamfundet og Zygmunt Baumans refleksioner vedr. den flydende modernitet en for Beck mere pessimistisk indstilling til den moderne udvikling (Juil, 2004:88) og et for Bauman ambivalent forhold til modernitetens væsen, idet han i begyndelsen af 1990'erne var gennemsyret af en postmoderne optimisme, men ti år senere primært udtrykker en postmoderne pessimisme (Jacobsen, 2004:175).

Modernitetens dynamik udspringer iflg. Giddens af adskillelsen af tid og rum, udlejringen af sociale systemer og den reflektive strukturering og restrukturering af sociale relationer (Giddens, 2002:22), hvorfor moderniteten har frembragt livsformer, der er revet bort fra traditionelle typer af social orden og har medført forandringer af både ekstensionel og intensionel art (Giddens, 2002:12).

Samfundet er iflg. Giddens kendetegnet ved en opløsning af traditionelle normer og moralbegreber, hvorfor refleksivitet er en central markør, der indebærer, at individet som følge af aftraditionaliseringen må træffe refleksive valg. Refleksivitet er således et grundlæggende træk ved menneskelig handlen (Giddens, 2002:38). Moderniteten bibringer øgede muligheder for det enkelte individ i relation til at forme eget liv, men med de frigørende aspekter af moderniteten følger således også ansvaret for at konstruere egen identitet, hvorfor modernitetens konsekvenser: '*... bliver mere radikale og universelle end før*' (Giddens, 2002:10), hvilket medfører at socialt arbejde, der med Giddens terminologi kan betegnes ekspertsystemer (Giddens, 2002:75) skal kunne imødekomme nye udfordringer. Dette overordnede sociologiske blik på refleksivitet åbner op for den religiøse eklekticisme, som gøres til genstand for opmærksomhed i det følgende.

Den religiøse eklekticisme

Den moderne verdens religiøse eklekticisme indebærer, at alle menneskers versioner af virkeligheden er valide, hvorfor spirituelle udtryksformer må anskues ligeså. Da rationalismen fik overtaget i den vestlige verden, opstod spørgsmålet om, hvilken rolle religion kunne og skulle spille i individets liv. Religion er i stigende grad rykket over i den private sfære, hvor den individuelle religiøse pluralisme hersker idet: *'Religion thus became a 'personal quest for meaning rather than a collective act of worship in terms of which individuals allowed their own consciences to decide which aspects of faith (were) truly essential''* (Gray, 2008:181). Privatiseringen af tro og friheden til at konstruere egen religiøs identitet er, qua Andersen og Riis' analyser i Værdiundersøgelsen⁴, empirisk verificeret, da der i en dansk sammenhæng fremkommer tendenser, som er: *'... mere i pagt med privatiseringstesens end med sekulariseringstesens'* (Andersen & Riis, 2002:96), hvilket udover at være overensstemmende med Grays analyser også understøtter Rothstein, der påpeger, at sekulariseringen viser sig at være en parentes i Vestens kultur – og religionshistorie (Rothstein, 1997:12).

Spirituelle bevægelser

Individualiseringen, fremmedgørelsen og privatiseringen af tro som følger i kølvandet på livet i et risikosamfund lægger til grund for individets søgen efter mening, formål og en følelse af tilhørsforhold og medfører, at: *'Whether we are turning inwards (Giddens' reflexive self and life politics) or outwards (Beck's subpolitics), we are nevertheless concerned with our personal (individual) search for meaning and belonging'* (Gray, 2008:193). Denne søgen medfører opblomstringen af spirituelle bevægelser (såsom eksempelvis AA og NA), hvor det synes muligt at forene den refleksive modernitets fokusering på den individualistiske selv-determinering med individets behov for at indgå i et fællesskab (Gray, 2008:186), hvilket er en forening, som fremgår af Becks teoretisering omkring sub-politikker. Ifølge Beck finder denne forening sted qua nye sociale bevægelser, der er opstået via bottom-up mekanismer og som er udtryk for individets faldende interesse i stats-drevet politikker og stigende interesse i bl.a. nongovernmental organisationer, hvorfor de spirituelle bevægelser: *'... accompanies this rise of a 'culture without shared meanings' in which 'faith is... well and truly a matter of choice, and is no longer part of one's membership in society'[...]wherin it is possible to 'believe without belonging'* (Gray, 2008:179 med ref. til Davie, in Holden, 2002, p.37). Som det fremgår af citatet, er den moderne udtryksform indenfor spirituelle bevægelser, ligesom andre refleksive aspekter ved moderniteten,

⁴ Værdiundersøgelsen er et stort europæisk forskningsprojekt om værdier, der er blevet gennemført i 1981, 1990 og 1999. Bogen 'Dansernes værdier 1981-1999' indeholder den danske del af den europæiske undersøgelse, hvor Andersen og Riis analyserer religionens rolle for danskerne over tid (Andersen & Riis, 2002).

karakteriseret ved betoningen af det frie valg både i relation til tro og tilhørsforhold, hvorfor bevægelser såsom New Age⁵ afspejler det sekulære individs forsøg på, i en fremmedgørende verden, at finde mening og en følelse af at tilhøre.

Som følge af antagelsen om, at individet succesfuldt kan leve og skabe eget liv, opstår en individuel spiritualitet, som udelukkende består af det, der af individet synes at give mening i livet, hvorfor spiritualitet kan anskues som individets fortolkning af livet samt som værende en del af individets konstruerede livsprojekt (Gray, 2008:177). Med aftraditionaliseringen, sekulariseringen og individualiseringen følger også ansvaret for konstruktion af egen identitet, hvilket kan medføre fremmedgørelse og tomhed for individet. Følelsen af tilhørsforhold og identitet er blevet eroderet, fremmedgørelsen er dominerende og individets søgen efter sikkerhed i en usikker verden synes at skabe grobund for spiritualitetens opblomstring, da den åndelige dimension af menneskelivet synes at kunne bibringe en følelse af mening.

Svaret på hvorfor åndelighed er relevant at adressere indenfor dansk misbrugsforskning, synes således, ud fra en sociologisk forståelseshorisont, at skulle funderes i modernitetens fremmedgørende konsekvenser, der i stigende grad medfører, at individet søger at finde en mening med livet qua en privatiseret konstruktion af tro, spiritualitet eller åndelighed, alt efter hvilket begrebsbrug der anvendes. Der er således udfra en sociologisk optik en orientering mod åndelige aspekter af livet, der ud fra et historisk perspektiv ikke er fremmed for socialt arbejde.

Socialt arbejdes rødder

Som Rothstein påpeger, er sekulariseringen parentetisk i Vestens kultur – og religionshistorie historie, hvilket kan bevidnes af et historisk blik på den danske velfærdsstats idemæssige rødder i omsorgen for de svage og nødlidende i senmiddelalderens Europa (Jensen, 2004:16). På dette tidspunkt forekom en skarp sondring mellem værdigt trængende fattigfolk, der hørte til i byerne og fremmede uværdige tiggere. Sondringen mellem værdig og uværdig kan således spores tilbage til middelalderens byer i 1300-1400 tallet, hvorfor Jensen på dette område synes at være uenig med Villadsens senere genealogiske analyse i relation til denne sondring, idet han daterer denne i sammenhæng med 1800 tallets filantropi (Villadsen, 2004). Fysisk arbejde blev på daværende tidspunkt opfattet som en art bodshandling, hvorfor kirkefolk vurderede det fysiske arbejde højt, hvilket prægede den europæiske klosterbevægelse (Jensen, 2004:18-19). Holdningen til fattige mennesker var præget af kirkens formaninger om at vise barmhjertighed, hvorfor den middelalderlige sociale forsyrg kan spores tilbage til en religiøs verdensopfattelse. Bruddet med den

⁵ New age kan iflg. den frie encyklopædi anskues som: '*... karakteriseret ved en individuel, eklektisk indgangsvinkel til spirituel søgning. New age har visse fællestræk med religioner under opbygning, men er for tiden et løst netværk af spirituelle ledere, healere og søgere*' (http://da.wikipedia.org/wiki/New_age).

katolske kirke, som før reformationen i 1536 varetog fattigforsorgen medførte, at de evangelisk-lutherske kirker der med reformationen blev indført i Norden, videreførte den sociale forsorg (Østergaard, 2004:30). Den universalistiske udgave af velfærdsstaten, hvorunder store dele af det danske sociale arbejde varetages, har således rødder, som kan spores tilbage til en religiøs verdensopfattelse, hvorfor de spirituelle rødder indenfor socialt arbejde er dybe.

Professionaliseringsprojektet er drevet af forsøg på at distancere sig fra de religiøse og moralistiske rødder for derved at få etableret sig blandt vigtige højstatus 'objektive' professioner (Gray, 2008:181), men denne distancering synes dog primært at finde sted indenfor offentligt socialt arbejde, da kirkelige organisationer såsom Kirkens Korshær, KFUM' s sociale arbejde, Frelsens hær og Blå kors, hvis rødder kan spores til den private velgørenhed, som var dominerende i anden halvdel af 1800 tallet (Lützen, 2004:47), stadig arbejder med samfundets mest udsatte og udstødte mennesker udfra et kristent værdigrundlag. Spiritualitet og åndelighed synes således hverken ny eller fremmed for socialt arbejde i en dansk kontekst, men som følge af socialt arbejdes indlejring i den danske velfærdsstat og den tætte historiske kobling hermed, synes det offentlige sociale arbejde at have distanceret sig fra sine religiøse rødder.

Det danske sekulære sociale arbejde

Dansk socialt arbejde synes domineret af neoliberale diskurser (Villadsen, 2004) og en øget vægtning af: '*... privatisering og udlicitering og en organisatorisk strømning inspireret af New Public Management-bølgen*' (Antczak & Johansen, 2007:49), hvilket må ses i relation til socialt arbejdes velfærdsstatslige indlejring, som på flere områder synes at trække i residuel retning (Goul Andersen, 1999:60). Aftraditionaliseringen og sekulariseringen af samfundet, fremkomsten af videnskab, rationalitet, industrielle og teknologiske fremskridt og tilbagegangen for religion er alle væsentlige effekter af moderniteten, hvorfor opblomstringen af spiritualitet i socialt arbejde, som følge heraf, afspejler modernitetens processer og er tæt knyttet til individualisme, da begge dele er et resultat af de depersonaliserende og fremmedgørende effekter af moderniteten (Gray, 2008:175). Med udgangspunkt i, at lokalt socialt arbejde bliver påvirket af en række globale processer, er der mere præcist tale om *glokalisering* af socialt arbejde, der understreger koblingen mellem lokale aktiviteter og globale processer og de muligheder der ligger i at hente inspiration 'udefra' til udvikling af lokalt socialt arbejde (Antczak & Johansen, 2007:8). Glokalisering aktualiserer et blik mod international litteratur vedr. spiritualitet og socialt arbejde, da et sådant udsyn kan tjene som inspirationskilde og igangsætte refleksioner omkring socialt arbejde i en dansk kontekst.

Internationalt socialt arbejde

Spiritualitet indenfor socialt arbejdes domæne har de seneste 20-30 år undergået en stigende international forskningsmæssig interesse, koncentreret omkring studerende og uddannede socialarbejders holdninger til inddragelse af religion og spiritualitet i socialt arbejde, samt om socialt arbejdes praksis er spirituelt sensitiv (Canda & Furman 1999; Hodge 2003; Baskin 2002 vedr. de amerikanske socialarbejdere, Gilligan & Furness 2006; Furman, Benson, Grimwood & Canda 2004 vedr. engelske socialarbejdere og studerende samt Zahl & Furman 2005 vedr. de norske socialarbejdere).

Forskning omkring studerendes og underviseres holdninger til inddragelse af spiritualitet og religion som pensum i uddannelsen af socialarbejdere er ligeledes et centralt forskningsmæssigt område (Sheridan 1999; Dudley 1990; Sheridan 1994; vedr. amerikanske uddannelsesmæssige forhold) og der er forskningsmæssig fokus på udvikling af spirituelle metoder og værktøjer, som kan inddrages konkret i socialt arbejdes praksis (Hodge 2007; 2005; Payne 2006:235-267). Socialarbejders holdninger og handlinger i relation til spiritualitet indenfor socialt arbejde er endvidere belyst i store nationale surveys bl.a. i USA (Canda & Furman, 1999), i UK (Furman, Benson, Grimwood & Canda, 2004) og i Norge (Zahl & Furman, 2005)⁶. Disse surveydata er tilvirket via spørgeskemaer omhandlende demografi, uddannelsesmæssig baggrund, praksis informationer, fortidige og nuværende religiøse eller spirituelle tilknytninger og involveringer, ideologiske mål vedr. guddommelighed/en personlig gud samt elementer omkring tilgivelse, referering til præster mm. Desuden anvendes skalaer, hvor religion adskilles fra spiritualitet, således at målinger omkring socialarbejdernes holdninger i relation til at adressere bestemte aspekter i praksis kan foretages og det belyses om et fokus på religion og spiritualitet konfliktuerer med socialt arbejdes mission, etiske principper og separationen af kirke og stat (Canda & Furman 1999; Furman, Benson, Grimwood & Canda 2004; Zahl & Furman 2005). Som ovenstående afspejler, kan der internationalt spores et stigende fokus på spiritualitet indenfor socialt arbejdes domæne, men dette synes ikke umiddelbart at være tilfældet indenfor dansk socialt arbejde. Åndelighed er dog ikke ukendt i en dansk kontekst, da begrebet synes at have gjort sit indtog indenfor det danske sundhedsvæsen, hvilket følgende afsnit vil berøre nærmere.

⁶ En nærmere gennemgang af de konkrete resultater fra de tre nationale surveys samt komparative refleksioner i forbindelse hermed kan ses i bilag B.

Kapitel 3.

Åndelighed i Danmark?

Indenfor det danske sundhedsvæsen – herunder også det etablerede behandlingsområde er der det seneste årti sket en markant stigning i interessen for åndelighed (Overgaard, 2003; Steinfeldt, 2006; Hvidt & Johansen, 2004; Busch, Jensen & Oved, 2002; Almind & Holbøl, 2002, Launsø, 1996), hvilket også ses indenfor psykiatrien (Topor, 2003), hvor der er fokus på betydningen af tro i relation til recovery fra en sindslidelse. Som et grænseområde, hvor sundhedsvæsenet mødes med socialt arbejde, kan gadesygeplejersker bl.a. fremhæves, hvorfor et fokus på sundhedsvæsenet ikke er irrelevant for socialt arbejde⁷. Forskning omkring betydningen af tro og åndelighed, indenfor en dansk kontekst, er markant længere fremme i det danske sundhedsvæsen end i socialt arbejde og misbrugsområdet, hvorfor der i relation til denne undersøgelsesbegrebsætning af åndelighed; både nominel og operationel må hente inspiration fra disse på flere måder beslægtede områder.

Alternativ behandling

Statens Sundhedsvidenskabelige Forskningsråd påpegede allerede i 2002, at hver femte dansker har brugt alternativ behandling indenfor det seneste år (Almind og Holbøll, 2002:5), hvorfor danskerne anskuer den alternative behandling som et almindeligt supplement til sundhedsvæsenet.

Broen mellem traditionel lægevidenskab og de såkaldte alternative/komplementære behandlingsformer er ved at få et seriøst fundament (Eriksen, 2002:47), hvilket bl.a. afspejles qua etableringen af Videns - og forskningscentret for alternativ behandling VIFAB og KUFAB⁸, som afspejler samarbejdet mellem to divergerende paradigmer, der iflg. Launsø kan karakteriseres som *'Det mekanistiske objektiverende videnskabsparadigme'* og *'Det subjektorienterede praksisparadigme'* (Launsø, 1996:232).

Det danske sundhedsvæsen

Indenfor det danske sundhedsvæsen har det, siden modellen for sygeplejedokumentation VIPS⁹ blev indført i 2001, været officielt anerkendt, at den sygeplejefaglige vurdering skal indebære en stillingtagen til patienternes åndelige, religiøse og kulturelle behov senest 24 timer efter

⁷ Gadesygeplejersker har i en empirisk undersøgelse vedr. socialt udsatte stofmisbrugerers problemområder, fundet at disse indebærer fysiske, psykiske, psykiatriske, sociale og åndelige problemer (Fich & Brunes, 2000).

⁸ VIFAB er en selvejende institution under Sundhedsministeriet, hvis formål er at øge viden om og kendskab til forskellige former for alternativ behandling og deres virkning. KUFAB er et tværvidenskabeligt forskningsmiljø ved Københavns Universitets Forskningsgruppe vedrørende Alternativ behandling

⁹ VIPS er en forkortelse af Velvære, Integritet, Profylakse, Sikkerhed.

indlæggelse¹⁰ (Sygeplejersken 5/2007). Den sygeplejefaglige litteratur vidner ligeså om en, de seneste år, stigende tendens til teoretisering vedr. betydningen af åndelighed indenfor sygeplejen, hvorved nyudviklinger og videreudviklinger af teoretiske perspektiver vedr. åndelighed, religion og eksistentielle dimensioner i sygeplejen finder sted (Overgaard 2003; Steinfeldt 2006; Hvidt & Johansen 2004; Busch, Jensen & Oved 2002; Stifoss-Hansen & Kallenberg 1999). Det Ethiske Råd, hvis rådgivningsfunktion bl.a. retter sig mod sundhedsministeren og Folketinget har med en udtalelse om åndelig omsorg for døende, fundet at: *'... omsorgen for de åndelige sider ved den døendes situation er en naturlig og integreret del af sundhedspersonalets aktivitet, for så vidt som den måske væsentligste del af den syges lidelse er af åndelig art'* (Det Ethiske Råd, 2002:32), hvorfor sundhedsvæsenet må gøre sig væsentlige etiske refleksioner i relation til udvikling af ønskværdige kompetencer i relation til at give åndelig omsorg for døende. Af sygeplejelitteraturen fremgår det bl.a., at: *'Åndelig omsorg er at møde mennesker i deres eksistens, i dyb nød eller i glæden'* (Overgaard, 2003:15), hvorfor åndelig omsorg ikke udelukkende er knyttet til sundhedsvæsenets arbejde i relation til døende. Ved at fokusere på åndelig omsorg indikeres implicit et udvidet syn på mennesket, da: *'... det ikke blot ses i en fysisk og psykosocial sammenhæng, men også i en åndelig-eksistentiel sammenhæng'* (Overgaard, 2003:23), hvorfor behandling af mennesket, som følge heraf, må rette et blik mod menneskets åndelige - eksistentielle dimensioner, da generative mekanismer bag forskellige problematikker formodes at kunne lokaliseres på dette niveau.

Forholdet mellem religion og helbred

Der forekommer et frugtbart samarbejde mellem religionsforskningen og sundhedsvidenskaben, hvilket bl.a. afspejles qua Københavns Universitets satsningsområde *'Religion i det 21. århundrede'* samt *'Interdisciplinært Netværk for Forskning i Tro og Helbred i Danmark'*¹¹, hvor der rettes et eksplicit forskningsmæssigt fokus på religionens betydning for danskernes sundhedsmæssige tilstand (<http://tro-helbred.org/>). Ideen om en relation mellem religion og helbred er, iflg. La Cour, ikke ny, da der historisk set kan spores en helhedsforståelse mellem menneske, helbred, skæbne, gudeliv og lægekunst (La Cour, 2004:120). For at videnskabeliggøre forholdet mellem tro og helbred må målbare enkeltfaktorer, der med rimelighed kan siges at ramme enten tro eller helbred udvælges (La Cour, 2004:124), men sådanne forsimplede faktorer såsom måling af religiøsitet ved hvor ofte folk går i kirke eller måling af helbred ved antal leveår, aktualiserer den klassiske diskussion vedr. korrekt og ukorrekt videnskabelig metode. Ikke desto mindre er der fundet

¹⁰ Den sygeplejefaglige vurdering indbefatter emner såsom værdier, kultur, livsanskuelse, lidelse, død, symboler, tabuer, trosudøvelse, bedetider, fortvivelse mm., hvilket er opstået ud fra antagelsen om, at: *'Tro og religion kan udgøre en væsentlig del af det enkelte menneskes ressourcer'* (Sygeplejersken 5/2007).

¹¹ Netværket blev etableret i marts 2007 og består af forskere fra forskellige akademiske discipliner.

forskelligartede positive sammenhænge mellem religiøst liv og helbred, hvor der bl.a. er påvist en tydelig sammenhæng mellem religiøsitet og livslængde, mellem religiøsitet og hjerte-kar-sygdomme, mellem kirkegang, meditation, meningssøgen og immunsystemet, der forbedres trinvis ved højere religiøs aktivitet og religiøsitet synes at virke som bolværk mod en række angsttilstande samt at have en sammenhæng med psykologiske og sociale faktorer ¹²(Ibid., 2004:125-128).

Den danske psykiatri

Forholdet mellem spiritualitet og psykisk helbred har, på trods af at spørgsmål vedr. meningen med livet kan anses som kernen i salutogenesen, ikke fået noget større råderum i den psykiatriske faglitteratur, men: *'... flere blandt dem der er kommet sig, nævner spirituelle aspekter som betydningsfulde i forbindelse med deres bedring'* (Topor, 2005:195). Spiritualitetens rolle for unges psykiske sundhed indebærer forskelligartede faktorer, som sammenlagt har: *'... positive følger for at fremme resiliens og psykisk velbefindende og beskyttelse mod psykiske problemer'* (Topor, 2005:195). Når spiritualitet medvirker til bedring, synes det at ske qua to forskellige veje; troen og menigheden (Topor, 2005:196). Af andre faktorer fremhæves bl.a. håb, støtte, mening, tryghed, bøn, mestring og religiøse samt spirituelle bevægelser bidrag til recovery processen (Topor, 2005: 196- 200). Spiritualitetens rolle fremdrages endvidere i relation til psykologisk behandling, hvor Elsass, bl.a. inspireret af Jung, William James og Maslow (Elsass, 2004:91-92), reflekterer over om arbejdet med det spirituelle kan beskrives som en non-specifik virkningsmekanisme, da en række undersøgelser viser,: *'... at de non-specifikke har en større effekt på outcome end de specifikke [...]* Men det er ofte de specifikke, der er genstand for terapeuternes opmærksomhed, og som bliver kvalificeret i faglige sammenhænge' (Elsass, 2004:93). Det kan i forlængelse heraf nævnes, at der indenfor forskning omkring virkningen af psykoterapi forefindes evidens for, at *The Big Four* gør sig gældende; klienten selv og de udenoms-terapeutiske faktorer hæfter for 40 procent, relationen hæfter for 30 procent, teknik eller terapeutisk model for 15 procent og relevant i denne sammenhæng hæfter håb og forventninger også for 15 procent af variansen i forklaringen på udfaldet af psykoterapi (Ekeland, 2005:42).

Som det fremgår af ovenstående, rettes der indenfor det danske sundhedsvæsen et eksplicit blik på åndelighed. Dette er ligeledes tilfældet i forbindelse med dele af det danske misbrugsbehandlings område, hvilket følgende vidner om.

¹² Disse faktorer er iflg. La Cour: *'... større selvanseelse, bedre tilpasning ved sorg, større social støtte, mindre ensomhed, færre selvmord, mindre skizofreni og andre psykoser, mindre alkohol- og stofmisbrug, mindre (ungdoms) kriminalitet, større ægteskabelig stabilitet'* (La Cour, 2004:128-129).

Kapitel 4.

Tal og statistik vedr. alkohol – og stofmisbrugere

Velfærdsministeriet skønner at ca. 200.000 mennesker har et helbredsskadeligt forbrug af alkohol, og at ca. 20.000 af disse har sociale problemer til følge (www.velfærdsministeriet.dk). Andre estimerer fremdrager at tallet er 250.000, at ca. 180.000 danskere er afhængige af alkohol, at ca. 125.000 har udviklet et misbrug og at ca. 500.000 har et forbrug, der er større end den af sundhedsstyrelsen foreslåede genstandsgrænse på henholdsvis 14 genstande om ugen for kvinder og 21 genstande om ugen for mænd (Pedersen, Vind, Milter & Grønbæk, 2004:11).

Ud fra komparative refleksioner, qua udsyn til andre lande, konkluderes det dog, at der næppe findes 250.000 afhængige i Danmark, som er en potentiel målgruppe for alkoholbehandlingssystemet, hvorfor mellem 50-70.000, uden at være formelt defineret, synes mere realistisk (Pedersen, Vind, Milter & Grønbæk, 2004:16). Det præcise antal af stofmisbrugere i Danmark er ej heller opgjort, hvorfor estimerer baseret på antallet af personer fra og med det 18. år, der har et mere vedvarende forbrug af narkotika, som medfører fysiske, psykiske og/eller sociale skader, er foretaget af Sundhedsstyrelsen¹³, hvilket i 2005 indebar et skøn på 27.000 stofmisbrugere i Danmark (www.sst.dk). Statistik fra NAB (det Nationale Alkoholbehandlingsregister) vedr. registreringer af personer i behandling viser, at der i 2006 (som er foreløbige tal) var 5.432 personer i alkoholbehandling og det fremgår af velfærdsministeriets hjemmeside, at 13.316 personer var i behandling for stofmisbrug i 2005 (www.velfærdsministeriet.dk).

Gruppen af stof – og alkoholmisbrugere er således af en væsentlig størrelse, hvorfor undersøgelser der bidrager med viden om hvilke faktorer – herunder åndelighed, der har betydning for at opnå afholdenhed, er af væsentlig interesse for samfundet, det sociale arbejde og det enkelte individ.

Alkohol – og stofmisbrugsbehandling i Danmark

I relation til behandling af alkoholmisbrug opereres der med klassiske kerneydelser, såsom: '*antabusbehandling, individuel samtalebehandling, gruppebehandling, dagbehandling og døgnbehandling*' (Pedersen, Vind, Milter & Grønbæk, 2004:29). En anden sontring kan foretages ved inddeling i amtslige, diakonale og private behandlingstilbud (Breumlund & Hansen, 2005:15) og typer af behandlingsmodeller kan bl.a. differentieres i; den analytiske (psykodynamiske model), den socialpsykologiske model (demokratisk terapeutisk samfund), den amerikanske model (Minnesota, AA/NA) og den Strukturpædagogiske model (Pedersen, 2000:12). Eftersom det er

¹³ Sundhedsstyrelsen har løbende foretaget disse estimerer som omfatter både hashmisbrugere samt misbrugere af centralstimulerende stoffer, men det omfatter ikke personer med et eksperimenterende stofforbrug (www.sst.dk).

indenfor den amerikanske model, at der eksplicit opereres med åndelighed, vil mit fokus være rettet her, hvorfor andre behandlingstyper og former ikke inddrages eller udfoldes yderligere.

Den danske strategi mod alkoholmisbrug indebærer i Danmark en tradition for at kristne organisationer såsom Blå Kors og KFUM også engagerer sig i behandling af misbrugsproblemer (Steffen, 1994:79), hvorfor der udover den amerikanske model, indenfor den private del af misbrugsbehandlingsarbejdet, også er behandlingsinstitutioner, som arbejder udfra et eksplicit religiøst grundlag.

Koblingen mellem spiritualitet og behandling af stof – og alkoholmisbrug

Nærværende undersøgelses respondenter og informanter er strategisk selekteret (Olsen, 2002:83) på baggrund af deres deltagelse i AA og NA møder, hvorfor det indholdsmæssige grundlag for disse møder er relevant at rette et blik mod, hvilket den internationale forskning på området ligeså gør (Galanter 2007; Zemore 2007; Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn 2007; Arnold, Avants, Margolin & Marcotte 2002; Green, Fullilove & Fullilove 1998; Miller, 1998; Watkins 1997; Mathew, Georgi, Wilson & Mathew 1996).

Minnesota-modellen - et 12-trinsprogram

Den danske privatinitierede døgnbehandling af stofmisbrugere er stærkt påvirket af Minnesota-modellen, hvilket adskiller sig fra Norge og Sverige, hvor påvirkningen ikke er så markant (Pedersen, 2000:15). Minnesota-modellen har sine rødder i USA, hvor betegnelsen dækker over en kortvarig internatbehandling (Dahl, 1999:39). Etableringen af Minnesota-modellen er sket med inspiration fra AA-bevægelsen, der så dagens lys i 1930'erne. Minnesota-modellen baserer sig på fællesskabet AA's 12-trinsprogram og har i Danmark siden 1985 været en del af det private behandlingsmarked for alkoholmisbrug i Danmark (Steffen, 1993:13). Overskriften for denne type af behandling er af Pedersen benævnt 'den amerikanske model' da han påpeger, at der i Danmark ikke findes nogen klart defineret og ren udgave af Minnesota døgnbehandling, hvorfor: '*... den danske Minnesotamodel er en mere pragmatisk anlagt blandingsmodel*' (Pedersen, 2000:15). Det, der binder de forskellige afarter og forgreninger sammen, er det eksplicite fokus på og anvendelse af *egne erfaringer og troen*, idet disse aspekter tillægges stor betydning (Pedersen, 2000:14).

AA og NA – Åndelige fællesskaber

Minnesota-behandling bygger grundlæggende på det verdensomspændende fællesskab AA, som i midten af 1930'erne blev grundlagt af børsmægleren William Griffith Wilson (Bill W.) og lægen Robert Holbrook Smith (Dr. Bob). De udviklede sammen med andre lidelsesfæller i løbet af de følgende år et program bestående af 12 trin og 12 traditioner (se bilag C), hvilket dels beskriver et

åndeligt udviklingsprogram til opnåelse af ædruelighed og dels de organisatoriske rammer for fællesskabet (Steffen, 1994:76). Det altdominerende perspektiv i programmet hviler på antagelsen om, at alkoholisme er en sygdom, og at afholdenhed er løsningen på alkoholikerens problem (www.na.org www.aa.org; Gorski 2006; Steffen, 1994).

Både AA og NA udgør et verdensomspændende netværk af selvstyrende selvhjælpsgrupper (Dahl, 1999:34-35) og er baseret på rehabiliterede misbrugeres videregivelse af erfaringer med afhængighed, hvorfor programmet opererer med en antagelse om, at: *'... den terapeutiske værdi af en narkomans hjælp til en anden er uden sidestykke'* (Dahl, 1999:43). Det eneste der kræves for at blive medlem af AA og NA, er et ønske om at holde op med at drikke og tage stoffer, der betales intet kontingent og hverken AA eller NA er knyttet til nogen religiøs, politisk eller økonomisk organisation eller bevægelse. Programmet er bygget op omkring 12 trin og 12 traditioner og indebærer total afholdenhed. Ædrueligheden og stoffriheden bevares, qua møderne, ved at medlemmerne deler deres erfaringer, styrke og håb (Gorski 2006; Steffen 1994:33). Hverken Minnesota eller AA og NA er således knyttet til: *'... nogen religiøs organisation eller bevægelse, og programmet refererer ikke til nogen bestemt religiøs doktrin eller teologi. Man opererer med et pragmatisk og individuelt gudsbegreb, som det kommer til udtryk i formuleringerne 'Gud, sådan som vi opfattede Ham' eller 'En Højere Magt''* (Steffen, 1994:79). I Danmark opstod de første stabile AA grupper i 1970'erne, men med Minnesota-modellens introduktion i 1985 voksede antallet af grupper markant (Steffen, 1993:33), men i relation til lande såsom Norge, Finland, Holland, England og Irland var det relativt sent, at AA fik fodfæste i Danmark (Steffen, 1994:76).

Inden der rettes et nærmere blik mod den internationale forskning vedr. betydning af spiritualitet indenfor misbrugsområdet, må det påpeges, at der i Danmark er en relativ løs kobling mellem misbrugsforskning og praksis, idet de fleste behandlingsinstitutioner kun udøver: *'... delvist evidensbaseret behandling eller slet ikke, og mange behandlingsorganisationer har ikke overblik over den nyeste danske og internationale forskning i misbrugsbehandling'* (Vind, 2006:323). Vinds tentative bud i relation til problematikken indebærer, at der skal fokuseres på at opbygge en infrastruktur mellem de evidensproducerende organisationer og praksisorganisationerne, således at den evidensbaserede viden når frem til - og omsættes i en effektiv behandlingspraksis (Vind, 2006:339-340) og det er iflg. Hesse væsentligt at udfærdige og lade metaanalyser spille en rolle i den eksisterende forskning på misbrugsbehandlingsområdet, idet metaanalyser kan: *'... bidrage til at identificere dokumenteret effektive behandlinger, og de kan i den sidste ende bidrage til, at behandlingen som sådan bliver evidensbaseret'* (Hesse, 2002:364).

Evidensbaseret viden – bl.a. i form af metaanalyser vedr. spiritualitet og recovery udgør en stor del af den internationale forskning, hvorfor det synes nærliggende at rette et blik i den retning for at søge inspiration til begrebssætningen af åndelighed på en, i en dansk kontekst, relevant måde.

International forskning vedr. spiritualitet og recovery

Spiritualitet i behandlingen af stof- og alkoholmisbrug er et forskningsområde, som internationalt tildeles stor opmærksomhed, hvorfor store undersøgelser af både kvalitativ og kvantitativ art er tilgængelige (Galanter A, B 2007; Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn 2007; Zemore 2007; Wright 2003; Pardini, Plante, Sherman & Stump 2001; Green, Fullilove & Fullilove 1998; Watkins 1997; Miller 1998). Selvom der er en markant stigning i mængden af forskning indenfor dette område, er der stadig generel enighed om, at der mangler yderligere forskning i, hvad der kan sikre stoffrihed og ædruelighed og det er, på trods af den stigende mængde af forskning på området, stadig overset hvilken rolle spiritualitet kan spille i denne sammenhæng.

Behandlingen af stof- og alkoholmisbrug oplever, ligesom stort set alle andre dele af socialt arbejde, en stigende interesse og pres for at evidensbasere forskningen indenfor området, hvorfor der er flere undersøgelser (Zemore 2007; Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn 2007), som anvender design, der rangerer relativt højt i evidenshierarkiet (Bergmark & Lundström 2006; Marthinsen 2004; Vind, 2006:326). Jeg vil i det følgende kort skitsere relevante resultater fra internationale kvantitative og kvalitative undersøgelser på området¹⁴.

Internationale undersøgelser vedr. spiritualitet og recovery varierer markant i relation til valg af metodisk tilgang, videnskabsteoretisk positionering, teoretisk fundering samt antallet af respondenter og informanter. Spændvidden kan illustreres i kraft af undersøgelser rangerende fra kvantitative nationale surveys, hvor forholdet mellem individuel religiøsitet, det religiøse klima i misbrugsbehandlingsprogrammer og to effektmål (tilbageholdelse i behandling og personlig engagement i behandlingen) bl.a. undersøges med data fra 10.010 respondenter, hvilket har vist sig at være stærke prædiktorer for længerevarende recovery (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:356), til undersøgelser med metodisk triangulering qua observationsstudier kombineret med to fokusgruppeinterviews med 24 personer i hver gruppe (Green, Fullilove & Fullilove, 1998), hvor: *'The data suggests that persons in recovery often undergo life altering transformations as a result of embracing a power higher than one's self, that is, a Higher Power'* (Green, Fullilove & Fullilove, 1998), til kvalitative Giorgi inspireret fænomenologiske undersøgelser af 15 Afrikansk-Amerikanske kvinder og hvad spiritualitet betyder for deres recovery (Wright, 2003), hvor det bl.a.

¹⁴ For en uddybende gennemgang vedr. de metodiske tilgange i flere af de nyeste undersøgelser på området, se Bilag D.

konkluderes, at Frankls filosofiske bidrag vedr. mening er vigtig, da kvindernes eksistentielle vakuum tidligere blev udfyldt med alkohol og stoffer, hvorimod kvinderne i tiden som ædru og stoffri finder en mening i livet bl.a. qua deres spiritualitet.

Resultaterne fra de internationale undersøgelser er brogede og mangfoldige, hvorfor nogle blot skal nævnes her. Der synes at forekomme en generel enighed om, at: *'In our zeal to scientifically study, categorize and measure spirituality, the essence of spirituality may be overlooked'* (Wright, 2003), hvilket bl.a. er relateret til problematikker forbundet med at definere spiritualitet operationelt.

Der er i dag en voksende mængde af evidens, som viser at spiritualitet spiller en rolle i recovery fra misbrug: *'Alongside evidence that a spiritual orientation may help prevent the development of substance abuse (Cochran et al., 1992; Gorsuch, 1993, 1995; Gorsuch and Butler, 1996; Miller, 1998), emerging (indirect) evidence implies a role for spirituality in recovery from substance abuse'* (Zemore, 2007:76).

Zemore refererer til bl.a. to cross-sectional undersøgelser, som viser, at spiritualitet stiger efter recovery (Mathew et al., 1996) og at større spiritualitet er associeret med længere recovery (Carter, 1998; Zemore and Kaskutas, 2004). Zemore konkluderer, at: *'The study confirms findings from prior studies revealing that baseline religiosity is a poor predictor of treatment outcomes, suggesting that it is spiritual change (but not spirituality at treatment outset) that matters'* (Zemore, 2007:78), hvorfor Zemores undersøgelse med sit longitudinelle design bidrager med vigtig viden i relation til kausalitet, da det er centralt, at: *'... disentangle these possibilities to determine whether the effects for spiritual change on recovery outcomes are indeed causal, and whether spirituality might be an important mediator for the positive effects of 12-step involvement on recovery'* (Zemore, 2007:76). Længden af behandlingsophold har ligeledes betydning for efterfølgende afholdenhed, idet: *'... those with a longer length of stay (LOS) improve their treatment outcome'* (Wolf-Branigin & Duke, 2007:239). Shields undersøgelse er: *'... supportive of the literature that shows a weak to moderate relationship between religiosity and treatment outcomes'* (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:355) og af andre relevante kvantitative undersøgelser kan Pardini, Plante, Sherman og Stump's cross-sectional undersøgelse af forholdet mellem religiøs tro, spiritualitet og positiv mental sundhed bl.a. fremhæves, hvis resultater viser at: *'... recovering individuals tend to report high levels of religious faith and religious affiliation, but choose to rate themselves as being more spiritual than religious'* (Pardini, Plante, Sherman & Stump, 2001:1). De finder endvidere, at: *'... among recovering individuals, higher levels of religious faith and spirituality were associated with a more optimistic life orientation, greater perceived social support, higher resilience to stress, and lower levels of anxiety'* (Pardini, Plante, Sherman & Stump, 2001:1).

Endvidere viser resultater, at for flere patientgrupper sammenlignet med kontrolgrupper er spiritualitet en vigtig del af deres recovery, hvorfor det fremgår at: '*... the relevance of this issue may be underestimated in the way treatment is framed in a range of clinical facilities*' (Galanter, Dermatis, Bunt, Williams, Trujillo & Steinke, 2007:257B).

Ovenstående er blot et mindre udpluk af de seneste publicerede større kvantitative og kvalitative undersøgelser vedr. betydningen af spiritualitet i forbindelse med recovery. Den store mængde af international forskning indenfor dette speciales genstandsfelt; åndelighed i forbindelse med at blive alkohol – og stoffri samt opnå vedvarende afholdenhed (Wolf-Branigin & Duke 2007; Galanter A, B 2007; Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn 2007; Zemore 2007; Wright 2003; Arnold, Avants, Margolin & Marcotte 2002; Pardini, Plante, Sherman & Stump 2001; Green, Fullilove & Fullilove 1998; Miller 1998 Watkins 1997; Mathew, Georgi, Wilson & Mathew 1996; Morell 1996; Prezioso 1987) illustrerer, om ikke andet så, relevansen af at adressere dette områdes problematikker også i en dansk kontekst.

Kapitel 5.

Begrebsudvikling – i en dansk kontekst

Begreber som ikke er entydige i daglig sprogbrug, bør defineres i relation til formåls – og problemformuleringen (Launsø & Rieper, 2005:75) udfra et ideal om, at definitionerne er eksplicitte (Sohlberg & Sohlberg, 2004:95), hvorfor følgende afsnit vil omhandle den nominelle samt operationelle begrebssætning af undersøgelsens væsentligste begreb; åndelighed.

Da åndelighed er et luftigt begreb synes det ikke frugtbart at operere med en egentlig inderste kerne, hvorfor der foretages en afgrænsning fra essentialismen¹⁵ og dermed konstruktion af en realdifinition, hvor det søges at: *'... afbilde et fænomens sande væsen eller essens'* (Sohlberg & Sohlberg, 2004:98). Det intenderes derimod at konstruere en nominel stipulativ¹⁶ definition (Sohlberg & Sohlberg, 2004:99), som hverken hævder at være sand¹⁷ eller udtømmende, da den både står på skuldrene af tidligere definitioner, men også antager karakter af at være et sensitiviserende begreb, der blot angiver synsretningen for den empiriske undersøgelse. Da den omfangsrige metodelitteratur kun i begrænset omfang indeholder: *'... ledetråde for, hvordan begreber defineres'* (Olsen, 2005:32), vil kapitlet med udgangspunkt i de Vaus' trin: *'... obtain a range of definitions [...] decide on a definition [...] delineate the dimensions of the concept'* (de Vaus, 2005:25), søge at konstruere en, i en dansk kontekst, relevant og anvendelig definition af begrebet åndelighed.

Nominel definition

Der foreligger ikke en alment accepteret og anvendt definition af åndelighed indenfor socialt arbejde i en dansk kontekst, hvorfor konstruktionen af en definition med relevans for danske forhold må stå på skuldrene af andre definitioner indenfor nært beslægtede områder. Første trin i udviklingen af en definition består i at opstille en række definitioner, hvorfor følgende afsnit indeholder amerikanske definitioner af spiritualitet indenfor socialt arbejde og misbrugsforskningen, norske definitioner af livssyn indenfor socialt arbejde og danske definitioner af åndelighed hentet fra den teoretiske sygeplejelitteratur. Der forekommer et divergerende begrebsbrug; spiritualitet, livssyn og åndelighed, men det medfører kun en tilsyneladende forskellig indholdsmæssig betoning. Der er dog forskellige associationer knyttet til de tre begreber i en dansk

¹⁵ Åndelighed ansues derfor ikke som et begreb hvortil et essentielt syn på definitioner kan knyttes, men som følge af, at der i den konstruerede definition lånes ideer fra forskellige teoridannelser kan essentielle antagelser fra forskellige virkeligheds beskrivelser ikke forkastes, da de udgør en del af det fundament som den konstruerede definition hviler på.

¹⁶ Med stipulativ refereres til en definition, hvor det anvendte begreb stipuleres anderledes end den almindelige definition, hvorfor nyopdagelser eller udvidelser af definitionen muliggøres (Sohlberg & Sohlberg, 2004:99).

¹⁷ Det fremgår af Sohlberg & Sohlberg, at: *'En nominel definition hævdes ikke at være sand'* (Sohlberg & Sohlberg, 2004:99), da dens primære opgave centrerer om hvorvidt den er anvendelig eller ej til et bestemt formål, som i denne undersøgelse bl.a. er empirisk kortlæggende.

kontekst, hvorfor begreberne spiritualitet¹⁸ og livssyn er fravalgt. Førstnævnte formodes at skabe negative associationer til New Age, der har klang af at være sektororienteret og sidstnævnte, om end der er en større kontekstmæssig relevans forbundet hermed, synes nærtbeslægtet med begreberne menneskesyn og samfundssyn, hvilket bevirker et andet fokus, end det der ønskes. Med valg af begrebet åndelighed aktualiseres refleksioner vedr. fordele og ulemper. Fordelene synes især knyttet til, at begrebet allerede anvendes indenfor det danske sundhedsvæsen, hvorfor det ikke er fremmed i en dansk kontekst. Ligeledes opfattes begrebet åndelighed formentlig ikke som værende af en religiøs afstamning, men mere som et 'midterbegreb' på et kontinuum mellem religion og new age og måske umiddelbart som værende i familie med eksistentialismen. Om dette blot er sekulære antagelser, kan som følge af manglende forskning, på nuværende tidspunkt ikke afgøres. Ulemperne formodes at være forbundet med at begrebet hverken er 'tomt' eller ukendt i en dansk sammenhæng, hvorfor der er mulighed for at begrebet afskrækker eller har en bestemt indholdsmæssig forståelse knyttet til sig. Følgende afsnit vil, på trods af ovenstående fravalg, skitsere forskellige definitioner vedr. de tre begreber, da deres indholdsmæssige dimensioner er relevante for den nominelle definering af åndelighed og skal udgøre det indholdsmæssige fundament som begrebet hviler på.

Der kan lokaliseres mange divergerende, men alligevel nært beslægtede nominelle definitioner af spiritualitet, hvorfor følgende blot er et udpluk af den amerikanske litteratur, der skal tjene som illustration af indholdsmæssige dimensioner. De første fem definitioner er hentet fra socialt arbejdes domæne og de sidste fire definitioner er lokaliseret indenfor den internationale misbrugsforskning, hvor der forskes i sammenhænge mellem spiritualitet og recovery.

"Spirituality relates to a universal and fundamental aspect of what it is to be human – to search for a sense of meaning, purpose, and moral frameworks for relating with self, others, and the ultimate reality. In this sense, spirituality may express through religious forms, or it may be independent of them" (Canda & Furman, 1999:37)¹⁹,

'Spirituality can be understood as individual's existential relationship with God (or perceived transcendence)' (Hodge, 2005:4)

'... spirituality as encompassing an individual's ultimate values, her/his relationship with others and one's perception of the sacred (Baskin, 2002:2 med ref. til Vanda 1988; Titone 1991; Ingersoll 1994; O'Rourke 1997; Pellebon, Anderson & Angell 1999; Gilbert 2000).

¹⁸ Begrebet spiritualitet synes primært anvendeligt i en amerikansk kontekst hvor befolkningen generelt anser sig selv for at være spirituelle (Canda & Furman, 1999) og hvor begrebet er forbundet med relativt positive associationer, hvorfor dette begrebsbrug ikke umiddelbart skaber problemer i en amerikansk forskningsmæssig sammenhæng.

¹⁹ Canda og Furman differentierer mellem spiritualitet og religion hvor sidstnævnte defineres som: *'... an institutionalized pattern of beliefs, behaviours, and experiences, oriented toward spiritual concerns, and shared by a community and transmitted over time in traditions'* (Canda & Furman, 1999:37).

'... spirituality as heart knowledge where wholeness, meaning and inner peace occur. Spirituality is a sense of being one with the inner and outer worlds' (Baskin, 2002:2 med ref. til Carolyn Jacobs 1997)

'... et beslægtet aspekt af menneskelivet, der vedrører det udbredte, nogle ville sige universelle, menneskelige behov for at finde mening og betydning i livet, der overstiger ren, basal overlevelse' (Payne, 2006:235).

'...spirituality in recovering individuals seems to focus on a belief in God or a power that guides the universe, faith in mystical or transcendental experiences, and adherence to certain moral values' (Pardini, Plante, Sherman & Stump, 2001:2 med ref. til Mathew & Mathew).

'... spirituality as a broader-based construct that encompasses activities such as spending time in nature, engaging in artistic endeavors, and improving personal diet and sleep patterns' (Pardini, Plante, Sherman & Stump, 2001:2 med ref. til Brown & Carroll).

'... spirituality encompasses attitudes and beliefs about relationships with ourselves, other people, the environment and ultimately with God or a Higher Power' (Pardini, Plante, Sherman & Stump, 2001:2 med ref. til Warfield & Goldstein, 1996).

'... that which gives people meaning and purpose in life' (Galanter, 2005:2, med ref til Puchalski, Dorff & Hendi, 2004).

Ovenstående definitioner afspejler gennemgående dimensioner såsom mening, relationer til andre og tro. Nært beslægtet hermed synes den indholdsmæssige definering af begrebet livssyn indenfor en norsk kontekst, men begrebet livssyn indebærer endvidere elementer, som ikke umiddelbart synes repræsenteret i spiritualitet begrebets indholdsmæssige bestemmelser.

Indenfor teoretiske og kliniske perspektiver opereres der i Norge med begrebet livssyn, der af Stifoss-Hansen og Kallenberg defineres som: *' ... de teoretiske og vurderingsmæssige antagelser, som udgør eller har afgørende betydning for et overordnet billede af mennesket og verden [...] og som danner et centralt vurderingssystem og som giver udtryk for en grundholdning' (Stifoss-Hansen & Kallenberg, 1999:33 med ref. til Jeffner, 1982).* Praktisering af åndelig omsorg overfor patienter forudsætter bevidsthed om samt opmærksomhed på eksistentielle spørgsmål eller livssynsspørgsmål (Stifoss-Hansen & Kallenberg, 1999:23). I en norsk kontekst anvendes begrebet åndelig som et paraplybegreb, der kan dække både udfordringer og strategier, hvorfor pendanten til spiritualitet benævnes livssyn som består af tre komponenter; en virkelighedsopfattelse, et vurderingssystem og en grundholdning (Stifoss-Hansen & Kallenberg, 1999:24), hvor sidstnævnte vedrører den stemning af:

'... håb, tillid, fortvivelse eller pessimisme, som livssynet giver udtryk for' (Stifoss-Hansen & Kallenberg, 1999:33).

Zahl har i norsk forskningsmæssig sammenhæng anvendt begrebet livssyn der differentieres fra religion. Hun definerer livssyn som:

'Søken etter mening og et moralsk tilfredsstillende forhold til en selv, andre mennesker, universet og den fundamentale eksistens uansett hvordan hver enkelt måtte forstå den. Livssyn kan ha en religiøs uttrykksform så vel som en ikke-religiøs tilknytning' (Zahl & Furman, 2005:103).

Begrebet livssyn har dog ikke umiddelbart fundet fodfæste indenfor det danske sundhedsvæsen, hvorfor begrebet åndelighed i stedet anvendes. Den danske indholdsmæssige begrebssætning af åndelighed er dog inspireret af Stifoss-Hansen og Kallenbergs forståelse af livssyn, hvilket fremgår af Overgaards definition af åndelig omsorg, som indebærer:

'... det at være opmærksom på patientens eksistentielle spørgsmål og ressourcer; at lytte til den mening disse har i patientens livshistorie, og at hjælpe patienten i hans/hendes arbejde med eksistentielle spørgsmål med udgangspunkt i hans/hendes eget livssyn' (Overgaard, 2003:23).

Den åndelige omsorg anskues indenfor sundhedsvæsenet som en behovsorienteret praksis, da begreberne åndelig lidelse, åndelige behov og åndeligt velvære inddrages som interrelaterede begreber i en problemorienteret tankegang, hvor åndelige behov indebærer følgende fem behovsområder: *'Tilgivelse, kærlighed, tillid, håb og mening'²⁰* (Steenfeldt, 2006:17). Åndelige/eksistentielle behov kan endvidere omhandle: *'... mangler eller ønsker, som mennesket måtte have vedrørende livets mening og forholdet til Gud eller en højere magt, At finde fællesskab og opleve forståelse, At opdage tro på egen værdifuldhed, At finde mening i livssituationen, At have mulighed for at bevare en selvstændighed (identitet) som modstykke til opløsning, magtesløshed og total afhængighed[samt] At opdage grunde til at holde ud og kende håb' (Oved, 2002:23).*

Begrebet åndelighed anvendes imidlertid også indenfor AA/NA's domæne²¹, hvor begrebet refererer til både den indholdsmæssige dimension af 12 trinsprogrammet, men også til traditionerne for, hvordan AA/NA grupper opbygges og fungerer (www.na.org, www.aa.org). Der opereres i de 12 trin med en Højere Magt, der kaldes 'Gud, sådan som vi opfattede ham' og det fremgår eksempelvis af trin 11, at bøn og meditation er måder hvorpå kontakten med 'Gud' kan forbedres og af trin 12, at en 'åndelig opvågnen' er resultatet af arbejdet med de første 11 trin (Gorski, 2006:139).

Ovenstående definitoriske gennemgang afspejler de Vaus første trin i udviklingen af en definition, hvorfor følgende afsnit vil afspejle de Vaus andet trin, som består af at: *'... decide on a definition [...]' (de Vaus, 2005:25)*, hvilket sker ved at: *'... identify the common elements of these definitions and develop a definition based on these' (de Vaus, 2002:46).*

²⁰ Steinfeldts refleksioner vedr. fem universelle eksistentielle – åndelige behov hviler på et eklektisk fundament bestående af bl.a. eksistenspsykologiske og socialpsykologiske teoretiske perspektiver.

²¹ Respondenterne og informanterne formodes at have en forståelse af begrebet åndelighed, hvilket kan påvirke graden af validitet, hvis ikke der tages højde herfor metodisk.

Ved gennemgang af definitionerne synes følgende elementer at gøre sig gældende: *Mening, håb, en højere magt, fællesskab, tro, tilgivelse, kærlighed, tillid, transcendens og relation til sig selv, andre og universet*. For ikke at konstruere en definition, som søger at favne alt og dermed underlægges faren for at kunne sige meget lidt, er det i denne undersøgelse, velvidende at den valgte definition blot er et partsindlæg, fundet mest hensigtsmæssigt at operere med en ikke alt for bred og altomfavnende definition. Den konstruerede definition afspejler derfor både et forsøg på at være loyal overfor de ovenstående udfoldede definitioners subdimensioner, hvorfor der i definitionen kan lokaliseres inspiration fra både socialt arbejde, den danske sygepleje og den internationale forskning på misbrugsområdet, men som det vil fremgå af det følgende, opereres der også med et begrænset antal subdimensioner, hvorfor definitionen afspejler en afgrænsning i relation til ovenstående gennemgående træk. Følgende nominelle definition af åndelighed angiver det teoretiske betydningsindhold (Hansen & Andersen, 2000:47), som i denne undersøgelse tillægges begrebet:

'Menneskets iboende behov for tilgivelse, kærlighed, tillid, håb og menneskets søgen efter mening og et moralsk tilfredsstillende forhold til en selv, andre mennesker, universet samt troen på en Højere magt uanset hvordan det enkelte menneske forstår den'.

Definitionen er konstrueret på baggrund af kapitlets skitsering af forskellige definitioner, men den er endvidere søgt tilpasset en dansk kontekst, hvor socialt arbejde som følge af mange års afstandtagen fra sine religiøse rødder, er overvejende sekulært. Som det fremgår af definitionen, er det valgt at operere med begrebet en Højere Magt frem for eksempelvis begrebet Gud, hvilket både skal ses som en måde at imødekomme den eklektiske private tilgang danskerne synes at have til det at tro (Andersen & Riis, 2002:90-97), men også som en måde hvorpå det særlige ved netop denne undersøgelses respondenter og informanter kan imødekommes; at de alle har tilknytning til AA eller NA grupper, hvor der eksplicit opereres med begrebet en Højere Magt. Det er således en måde hvorpå respondenternes og informanternes eget begrebsbrug søges tilnærmet for at højne undersøgelsens validitet. De Vaus tredje og sidste trin, indebærer at: *'... delineate the dimensions of the concept'* (de Vaus, 2005:25), hvorfor den indholdsmæssige betydning der tillægges begrebets subdimensioner må ekspliciteres nærmere. Eftersom begrebet indeholder flere dimensioner, end hvad det empirisk er muligt at belyse under hensyntagen til respondenternes svarmotivation (Olsen, 2005:57), er fire subdimensioner udvalgt som de dimensioner, den empiriske undersøgelse søger at måle på. Valget herom medfører, at følgende dimensioner ikke tildeles et på forhånd ekspliciteret fokus: tilgivelse, kærlighed, tillid, det moralske forhold til én selv og universet; det moralske

forhold til andre karakteriseres som fællesskab og indgår i undersøgelsen²². Resultaterne af den empiriske undersøgelse må derfor ses i lyset af, at de blot udgør og måler et udsnit af den samlede nominelle definition på åndelighed. Inden de fire dimensioners betydningsindhold udfoldes nærmere, skal det påpeges, at den første del af definitionen '*menneskets iboende behov*' er inspireret af den humanistiske psykologi, hvor Abraham Maslow er en central repræsentant, der opererer med basale behov (Maslow, 1987). Som det fremgår af definitionen af spiritualitet indenfor misbrugsforskningen opereres der med menneskets attitudes (indstilling, standpunkt og holdning) samt beliefs (overbevisning, tro), hvilket både kan referere til noget iboende eller noget udefrakommende. Når det er valgt at anvende begrebet *iboende*, er det udfra den sociologiske forestilling om, at mennesket er et socialt væsen (Hansen & Andersen, 2000:35), hvilket signalerer, at det sociale er iboende. Følgende afsnit vil udfolde det teoretiske betydningsindhold som i undersøgelsen tillægges de fire subdimensioner; *mening, håb, fællesskab* og *tro*.

Mening

Subdimensionen mening indholdsbestemmes ved at anskue begrebet indenfor Viktor Frankls teoretiske optik²³. Logoterapi (terapi gennem mening, Logos = mening) er en metode udviklet af den østrigske psykiater Viktor Frankl, hvor opmærksomheden rettes mod meningen med menneskets eksistens og mod menneskets søgen efter en sådan mening (Frankl, 1996:102; Frankl 1993:24). '*Ifølge logoterapien er denne bestræbelse på at finde en mening med sit liv menneskets primære drivkraft*' (Frankl, 1996:102), hvorfor Frankl opererer med vilje til mening i modsætning til lystprincippet, som kendes fra den freudianske skole. Menneskets søgen efter mening, er ifølge Frankl, ikke en sekundær rationalisering af instinktmæssige impulser, men en primær kraft i deres liv (Frankl, 1996:102-103). Der kan ikke søges efter en abstrakt mening med livet, da ethvert menneske har sit eget særlige kald eller mission, som kræver fuldførelse af konkrete opgaver (Frankl, 1996:112) og meningen med livet skifter altid for det enkelte menneske, hvorfor den aldrig ophører med at være til stede (Frankl, 1996:114). Ifølge logoterapien kan meningen med livet findes på tre forskellige måder: '*1) ved at udføre en handling; 2) ved at opleve en værdi; og 3) ved at lide*' (Frankl, 1996:114). Den første måde refererer til opnåelse og præstationer, den anden til værdier såsom kærlighed og den tredje til menneskets møde med lidelsen og måden, hvorpå lidelsens mening realiseres. Det er, ifølge Frankl, den holdning, hvormed vi påtager os vor lidelse, som er

²² En fremtidig undersøgelse kan med fordel inddrage de udeladte subdimensioner, da indikatorer og målinger af hele betydningsindholdet fra den nominelle definition på denne måde vil muliggøres.

²³ Ved en afsøgning af de eksisterende definitioners teoretiske fundament vedr. begrebet mening har det vist sig gennemgående at være Viktor Frankl der anvendes til teoretisk at indholdsbestemme begrebet.

vigtig (Frankl, 1996:116), hvorfor livets mening er ubetinget: '... for den omfatter selv lidelsens potentielle mening' (Frankl, 1996:117).

Håb

Håbet indholdsbestemmes ud fra Joyce Travelbees teoretiske optik, hvor håb defineres som: som: '*... en mental tilstand karakteriseret ved ønsket om at opnå noget, eller nå et mål, kombineret med en eller anden grad af forventning om, at det, der eftertrages, er opnåeligt*' (Travelbee, 2002:107). Travelbee opererer ud fra et eksistentialistisk menneskesyn og retter fokus mod hvad der kendetegner mennesket og hvilken betydning det har. Håb er ifølge Travelbee stærkt knyttet til afhængighed af andre, det er fremtidsorienteret og forbundet med valg, ønsker, tillid, udholdenhed og med mod (Travelbee, 2002:108-112). Disse egenskaber ved håbet udgør det mentale udsyn for det enkelte individ. Når Travelbee er valgt som optik skal det ses i sammenhæng med hendes syn på mennesket, da hun i sin lokalisering af oprindelsen til håbløshed fremdrager, at: '*Ingen er født uden håb*' (Travelbee, 2002:112), hvilket er i tråd med den i undersøgelsen valgte definition af åndelighed, da Travelbee med dette perspektiv udtrykker håb som værende mennesket iboende.

Fællesskab

Det er i undersøgelsen en grundlæggende præmis, at mennesket er et socialt væsen (Hansen & Andersen, 2000:35), hvorfor fællesskabsdimensionen er central, da den formentlig kan indfange den socialitet der formodes at have betydning. AA og NA betegnes som åndelige fællesskaber og denne forståelse skal kunne favnes af den valgte indholdsbestemmelse af fællesskab. Da det ikke på forhånd vides hvilken betydning fællesskab tillægges må både Gemeinschaft og Gesellschaft²⁴ kunne rummes, hvilket Baumans refleksioner omkring fællesskab fanger godt. Baumans begrebsapparat indebærer refleksioner omkring æstetiske fællesskaber, der bedst kan beskrives som 'knagefællesskaber' hvis karakteristika indebærer, at der ikke eksisterer etiske forpligtelser eller langsigtede engagementer, som knytter tilhængere af fællesskabet sammen, da båndene der knyttes, er korte og uden konsekvenser (Bauman, 2003:74). Det æstetiske fællesskab udgør modsætningen til det etiske fællesskab der, af Bauman, indebærer langsigtede engagementer, umistelige rettigheder og faste forpligtelser²⁵.

²⁴ Begreberne afspejler den tyske sociolog Ferdinand Tönnies' skelnen mellem to typer af menneskeligt samvær, hvor Gemeinschaft er: '*... præget af tætte relationer som i en familie[...] hvor båndet mellem mennesker er varigt og ofte emotionelt*' og Gesellschaft: '*... betegner en instrumentel orden, hvor mennesker i første omgang via kalkuler og beregninger drager nytte af hinanden*' (Leksikon i sociologisk, 1998:85).

²⁵ Den sociologiske optik på fællesskab vil for nuværende forblive relativt åben, da den mere substantielle og dybe forståelse af betydningen af fællesskab må vise sig indholdsbestemt nærmere qua de kvalitative data i undersøgelsen.

Tro

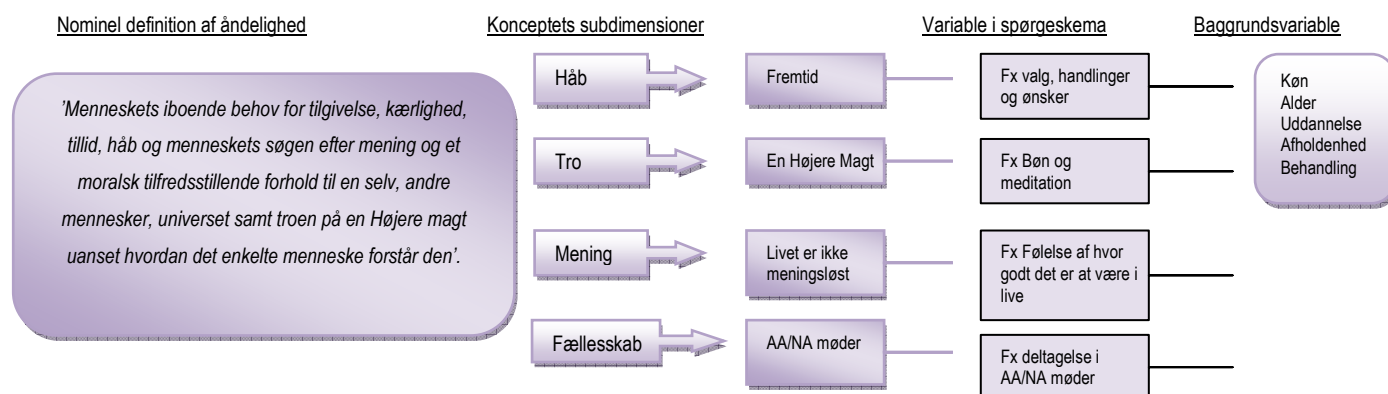
Indholdsbestemmelsen af tro søges fanget ved brug af ordet tilslutning, der kan indebære en både løs og stram struktur. Individet kan tilslutte sig troen på en personlig Gud, hvor troen bliver konfessionelt knyttet til den jødiske, kristne og muslimske tradition eller det kan tilslutte sig troen på en åndelig kraft, som er mere åben for fortolkning (Andersen & Riis, 2002:93). Begrebet tro kan således antage en institutionaliseret form, som det ses ved tilslutning til bestemte religioner, men det kan også antage en privatiseret form, hvor det enkelte individs forståelser og fortolkninger af verden, afgør den konkrete sammensætning af elementer, der rettes en tilslutning mod. Troen på en institutionaliseret religion synes således at indebære en relativt strammere tilslutning end den privatiserede eklektisk sammensatte tro. Der er dog grader af tro indenfor begge varianter, hvorfor ingen af dem er definitive. Troen på en religion kan også knyttes sammen med eksempelvis troen på en Højere magt, hvorfor forskellige kombinationer er mulige, men det er den privatiserede tro der fokuseres på i denne undersøgelse. Da der foretages en differentiering mellem religion og åndelighed og sidstnævnte udgør fokus for denne undersøgelse er både religionspsykologiske og religionssociologiske perspektiver fravalgt.

Ovenstående fire begreber anskues som nært forbundne, hvorfor en gensidig påvirkningskraft de fire begreber imellem, menes at finde sted. De fire subdimensioner er udtryk for en markant kompleksitetsreduktion, men i kraft af at de hver især menes at kunne bidrage med noget særligt i relation til åndelighed, er det alligevel fundet frugtbart at operere med en adskillelse begreberne imellem.

Operationel definition

Som følge af den, i en dansk kontekst, manglende viden på området, opereres der i undersøgelsen med et relativt åbent eksperimenterende design, hvorfor den nominelle definition, som følge af sin på nuværende tidspunkt spæde udvikling, må anskues som et tentativt bud på en relevant og adækvat definition og dermed som et partsindlæg til videre udvikling af begrebet åndelighed. Som det påpeges af Kristiansen og Krogstrup, kan der, såfremt: *'... identificerede fænomener ikke lader sig karakterisere ved hjælp af den eksisterende terminologi'* (Kristiansen & Krogstrup, 2005:188) udvikles nye begreber, som på et tidligt tidspunkt kan fungere som en slags arbejdsredskaber. Inspireret af Blumers begrebspar 'definitive' versus 'sensitiverende' begreber, hvor sidstnævnte fungerer som temporære begreber, der blot antyder synsretningen i det empiriske felt, må det påpeges, at disse ikke særligt præcise og veldefinerede begreber skal tjene til at: *'... gøre forskeren mere sensitiv i forhold til forskellige dele af feltet eller mulige sammenhænge'* (Kristiansen &

Krogstrup, 2005:188). Blumers definitive begreber angiver klare regler for, hvad man skal se og: *'... refererer til præcis det, som er fælles for en samling af objekter ved hjælp af en klar definition af særlige egenskaber'* (Kristiansen & Krogstrup, 2005:189), hvorfor den nominelle definition må anskues som temporær, idet den indenfor et åbent eksperimenterende design, skal medvirke til at angive synsretningen for den operationelle definering af åndelighed, som kan illustreres grafisk på følgende måde:

Den grafiske illustration skal blot tjene som et billede på hvilke procedurer der er anvendt for at afklare hvordan der måles og registreres i spørgeskemaet (Olsen, 2005:33). Figuren skal illustrere bevægelsen ned af det, Sartori kalder abstraktionsstigen, da træk og kendetegn ved det abstrakte begreb åndelighed søges nærmere udfoldet via subdimensioner og variable, der i spørgeskemaet omsættes til spørgsmål (Hansen & Andersen, 2000:47). Bevægelsen afspejler en markant kompleksitetsreduktion, hvorfor der foreligger en fare for om konstruktionen af indikatorer virkelig repræsenterer det ikke-observerbare fænomen åndelighed, hvilket i så fald påvirker validiteten (Hansen & Andersen, 2000:148-149).

Kapitel 6

Metode

Denne undersøgelse består af en surveyundersøgelse (Hansen & Andersen, 2000; Olsen, 2005) udformet qua et cross-sectional design (de Vaus 2000, 2001) med brug af gruppeenquete (Hansen & Andersen, 2000:98-99) som indsamlingsform kombineret med et kvalitativt design bestående af semistrukturerede interviews (Olsen 2002; Kvale 1999). Undersøgelsen er således baseret på metodetriangulering (Riis, 2001), hvorfor der sker et samspil mellem forskellige forskningstyper samt videnskabsteoretiske positioneringer (Launsø & Rieper, 2005). De kommende kapitler omhandler ontologiske, epistemologiske og metodologiske refleksioner i forhold til besvarelsen af problemformuleringen: *Hvilken betydning tillægger tidligere stof – og alkoholmisbrugere åndelighed for opnåelse og bevarelse af et stof- og alkoholfrit liv?*

Komparative metodologiske refleksioner

Der opstilles hyppigt en demarkationslinje mellem kvantitative og kvalitative metoder og mellem den forklarende og den forstående forskningstype (Launsø & Rieper, 2005:16-30), hvorfor der undertiden opereres med to metodologiske spor; et meningstydende og et meningsskabende (Olsen, 2005:10). Da det er valgt at lave en surveyundersøgelse med et cross-sectional design samt semistrukturerede kvalitative interviews, er begge spor repræsenteret i denne undersøgelse. Dette konglomerat synes fordelagtigt, da den manglende viden på området i en dansk kontekst, afspejler et behov for både oversigtsmateriale og statistisk materiale samt et dybere indblik i det komplekse og abstrakte fænomen som åndelighed også er.

Metode triangulering

Inspireret af den internationale forskning lægger problemformuleringen op til at undersøge, om den initialt antagede sammenhæng mellem åndelighed og afholdenhed gør sig gældende i en dansk kontekst, hvorfor undersøgelsen sigter mod at afklare, om der forekommer statistisk sammenhæng (de Vaus, 2005:203; Hansen & Andersen, 2000:191) mellem åndelighed og afholdenhed samt belyse, hvorvidt tidligere misbrugere selv tillægger åndelighed betydning for dels at opnå afholdenhed og dels at bevare denne. Problemformuleringen indikerer således implicit et ønske om forskellige former for informationer, hvorfor der opereres med metodetriangulering (Riis, 2001:113).

Surveydata er egnede til: *'... populationsrepræsentativ kortlægning af udbredelsen af og sammenhænge mellem klassificerbare sociale eller andre fænomener, fx adfærd og holdninger'* (Olsen, 2005:11-12), hvorfor en variant af surveyundersøgelsen, i form af en tværsnitsundersøgelse,

er valgt til at tilvirke data omkring respondenternes holdninger til betydningen af åndelighed. Da surveydata ikke er egnede til fleksibelt at afdække komplicerede meningsstrukturer (Olsen, 2005:12) og beskaffenheden af åndelighed også ønskes undersøgt, anvendes åbne ikke-standardiserede kvalitative interview, da denne form for metodik bl.a. sætter fokus på: '*... sociale eller andre fænomeners beskaffenhed*' (Olsen, 2005:10), hvorfor et nærmere indblik i komplekse sociale fænomener muliggøres. Tilvirkning af kvalitative data, hvor fortolkning og forståelse af fænomener er baseret på den udforskedes perspektiv, er således centralt da: '*... den udforskedes subjektivitet indgår som det væsentlige datamateriale*' (Launsø & Rieper, 2005:22).

Denne metodekombination muliggør, at: '*Den indbyrdes supplerende af kvantitative og kvalitative data kan bidrage med to forskellige former for informationer om samme fænomen*' (Riis, 2001:115) og dermed besvare problemformuleringen. Den kvantitative del af undersøgelsen afspejler med sin teoretiske og empiriske forforståelse en deduktivt orienteret metodik og den kvalitative del af undersøgelsen afspejler med sit fokus på beskaffenheden af åndelighed, som det opleves af informanterne og dermed sin fænomenologiske positionering, et mere induktivt orienteret design²⁶.

Surveyundersøgelse med et cross-sectional design

Cross-sectional designs er ideelle for beskrivende analyser, hvor en populations karakteristik eller mønstre i deres holdninger søges beskrevet, hvilket denne undersøgelse bl.a. sigter mod.

Som følge af at tværsnitsundersøgelser ikke opererer med målinger over tid (de Vaus, 2005:170), anvendes cross-sectional designet typisk til at beregne statistiske sammenhænge og ikke analyser af kausale sammenhænge (Launsø & Rieper 2005:78; Hansen & Andersen, 2000:42-46). Cross-sectional designet er dog på trods af begrænsninger i relation til kausalitet bredt anvendt indenfor samfundsvidenskaberne (de Vaus, 2005:176). Cross-sectional designet medfører, som følge af tidsdimensionen, en naturlig afgrænsning af konklusionernes rækkevidde, hvorfor formålet med undersøgelsen ej heller er at kunne udsige noget omkring årsager, dvs. kausalitet, men blot om der forekommer samvariation mellem åndelighed og afholdenhed.

Cross-sectional designet har flere begrænsninger, men især to dimensioner kan udgøre trusler mod den interne validitet, da designet er forbundet med: '*Problems in establishing cause without a time dimension; and problems at the level of meaning*' (de Vaus, 2005:177). De Vaus påpeger dog, at

²⁶ Med ovenstående valg følger en række fravalg af andre kvantitative og kvalitative metoder. Da data må tilvirkes er registerdata udelukket og af pragmatiske årsager som tid/penge er et cross-sectional design valg, hvorfor den eksperimentelle og longitudinelle variant af surveyformatet er fravalgt. Af kvalitative metoder er observationsmetoder med - og uden deltagelse (Kristiansen & Krogstrup, 2005:54) fravalgt. Ligeså er diskursanalytiske metoder samt tekstanalytiske og kildekritiske metoder fravalgt. Med valg af det semi-strukturerede livsverdensinterview (Kvale, 2004:19) er dramaturgiske interview, etnografiske interview, fænomenologiske interview, narrative interview og livshistorieinterview (Olsen, 2002:78) fravalgt.

frem for helt at afvise brugen af cross-sectional designs må systematiske analyser, hvor der kontrolleres statistisk for faktorer som måske kan forklare de observerede korrelationer, i stedet anvendes. Endvidere må påmindelsen om, at alle videnskabelige konklusioners natur er tentative ihukkommes og i relation til cross-sectional designet, er det netop centralt, at: *'Although finding that two ariables are correlated does not establish cause, it does mean that a causal explanation is possible'* (de Vaus, 2005:178)²⁷. Cross-sectional designet kan med den initialt antagede sammenhæng mellem åndelighed og afholdenhed, derfor blot belyse hvorvidt åndeligheds begrebets fire subdimensioner korrelerer med længden af afholdenhed og ikke om de fire subdimensioner er årsagen til en bestemt længde af afholdenhed. Derudover må cross-sectional dataene ansues i sammenhæng med, at de er bevirket indenfor et område, hvor adgang og hensyn til målgruppen er tungtvejende og afgørende for omfanget af data, der kan tilvirkes. Af hensyn til respondenternes svarmotivation (Olsen, 2005:57), er spørgeskemaet blot tre A4 sider langt, hvilket medfører en naturlig begrænsning i antallet af variable, som kan indgå i undersøgelsen og dermed hvilke variable, der kan kontrolleres for statistisk. Formålet med undersøgelsen rækker derfor ikke længere end mulighederne tilsiger, hvorfor viden omkring alle kendte variable ikke er muligt og den viden der ønskes centrerer sig omkring få subdimensioner og et afgrænset område.

Population – stikprøve

Som det fremgår af problemformuleringen består populationen af tidligere misbrugere, hvorfor der bl.a. opereres med et udvalgskriterium vedr. individets afholdenhed, hvilket skaber en naturlig afgrænsning fra bl.a. aktive misbrugere. I kraft af at det på nuværende tidspunkt ikke vides, hvor mange tidligere misbrugere der er i Danmark, kan der ikke trækkes en stikprøve af populationen, som det almindeligvis ses ved surveyundersøgelser²⁸. I stedet er det kvalitative selektionskriterium strategisk selektion, der retter sig mod egenskaber ved gruppen af personer og dermed: *'... persons... that represent the range of experience on the phenomenon in which we are interested'* (Olsen, 2002:83 med ref. til Maykut & Morehouse, 1994) anvendt til at beskrive udvælgelsen af stikprøven i den kvantitative del af undersøgelsen, da stikprøven reelt er udvalgt på denne måde.

Respondenterne er således udvalgt på baggrund af den viden, de besidder vedr. åndelighed og i praksis synes udvælgelsen at ligne kædeselektion ('sneboldselektion') (Olsen, 2002:84), da respondenterne er fundet ved hjælp af udvalgte gate-keepere. Ovenstående indikerer således at

²⁷ Cross-sectional data kan således anvendes til at påpege hvilke kausale forhold som *ikke* eksisterer, idet ingen korrelation bevirker, at der helt sikkert heller ikke forefindes en kausal sammenhæng. Det synes således vigtigt, at: *'Eliminating variables as causes can be of just as much scientific importance as locating causes'* (de Vaus, 2005:179).

²⁸ Ved udvælgelse af stikprøver anvendes der hyppigst; simpel tilfældig udvælgelse, systematisk udvælgelse, stratificeret udvælgelse, klyngeudvælgelse samt tottrins- og flertrinsudvælgelser (Hansen & Andersen, 2000: 77-83), men da populationens størrelse ikke kendes, kan stikprøvens udvælgelse ikke umiddelbart foretages ved nogen former for sandsynlighedsudvælgelse, hvorfor de nævnte fremgangsmåder ikke er anvendt i denne undersøgelse.

kendskab til åndelighed udgør et udvalgskriterium, hvorfor det er valgt at respondenterne skal have eller have haft en tilknytning til AA og NA, da det på forhånd er kendt, at der i dette forum opereres eksplicit med åndelige principper og det kan antages, at respondenterne har viden omkring betydningen af åndelighed. Stikprøven trækkes således af en population bestående af tidligere misbrugere, som har tilknytning til AA/NA. Resultaterne vedrører således alene den del af gruppen af tidligere misbrugere, som deltager i AA/NA møder og altså ikke hele gruppen af tidligere misbrugere, og kan som følge af manglende sandsynlighedsudvælgelse ikkegeneraliseres²⁹.

Åndelighed eller institutionel identitet?

Ovenstående aktualiserer refleksioner vedr. validitet, der omhandler fravær af 'systematiske fejl' og dermed: '*... hvorvidt målinger faktisk måler det, som det var hensigten at måle*' (Olsen, 2005:23), da der umiddelbart kan sættes spørgsmålstegn ved, om det reelt er åndelighed, der måles, eller om det er den institutionelle identitet, der måles på, når populationen er mennesker med tilknytning til AA/NA. Begrebet institutionel identitet³⁰ er kendt fra flere kritiske analyser (Järvinen & Mik-Meyer, 2003), hvor det af Järvinen bl.a. påpeges, at: '*Behandlingssystemet på misbrugsområdet kan betragtes som et 'panorama af institutioner indrettet på identitetsarbejde*' (Järvinen, 2003:30-31 med ref. til Gubrium & Holstein, 2001), hvorfor fænomenet alkoholisme kan analyseres som en form for 'institutionel identitet'. Netop behandlingsinstitutioners ærinde om at omformulere identiteter, kan i denne undersøgelse medvirke til at aktualisere refleksioner om selvhjælpsgrupperne AA/NA ligeså må formodes at være identitetsskabende for de mennesker, der indgår i denne undersøgelse. Spørgsmålet som opstår i forbindelse hermed, er derfor om den 'institutionelle identitet', der formodes at blive skabt qua deltagelse i AA/NA møder, skaber validitetsproblemer³¹. Med inspiration fra Gadammers begrebsapparat hviler undersøgelsen på et videnskabsteoretisk fundament, hvor den hermeneutiske cirkel anskues som et ontologisk princip

²⁹ Sandsynlighedsudvælgelse skal sikre: '*... at den stikprøve der fremkommer [...] er et tilnærmet miniaturebillede af populationen*' (Hansen & Andersen, 2000:83-84) men da den ikke er foretaget opstår der problemer med at opnå resultater, der har gyldighed for hele populationen. Resultaterne for enhederne i stikprøven kan derfor ikke generaliseres til hele populationen af tidligere misbrugere. Stikprøven er baseret på et ikke-sandsynlighedsudvalg, som er karakteriseret ved, at stikprøveenhedernes udvalgssandsynlighed ikke kendes, hvorfor det sjældent kan afgøres om alle elementerne i undersøgelsespopulationen har haft mulighed for at blive udvalgt. Det betyder: '*... at man mangler forudsætningerne for på grundlag af sandsynlighedsteori at beregne sandsynligheden for tilfældige afvigelser. Dermed forsvinder grundlaget for at vurdere stikprøvens repræsentativitet og følgelig muligheden for at udtale sig om undersøgelsesresultaternes generaliserbarhed*' (Hansen & Andersen, 2000:85).

³⁰ Begrebet institutionel identitet kan overordnet siges at dække over: '*... en proces, som kendetegner de fleste møder mellem individer og velfærdsinstitutioner [...] hvor menneskelige problemer oversættes til 'systemsprog'; hvor individets situation afklares ud fra institutionelt fastlagte diagnoser og forståelsesrammer; hvor klienter tilpasses kategorier, der modsvarer de foranstaltninger og handlingsmodeller, velfærdsinstitutionerne råder over*' (Järvinen & Mik-Meyer, 2003:10).

³¹ Denne problematik påpeges ligeledes flere steder i den internationale forskning på området, da: '*... it is possible that participants' past or current attendance at AA or NA meetings may have influenced them to respond in an 'AA-appropriate' fashion*' (Arnold, 2002:325).

(Højberg, 2004:314), hvilket medfører, at fortolkning er en måde at være til på. Ligeledes anskues institutionelle identiteter som en måde at være til på; dvs. uanset hvordan den institutionelle identitet er udformet, påvirker den alene i kraft af blot 'at være til' individets fortolkning af verden, idet den institutionelle identitet er en del af individets forståelseshorisont. Forståelseshorisonten udgør iflg. Gadamer: '*... den personlige tilgang til verden*' (Højberg, 2004:323) og i det øjeblik åndelighed udgør en del af den institutionelle identitet, som er en del af individets forståelseshorisont, vil den umiddelbare bekymring vedr. validitetsproblemer forbundet med målinger af åndelighed kontra målinger af den institutionelle identitet være ophævet, da de to er én og samme ting; nemlig en måde at være til på. Mennesket er iflg. Gadamer et fortolkende væsen (Højberg, 2004:321), hvorfor den institutionelle identitet, som udgør individets forståelseshorisont også er et meningsgivende system. Når åndelighed er en del af den institutionelle identitet, må åndelighed således også udgøre en del af den ramme, der omkranser vores blik på verden, hvorfor der ikke synes at være validitetsproblemer forbundet med målinger af åndelighed kontra institutionel identitet.

Undersøgelsens udvalgsramme

Hvorvidt der optræder enheder i udvalgsrammen, som reelt ikke tilhører populationen, rejser spørgsmål i relation til pålideligheden af oplysningerne (Hansen & Andersen, 2000:86). Da den ideelle situation: '*... hvor udvalgsrammen er identisk med undersøgelsespopulationen, [...] sjældent [vil] forekomme*' (Hansen & Andersen, 2000:86) må problemerne med at etablere en tilfredsstillende udvalgspopulation eksempelvis løses under dataindsamlingen, hvorfor det i surveyundersøgelser er almindeligt: '*... at indføre spørgsmål, der kontrollerer, om svarpersonen rent faktisk tilhører undersøgelsespopulationen*' (Hansen & Andersen, 2000:87). I denne undersøgelse er der to spørgsmål (spm. 6 og 7 som omhandler, hvorvidt personen har eller har haft tilknytning til AA/NA, samt om vedkommende er ædru - og stoffri), hvis hensigt er, at kontrollere om svarpersonen rent faktisk tilhører undersøgelsespopulationen. Denne form for kontrolspørgsmål kan medvirke til at løse problemer med forkert opførte personer i udvalgsrammen, men kan ikke løse problemer med manglende enheder i udvalgsrammen, hvilket følgende afsnit vil berøre nærmere.

Refleksioner vedr. bortfald

Selvom undersøgelsen ikke sigter mod generalisering, er objektbortfald alligevel væsentligt at minimere, da undersøgelsesresultaterne principielt kan trues af heraf. Den hyppigste bortfaldsårsag i enqueteundersøgelser er, at respondenter undlader at indsende eller aflevere spørgeskemaet (Hansen & Andersen, 2000:89), hvorfor bortfaldet i denne undersøgelse søges minimeret ved, at de anvendte gate-keepere (Lampard & Pole, 2002:45) uddeler og indsamler spørgeskemaerne på samme tidspunkt, således at respondenterne ikke tager spørgeskemaet med hjem og enten glemmer at aflevere det igen eller vælger at undlade at svare alligevel. Som det følgende afsnit illustrerer, er der foretaget forskellige foranstaltninger til nedbringelse af både objektbortfald samt partielt bortfald.

Gruppenquete

Adgang til målgruppen har betydning for bortfaldet i undersøgelsen, hvorfor der benyttes gruppenquete (Hansen & Andersen, 2000:99) som dataindsamlingsmetode. Denne dataindsamlingsmetode indebærer, at der anvendes gate-keepere³² (Pole & Lampard, 2002:45) til at udlevere og indsamle spørgeskemaer. Gruppenquete er forbundet med manglende kontrol med svarsituationen, hvorfor der til spørgeskemaet er vedhæftet et introbrev (se bilag A) til respondenterne og der er udformet et følgebrev (se bilag A) til gate-keeperne, hvori deres rolle er nærmere belyst. Ideelt set er der med enquete formen ingen interviewer effekt, men det kan ikke afvises, at de udvalgte gate-keepere kan påvirke respondenterne – eksempelvis i form af opmuntring til at deltage.

Udleveringen og indsamlingen af spørgeskemaerne er beskrevet i følgebrevet til de udvalgte gate-keepere, hvori de opfordres til at udlevere spørgeskemaerne og indsamle dem umiddelbart efter besvarelse. Dette afspejler et forsøg på at minimere objektbortfaldet, da bortfaldsstørrelsen ved enqueteundersøgelser almindeligvis varierer mellem 25 pct. og 35 pct. (Hansen & Andersen, 2000:89). Det fremgår endvidere af følgebrevet til gate-keeperne, at de ved forståelsesproblemer gerne må medvirke til afklaring, hvis muligt, hvilket afspejler en afvejning mellem forsøg på at modvirke partielt bortfald (Hansen & Andersen, 2000:90) og gate-keepernes påvirkning af andre respondents valgte svar. Det er skønnet, at påvirkningen af andre respondents svar fra gate-keeperne ikke overstiger fordelene forbundet med reducering af det partielle bortfald, hvorfor gate-keeperne opfordres til at være behjælpelige ved tvivlssager.

³² Pole og Lampard opererer med begrebet gate-keepere som en betegnelse for: *'Key individuals within settings may have the power to act as gatekeepers, i.e. they may be in a position to facilitate access or deny it'* (Pole & Lampard, 2002:45).

Spørgeskemakonstruktion

Spørgeskemakonstruktion forudsætter opfyldelse af en række kvalitetskriterier, da: *'Spørgeskemaer er surveyforskeres måleinstrument, hvis anvendelse sigter imod tilvirkning af gyldige og pålidelige informationer'* (Olsen, 2005:21). Følgende afsnit omhandler refleksioner vedr. konstruktionen af det anvendte spørgeskema i undersøgelsen.

Af hensyn til respondenternes svarmotivation er spørgeskemaet blot 3 A4 sider langt og indeholder 18 spørgsmål, hvoraf de syv første er faktuelle spørgsmål (Hansen & Andersen, 2000:102; Olsen, 2005:178), som udgør baggrundsvariable vedr. køn, alder, uddannelse, type af misbrug, behandling, deltagelse i AA/NA og længde af afholdenhed, der udgør undersøgelsens afhængige variabel, idet afholdenhed indgår i problemformuleringen som det aspekt, der skal måles i relation til. De resterende spørgsmål omhandler de fire subdimensioner og betydningen heraf i tiden som aktiv, tiden i behandling og tiden i dag som ædru/stoffri (se bilag A).

Som følge af refleksioner vedr. spørgsmålsrækkefølgen (Hansen & Andersen 2000; Olsen, 2005:56) indledes spørgeskemaet udfra en betragtning om, at respondenterne skal opleve at besvarelsen er uden besvær med lette faktuelle spm. Skemaet bygges derfor op på en måde så 'sværhedsgraden' af spørgsmålene stiger i takt med at spørgsmålene går fra at være faktuelle til at være holdnings spørgsmål (Hansen & Andersen, 2000:102) af en sensitiv karakter (Olsen, 2005:109) der indbefatter: *'... det socialt (u)ønskede, invasion i privatlivet og oplevet risiko for manglende anonymitet'* (Olsen, 2005:109). Sensitive spørgsmål medfører risici for, at respondenterne tilbyder socialt ønskede svar, der: *'... afspejler kendskab til fremherskende sociale normer'* eller at: *'... svar forvrænges, så respondenter tager sig bedre ud eller undgår at tage sig dårligt ud'* (Olsen, 2005:109 med ref. til Dijkstra & van der Zouwen, 1982; Fowler i Bickman & Rog, 1998), hvorfor svarredigering kan medføre måleproblemer. Med emner som misbrug, åndelighed og tro er der tale om meget private og sensitive spørgsmål i spørgeskemaet, hvorfor det ikke kan udelukkes, at der er en fare for, at social ønskværdighed påvirker respondenternes svar på de sensitive spørgsmål. På den anden side er respondenterne, som følge af deres tilknytning til AA/NA, vant til at snakke om netop disse emner, hvorfor det med rette kan formodes, at de ikke oplever spørgeskemaet som værende ekstremt privat, men måske derimod som værende emner, der naturligt nok skal adresseres. Det kan dog stadig ikke udelukkes, at sociale normer som er fremherskende indenfor AA/NA's regi ikke også afspejler sig i respondenternes svar og dermed bevirker, at undersøgelsen alligevel er behæftet med måleproblemer.

Flere af spørgsmålene i skemaet kan både karakteriseres som holdningsspørgsmål og som evalueringsspørgsmål, da sondringen mellem disse, i kraft af at der spørges ind til deres forståelse af hvilke aspekter, der havde og har betydning for deres afholdenhed, er vanskelig (Hansen &

Andersen, 2000:102). I kraft af at der ønskes viden om betydningen af åndelighed for at opnå afholdenhed og bevare afholdenhed, er der en tidsdimension, som må tages højde for i spørgsmålskonstruktionen, hvorfor der opereres med både retrospektive, aktuelle og prospektive spørgsmål (Hansen & Andersen, 2000:104). For at få viden om tiden som aktiv og tiden i behandling opereres der med retrospektive spørgsmål, hvilket aktualiserer refleksioner vedr. respondenternes hukommelse (Olsen, 2005:84) og eventuelle problemer forbundet hermed. Hukommelse er: *'... et kompliceret fænomen, som påvirkes af mange andre faktorer end den tidsmæssige afstand til hændelsen, herunder forholdet mellem det personligt oplevede eller erfarede og det indlærte'* men *'Jo mere central betydning disse hændelser har for respondenterne, jo længere kan man gå tilbage i tid'* (Hansen & Andersen, 2000:128-129). Eftersom spørgsmålene vedrører centrale og livsvigtige aspekter for informanternes liv, og: *'Informationer om emotionelt ladede hændelser [ofte] genkaldes uden problemer, fx vendepunkter (turning points)'* (Olsen, 2005:90), formodes der ikke umiddelbart at være reliabilitetsproblemer forbundet med anvendelsen af retrospektive spørgsmål, da spørgsmålene vedrører et for respondenterne særligt vigtigt aspekt af deres liv, hvorfor de formentlig er forbundet med en god hukommelse herom. På den anden side kan det stadig ikke udelukkes, at respondenterne tilbyder socialt ønskede svar (Olsen, 2005:109), udfra hvad de ville ønske gjorde sig gældende for deres situation.

Der opereres i undersøgelsens spørgeskema med lukkede spørgsmål (Hansen & Andersen, 2000:105), som er efterfulgt af på forhånd formulerede svarkategorier, som enten består af holdningsskalaer eller bestemte udsagn, hvortil respondenterne eksempelvis skal erklære sig enig eller uenig. I de fleste spørgsmål forekommer der også en neutralkategori i form af *ved-ikke* eller *hverken-eller*, da det som følge af spørgsmålenes private og sensitive natur, synes etisk mest forsvarligt ikke at tvinge respondenterne til stillingtagen. Som det altid er tilfældet, vil formuleringen af spørgsmål altid kunne formuleres anderledes og dermed debatteres, men spørgsmålene i denne undersøgelse afspejler, velvidende at andre formuleringer formentlig også kunne have været anvendt, et første forsøg på at måle åndelighed.

Teknisk afprøvning af spørgeskema

Da det ressourcemæssigt ikke har været muligt at foretage en prøveundersøgelse, er spørgeskemaet i stedet blevet teknisk afprøvet (Hansen & Andersen, 2000:139). Den tekniske afprøvning indebar en registrering af, hvor lang tid respondenterne brugte på at udfylde spørgeskemaet samt at flere spørgsmål efterfølgende blev formuleret anderledes. I enkelte spørgsmål blev svarmuligheder omformuleret eller flyttet rundt og selve spørgsmålsformuleringen blev i et enkelt tilfælde ændret. Ligeledes blev et spørgsmåls svarmuligheder ændret, da den oprindelige inddeling og opstilling gav

anledning til forvirring om, hvad vedkommende skulle foretage sig i det pågældende spørgsmål. Den tekniske afprøvning medførte således revision af spørgeskemaet.

Refleksioner vedr. indsamling af spørgeskemaer

Det var på forhånd ventet, at ikke alle spørgeskemaer ville blive returneret, men det viste sig at være flere end først antaget, da de 400 spørgeskemaer som blev sendt med post til forskellige gate-keepere blev reduceret til 150, som dermed indgår i undersøgelsen. Indsamlingen har været forbundet med problemer i relation til at få skemaerne returneret til tiden, hvorfor den fastsatte deadline blev rykket med næsten tre uger, der indenfor en ramme af et semester udgør et betydelig tidsmæssigt ryk. Efterfølgende refleksioner omhandler tanker om, at målet måske har været for ambitiøst set i relation til tidsrammen samt det forudgående arbejde der, inden spørgeskemaerne kunne sendes ud, var forbundet med at få begrebssat begrebet åndelighed.

Kvalitativt design

Ovenstående metodologiske refleksioner vedr. anvendelsen af en surveyundersøgelse med et cross-sectional design afspejler sigtet om at opnå viden vedr. åndeligheds: '*... udbredelse og statistiske sammenhænge*' (Olsen, 2002:9), hvorimod de følgende kvalitative metodologiske refleksioner med sit fokus på: '*... sociale fænomeners beskaffenhed*' (Olsen, 2002:9) afspejler ønsket om at opnå viden om betydningen af åndelighed, som det opleves af informanterne. Den kvalitative metodelitteratur bidrager ikke med konsensus vedr. metodiske anbefalinger, hvorfor der ej heller forefindes en konsensuel 'kogebog' vedr. kvalitative metoder – herunder kvalitative interviews (Olsen, 2002:10).

I den kvalitative del af undersøgelsen er det valgt at anvende det semi-strukturerede livsverdensinterview, der af Kvale defineres som: '*... et interview, der har til formål at indhente beskrivelser af den interviewedes livsverden med henblik på at fortolke betydningen af de beskrevne fænomener*' (Kvale, 2004:19). Det er således muligt at gå mere induktivt til værks i denne del af undersøgelsen og på den måde bevare en åbenhed overfor informanternes egne forståelser og fortolkninger af betydningen af åndelighed. Det er netop her, at den fænomenologisk – hermeneutiske positionering for alvor træder frem, da det anlagte fokus på informanternes eget perspektiv fordrer, at der tages afsæt i hverdagserfaringer, hvilket er fænomenologiens force. Samspillet mellem fænomenologien og hermeneutikken medfører, at fokus både er rettet mod: '*... at fange den menneskelige erfaring, der melder sig i den konkrete livsverden*' (Rendtorff, 2004:286), men også mod fortolkning heraf, da fortolkning er: '*... en betingelse for den menneskelige erkendelsesproces, eksistens og erfaring*' (Højberg, 2004:320). Som følge af, at

mennesket anskues som et fortolkende væsen (Højberg, 2004:321) og at den menneskelige erfaring, som fremkommer qua de kvalitative livsverdensinterview, ønskes fortolket, bringes Kvaless fortolkningskontekster; selvforståelse og teoretisk forståelse (Kvale, 2004:210) i spil i den kvalitative analyse.

Åbenheden overfor informanternes egne forståelser og fortolkninger kan med Gadammers terminologi medføre muligheden for at gøre sig en hermeneutisk erfaring og dermed eventuelt bidrage med nye vinkler, forståelser og fortolkninger omkring betydningen af åndelighed i relation til afholdenhed, da: *'Det er ved at overskride den tidligere forståelse, at horisonten flytter sig, og selve overskridelsen sker ved at sætte fordommene på spil'* (Højberg, 2004:325).

For netop at bevare samspillet mellem deduktive og induktive elementer, må der tages højde herfor i den udformede interviewguide, hvorfor refleksioner herom præsenteres i det følgende afsnit.

Selektion af informanter

Det er valgt at interviewe fire informanter; to kvinder og to mænd, som alle har længere tids afholdenhed, da de har ml. 9-12 år. Informanterne er valgt udfra en betragtning om, at de kan: *'... informere om sociale fænomener, som er relevante for undersøgelsens problemstilling'* (Olsen, 2002:82) samt udfra en betragtning om, at de alle har nogenlunde samme længde af afholdenhed, hvilket formodes at muliggøre en belysning af, hvorvidt der forekommer konturer af mønstre, der ikke ville fremkomme, hvis informanterne afspejler hele det tidsspænd som længden af afholdenhed dækker over; 1 dag til 20 år. Kontakten til de fire informanter er foranlediget af en gate-keeper.

Interview-guide

Der er i kvalitativ forskning hverken konsensus om, hvad en interviewguide er eller på forhånd givet, at en sådan skal anvendes (Olsen, 2002:86) og interviewguides kan spænde fra at være: *'... lukkede interview schedules, der nærmer sig spørgeskemaer'* (Olsen, 2005:86) til at være helt åbne dybdeinterviews, hvor spørgsmål og rækkefølge fuldt ud bestemmes i interviewsituationen (Olsen, 2002:74), hvorfor der i metodelitteraturen: *'... findes konkurrerende opfattelser om brug af guider'* (Olsen, 2002:86). Det er i denne undersøgelse valgt at operere med en semi-struktureret interviewguide, der i relation til ovenstående afspejler en mellemlig position. Guiden er overordnet inddelt efter problemformuleringen, hvorfor der er spørgsmål som retter sig mod tiden i behandling og tiden efter behandling. Der opereres med forskellige typer af spørgsmål, hvorfor Kvaless spørgsmålstypologi³³ er bredt repræsenteret i guiden, men det er på forhånd besluttet, at guiden ikke

³³ Kvaless spørgsmålstypologi indebærer; indledende, opfølgende, sonderende, specificerende, direkte, indirekte, strukturerende, 'tavse' og fortolkende spørgsmål (Kvale, 2004:137-138).

skal følges slavisk i interview situationen, hvilket har bevirket, at de fire interviews hverken er lige lange eller helt afspejler den samme opbygning, som guiden indeholder. Denne beslutning er truffet udfra en overvejelse om, at lade informanternes erfaringsverden få plads til at træde frem og har medført, at den dynamiske dimension (Kvale, 2004:134) har været fremtrædende i interviewene, samt at interviewene primært er fænomenologisk induktivt orienteret, dog med deduktive elementer, der angiver synsretningen og den tematiske orientering i interviewene.

Transskribering

De 4 interviews varierer fra en halv time til en time i længde. De er optaget elektronisk ved brug af en diktafon, hvorefter de er transskriberet via et transskriberingsprogram, som er installeret på computeren til lejligheden. Det er valgt at transskribere alt, hvad der er sagt med ord, hvorfor interviewudskrifterne ikke indeholder noget vedr. kropssprog mm. Det er dog valgt at anvende (...) som indikation for pauser i interviewet, da tavshed, iflg. Kvale, bl.a. kan anvendes til at fremme interviewet samt give: *'... interviewpersonen rigelig tid til at associere og reflektere'* (Kvale, 2004:138) og dermed indgår i hans spørgsmålstypologi. Det er valgt ikke at transskribere informanternes 'øhh' og 'hmm', da disse ord kan forstyrre og til tider skabe et misvisende billede af informanterne, da udsagn kan virke usammenhængende (Kvale, 2004:168) i det skriftlige materiale, da transformeringen fra talesprog i den levende samtale til død tekst indebærer, at: *'... større eller mindre dele af førstnævnte [går] tabt'* (Olsen, 2002:101), hvilket kan være misvisende. Da der ikke er andre til hverken at høre det optagne eller transskribere, kan intersubjektiv reliabilitet ikke opnås. Transskriptionens reliabilitet søges derfor højnet ved at høre det optagede igennem flere gange, da fornyet aflytning formentlig kan afsløre forskelle eller ord, som ikke er hørt første gang. Ved at satse på en nøjagtighed i det transskriberede imødekommes eventuelle hukommelsesproblemer og andre kan, ved at se i udskrifterne, 'tjekke' udvalgte citater samt fortolkninger og dermed vurdere, om de analytiske tolkninger som forekommer er korrekte. Nøjagtige transskriberinger muliggør således en høj intern validitet, der opfattes som: *'... analyseresultaternes troværdighed, i konsistens, kohærens, nøjagtighed og/eller autencitet'* (Olsen, 2002:146), hvorfor nøjagtighed er vægtet højt.

Præsentation af interviews

Indramningen af interviewene omhandler både den mentale ramme om interviewet samt de fysiske omgivelser (Olsen, 2002:87), hvor sidstnævnte ved alle fire interviews er udgjort af informanternes egne hjem. På foranledning af en gate-keeper blev det via telefonisk kontakt aftalt, at interviewene foregik hjemme hos informanterne, hvilket formentlig har bidraget med en tryghed for informanterne. Ingen af de fire informanter virkede utrygge ved interviewene; tværtimod havde de alle meget på hjertet og delte beredvilligt deres tanker med mig. Via en forudgående briefing

(Kvale, 2004:132) blev formålet med interviewet præsenteret, informanterne blev spurgt om det var okay, at interviewet blev optaget med diktafon og de blev informeret om, at de selvfølgelig var helt anonyme i rapporten. En af informanterne blev på et tidspunkt i interviewet berørt og fældede en tåre, men i kraft af en, fra min side, tilkendegivelse om, at det var helt i orden og forståeligt at det kunne være svært at snakke om fortiden, var situationen på ingen måde ubehagelig hverken for informanten eller interviewer. Tværtimod var situationen præget af en rolig og varm kontakt. Der blev dog ikke spurgt mere ind til denne tid for informanten. Ved interviewets afslutning blev informanterne spurgt, om de havde mere at tilføje og de blev tilbudt den endelige rapport, hvilket alle fire takkede ja til.

Analysestrategi

På trods af metodelitteraturens tværgående analysestrategiske tendenser, kan der ikke lokaliseres nogen analytisk 'hovedvej' (Olsen, 2002:104) og som det vil fremgå af nedenstående, opereres der med et analysestrategisk miks (Olsen, 2002:111). Som følge af metodetrianngulering udarbejdes der både en kvantitativ og en kvalitativ analyse, der menes både at kunne supplere hinanden samt fungere som gensidig kvalitetskontrol. Hvilke analysestrategier de to separate analyser benytter sig af, uddybes nærmere i de følgende afsnit.

Kvantitativ analysestrategi

Det må indledningsvis nævnes, at hensigten med de indsamlede svar, på de i spørgeskemaet udformede spørgsmål, er: *'... at etablere kvantitative mål for fænomeners udbredelse, deres fordeling på forskellige egenskaber og deres eventuelle sammenhæng med andre fænomener'* (Hansen & Andersen, 2000:185).

Som følge af, at der på nuværende tidspunkt ikke findes dansk viden på området, vedr. åndelighed og misbrug, synes det centralt at få etableret noget oversigtsmateriale omkring respondentgruppen, hvorfor der indledes med en univariat analyse, der skal tjene til at skabe et overblik over, hvordan svarene på spørgsmål vedr. baggrundsvariable fordeler sig (Launsø & Rieper, 2005:164).

Efterfølgende vil der udarbejdes bivariate analyser, hvor de fire subdimensioner håb, tro, mening og fællesskab korreleres med undersøgelsens afhængige variabel; længden af afholdenhed, for at belyse hvorvidt der forekommer statistisk samvariation. Den bivariate analyse behandler således samvariationer mellem to variable, idet værdierne på to variable sammenholdes og angives i krydstabeller (Hansen & Andersen, 2000:162). Den kvantitative analyse afsluttes med MCA-analyser (multiple classification analysis), som: *'... examines the relationship between several*

*predictor variables and a single dependent variable, and determines the effects of each predictor before and after adjustment for its inter-correlations with other predictors in the analysis*³⁴

MCA-analyserne beregner hvor stor betydning eksempelvis køn, alder og uddannelse har for længden af afholdenhed, men hensigten med MCA-analyserne er dog primært at beregne hvilken betydning, de fire subdimensioner har for længden af afholdenhed. MCA-analyserne vil både bidrage med viden om, hvor stor en del af variansen i længden af afholdenhed de enkelte subdimensioner selvstændigt kan forklare, men vil også indeholde samlede modeller, hvor det undersøges, om der er en interaktionseffekt de fire subdimensioner imellem og dermed om deres effekter/betydning for længden af afholdenhed udligner hinanden³⁵.

Kvalitativ analysestrategi

Hvor den kvantitative analyse primært udgøres af talmæssige forhold omkring sammenhænge, bidrager den kvalitative analyse med en dybdegående analyse, hvor informanternes egne forståelser og fortolkninger får lov til at træde frem. På trods af deduktive elementer i form af åndelighedsbegrebets fire subdimensioner og deres påvirkning af den empiriske synsretning, afspejler den kvalitative analyse alligevel en empirisk sensitivitet, der er forbundet med den kvalitative undersøgelses fænomenologiske positionering og de deraf følgende induktive elementer. Analysen vil operere på to niveauer; et selvforståelsesniveau og et teoretisk niveau (Kvale, 2004:210), hvorfor informanternes egne forståelser af verden først vil præsenteres, inden de anskues indenfor en teoretisk forståelseshorisont, der medfører, at empirien reduceres og nedbrydes i temaer (Olsen, 2002:114), hvilket med Kvales betegnelse kan karakteriseres som meningsfortolkning, der indebærer, at: *'... rekontekstualisere udsagnene inden for bredere referencerammer'* (Kvale, 2004:191). Da der ikke på forhånd er opstillet en bestemt teoretisk ramme og undersøgelsen på ingen måde er teoritestende er den teoretiske, forståelseshorisont først fundet efter tilvirkningen af empirien. Den teoretiske forståelseshorisont er endvidere, som følge af manglende teori omkring åndelighed, eklektisk sammensat på en måde, så empiriske nuancer kan fanges og belyses dybere. De teoretiske refleksioner vil udfoldes nærmere i det følgende kapitel.

³⁴ Kilde: <http://www.unesco.org/webworld/portal/idams/html/english/E1mca.htm>

³⁵ Goul Andersen karakteriserer MCA-analyse som en slags hybrid mellem varians – og regressionsanalyse og forklarer analysemetoden således: *'Det statistiske hovedmål, beta-koefficienten, har samme tolkning som beta-koefficienter i vanlig regressionsanalyse, selv om den uafhængige variabel er på nominalskalaniveau. Dette er en meget overskuelig teknik, hvor vi kan introducere variablene én for én og først se på den umiddelbare effekt, dernæst på årsagseffekten efter kontrol for bagvedliggende variable (spuriøsitet), og endelig på, hvordan årsagseffekten forsvinder, dvs. forklares, i takt med, at der introduceres efterfølgende, mellemkommende variable, der forklarer sammenhængen'* (Goul Andersen, 1998:211). Beta-koefficienten varierer mellem 0 og 1,00 og kan ikke blive negativ, som det ses i vanlig regression (Goul Andersen, 1998:211).

Kapitel 7.

Samspil mellem teori og empiri

Som følge af at sigtet med undersøgelsen ikke er rent eksplorativt, spiller teorien i kapitel 5 en indledende rolle i relation til at begrebssætte åndelighed og de fire subdimensioner, da den her tjener til at angive synsretningen i det empiriske felt. Undersøgelsen anvender ikke en grounded theory tilgang og sigter ikke mod rent deskriptive analyser, hvorfor der i kapitel 5 anvendes teori til at opstille operationelle mål for de fire subdimensioner. Undersøgelsen opererer således, uden at være rent deduktivt, indenfor en teoretisk ramme. Efter tilvirkning af empiri spiller teorien imidlertid en ny rolle, da de induktive elementer ved tilvirkningen af empiri har bevirket, at de empiriske resultater berører nuancer, som i analysen må begribes og forstås indenfor en teoretisk forståelseshorisont. De fire subdimensioners kompleksitet må anskues indenfor en teoretisk optik, der kan belyse nuancerne, hvorfor der inddrages forskellige teoretiske perspektiver, som kan bidrage med en dybere forståelse af de empiriske resultater, hvorfor den kvalitative analyse ikke blot opererer på et selvforståelsesniveau, men også et teoretisk niveau. Efter tilvirkning af empirien har det vist sig befordrende for den kvalitative analyse at udfolde flere teoretiske nuancer og vinkler, da de bidrager med en dyb og nuanceret forståelse af betydningen af åndelighed

Valg og fravalg af teori

Valget om at operere med et konglomerat af teoretiske perspektiver afspejler dels en afvejning af, hvilke teoretiske perspektiver der kan medvirke til at belyse nuancerne omkring betydningen af åndelighed og dels, hvad der reelt er at finde af teori indenfor området. Teori omkring subdimensionen håb har været relativt ubesværet at fremskaffe, da sygeplejelitteraturen på dette område er omfangsrig og relevant for undersøgelsens område. Valget er her faldet på Travelbees teoretiske refleksioner omkring håb, som på centrale områder suppleres af Dufault & Martocchio samt Kylmä & Vehviläinen-Julkunens refleksioner vedr. håbets nuancer. Ligeså har valg af teori omkring subdimensionen mening været oplagt, da den førende teoretiker på området Viktor Frankl bidrager med væsentlige refleksioner i relation til mennesket som værende meningssøgende³⁶. Honneth og Bauman er valgt som teoretisk optik på subdimensionen fællesskab, da Bauman bidrager med centrale refleksioner vedr. genkendeligheden i særlige fællesskaber og Honneth bidrager med refleksioner omkring det at opleve anerkendelse qua sociale relationer i et fællesskab.

³⁶ Ved at anvende Frankl både i begrebssætningen i kapitel 5 samt i teoriafsnittet der udgør kapitel 7, har frykten for at foretage en tautologisk slutning været til stede. Det er dog vurderet ikke at være tilfældet, da Frankl, ligesom ved alle andre deduktive undersøgelser, blot bidrager med en ramme, hvor indenfor begrebet mening kan forstås og informanternes udsagn kan tolkes.

I relation til subdimensionen tro er både religionspsykologien³⁷ og religionssociologien³⁸ afsøgt for relevante teoretiske optikker, men da undersøgelsen opererer med en klar differentiering mellem religion og åndelighed og det er sidstnævnte som ønskes belyst, er både religionssociologien og religionspsykologien fravalgt. Disse teorier fokuserer i høj grad på institutionaliserede former for tro, hvorfor de ikke er fundet væsentlige i relation til *'det at tro'* i en privatiseret form, som troen på en Højere Magt eksempelvis kan siges at udgøre. Der er dog fundet centrale refleksioner omkring *'det at tro'* indenfor Dufault & Martocchio samt Kylmä & Vehviläinen-Julkunens refleksioner vedr. håbets nuancer, hvorfor det er valgt at anvende centrale elementer herfra i relation til det at tro. Valget heraf betyder på ingen måde, at subdimensionen tro underordnes subdimensionen håb, selvom den overordnede teoretiske ramme kan karakteriseres som omhandlende håb.

Ovenstående valg og fravalg af teori medfører et samsurium af forskellige videnskabsteoretiske positioneringer og samspil mellem forskellige teoretiske skoler, hvilket umiddelbart kan betragtes som værende problematisk, da fundamentet de forskellige teorier imellem divergerer markant. Begrebet åndelighed er komplekst og fordrer forskellige teoretiske perspektiver for at fange kompleksiteten, hvorfor nuancer og forskellige vinkler anskues som befordrende for analysen. Samspil mellem divergerende teoretiske skoler betragtes ikke som værende problematisk, da Honneths sociologiske fundering i frankfurterskolen anskues som komplementær til eksempelvis Frankls psykologiske eksistentialistiske fundering, da de hver især bidrager med væsentlige nuancer og perspektiver på forskellige niveauer. Ligeså findes forskellige teoretiske perspektiver og vinkler på håb og tro befordrende for at analysere disse subdimensioner og betydningen heraf, hvorfor der anvendes et konglomerat af sygeplejefaglige teoretiske perspektiver i relation hertil. Da Frankl og Baumans overordnede refleksioner er skitseret i kapitel 5, udfoldes de ikke nærmere.

Teoretisk forståelseshorisont

Som det fremgår af kapitel 5, er der, for at kunne udforme spørgeskema og interview guide, foretaget en relativt enkel teoretisk begrebssætning af de fire subdimensioner, velvidende at denne overfladiske behandling ikke er dyb nok til en senere analyse af den indsamlede empiri. Efter empirien er tilvirket, er det centralt at udvide og uddybe teoretiske perspektiver for at opnå en

³⁷ Religionspsykologien omhandler centrale teoretikere såsom William James, Freud, Jung, Eriksson, Fowler, Allport, Pargament og Rizzuto (Nørager, 2005:825-850).

³⁸ Religionssociologiens to fremherskende betragtningsmåder; det funktionalistiske perspektiv og det konfliktteoretiske perspektiv har bidraget med centrale teoretikere. Af funktionalister og struktur-funktionalister kan bl.a. nævnes Durkheim, Parsons, Merton og Luhmann og af konfliktteoretikere kan bl.a. nævnes Marx, Engels, Gramsci, Althusser, Simmel og Habermas. Indenfor den fænomenologiske religionssociologi kan endvidere nævnes Weber, Brentano, Troeltsch, Elias, Wach, Mead, Schutz, Berger og Luckmann (Riis, 1996: 82-140).

dybere forståelse af betydningen af åndelighed. Det er derfor valgt i det følgende at udfolde teoretiske perspektiver omkring håb, som implicit afspejler den sammenhæng og gensidige påvirkning, der synes at eksistere de fire subdimensioner imellem. Som følge af, at der ikke eksisterer en samlet teori vedr. åndelighed og misbrug, anvendes et konglomerat af forskellige teoretiske perspektiver, hvoraf en primær teoretisk ramme udgøres af Travelbees (2002) teoretiske refleksioner omkring håb, som på enkelte punkter suppleres med Dufault & Martocchios (1985) samt Kylmä & Vehviläinen-Julkunens (1997) refleksioner vedr. håb, tro, mening og fællesskab.

Overordnet set er håb, iflg. Travelbee, en faktor som motiverer menneskets adfærd, hvorfor håb også kan sætte mennesket i stand til at håndtere vanskelige situationer såsom: '*... savn, tragedier, nederlag, kedsomhed, ensomhed og lidelse*' (Travelbee, 2002:107). Hvor Travelbee retter sit fokus på sygeplejerskens rolle i at hjælpe den syge til at føle håb for at kunne håndtere stres som følge af sygdom og lidelse, kan en parallelisering til socialt arbejde med misbrugere, omhandle socialarbejderens rolle i relation til at hjælpe et menneske med misbrug til at føle håb for at kunne håndtere den lidelse eller sygdom som misbruget er, afhængigt af perspektivet der anlægges.

Travelbee definerer håb, som: '*... en mental tilstand karakteriseret ved ønsket om at opnå noget eller nå et mål, kombineret med en eller anden grad af forventning om, at det, der eftertrages, er opnåeligt*' (Travelbee, 2002:107). Processen 'at håbe' er, iflg. Travelbee, virksom, da et individ som mangler håb, ikke ser nogen udsigt til forandring, forbedring eller løsning på sine problemer.

I relation til håbets oprindelse henter Travelbee inspiration fra Eriksson, da barnets forhold mellem tillid og mistillid til verden personificeret gennem moderfiguren synes at være afgørende for, om barnet lærer at håbe, hvorfor: '*Håbet udspringer [...] fra en viden om, at hjælp udefra er tilgængelig, når man har brug for den*' (Travelbee, 2002:108). Med denne forankring af håbets oprindelse følger, at den handling det er 'at håbe', ikke er ensom, da håbet er knyttet til forventningen om hjælp fra andre mennesker og dermed en subjektiv viden opnået qua personlig erfaring. Travelbee påpeger dog i senere refleksioner, at: '*Ingen er født uden håb*' (Travelbee, 2002:112), hvorfor hun ikke synes at være helt konsistent i sin argumentation for håbets oprindelse. Hvis barnet qua sine tidlige erfaringer i relation til Erikssons udviklingsopgaver indenfor den første fase, hvor tillid kontra mistillid er centrale udviklingsopgaver, først skal lære det 'at håbe' synes det ikke umiddelbart at være konsistent i relation til at være født med håb, da håbet i så fald ikke tillæres, men er iboende. Som det fremgår af den nominelle definition af åndelighed, opereres der med en underlæggende præmis om, at åndelighed er mennesket iboende, hvorfor der i tråd hermed også må opereres med en forståelse af håb som iboende, da håb udgør en dimension i begrebet åndelighed. Travelbees inkonsistens i relation til håbets oprindelse udgør således ikke videre

problemer for undersøgelsens teoretiske forståelseshorisont, da det er afklaret, at håbet anskues som mennesket iboende. Dette udelukker dog ikke Travelbees refleksioner om barnets tidligere erfaringer i relation til tillid og mistillid, da disse kan formodes at have indflydelse på om vedkommende senere i livet formår at håbe. Der opereres således med en forståelse, hvor håbet er mennesket iboende, men at håbet, som følge af svigt, kan sættes på prøve og evt. helt forsvinde. Travelbee opererer med en differentiering mellem forskellige kendetegn ved håbet, hvoraf der fremkommer seks overordnede markører, som i det følgende vil udfoldes nærmere.

Håb er stærkt knyttet til afhængighed af andre

Hjælp eller samarbejde med andre mennesker er, iflg. Travelbee, nødvendigt for at overleve, både i relation til fysiske aspekter såsom produktion af mad, men også i relation til sygdom, hvor det for mennesket kan være svært både at bede andre om hjælp samt modtage hjælp fra andre. Dette kan, iflg. Travelbee, formentlig relateres til den vestlige kultur, hvor afhængighed af andre synes at anvendes i betydningen 'byrde for andre', hvilket for mange mennesker er frygtet mere end selve døden (Travelbee, 2002:108). Uafhængighed i betydningen 'et menneske der ikke har brug for andre' er, iflg. Travelbee, en myte, da: *'Håb er [...] direkte relateret til forventningen om hjælp fra andre, især når ens egne indre ressourcer ikke slår til'* (Travelbee, 2002:109). Når hjælp fra andre mennesker, af det enkelte håbende individ, accepteres kommer vedkommende automatisk til at befinde sig i en afhængig position.

Håb er fremtidsorienteret

Travelbee opererer med en fremtidsorienteret dimension i håbet, men denne fremtidsorientering sker i nutiden, da individet som håber formodes at ønske en forandring i sin nuværende livssituation, hvorfor det håbende individs opgave er, at: *'... bruge 'nuet' på en sådan måde, at fremtiden opbygges og struktureres, så han opnår det, han ønsker'* (Travelbee, 2002:109).

Håb er forbundet med valg

Forbundet med håbet er oplevelsen af, at ens situation indeholder alternativer og valgmuligheder, hvilket, iflg. Travelbee, er af overordentlig stor betydning for et menneskes følelse af frihed og autonomi. Friheden til selv at bestemme og vælge blandt forskellige alternativer kan skabe en følelse af kontrol, hvilket må anskues i sammenhæng med det håbende individ, som mener at have flere muligheder (Travelbee, 2002:109).

Håb er forbundet med et ønske

Travelbee definerer 'at ønske', som: *'... det at føle trang til at besidde en genstand eller en tilstand, til at fuldføre en opgave eller have en oplevelse'* (Travelbee, 2002:109). Det 'at ønske' er en del af 'at håbe', men ønsket adskiller sig fra håbet ved sandsynligheden for at opnå genstanden for ønsket. Ønsket er, med Travelbees forståelse, tæt forbundet med det, der betegnes som 'magisk håb', hvilket indebærer en meget lille sandsynlighed for at opnå det ønskede. Det magiske håb kan sammenlignes med dagdrømme, hvorfor sådanne er væsentlige for socialarbejdere, da de kan bibringe oplysninger, der er relevante i forbindelse med samarbejdet med vedkommende. Dagdrømme eller det magiske håb afslører menneskets længsel, hvorfor udtryk for disse kan medvirke til at give et indblik i det pågældende menneske (Travelbee, 2002:109). Forskellen på det magiske håb og håbet ellers er, at det håbende individ har en 'en følelse af det mulige' og dermed: *'... en stærk tro på, at det, der håbes på, kan og vil blive opnået'* (Travelbee, 2002:110). Til håbet følger, at individet overvejer måder at opnå sit mål på.

Håb er tæt forbundet med tillid og udholdenhed

Som tidligere nævnt er Travelbee inspireret af Erikssons begrebspar tillid kontra mistillid. Travelbee definerer tillid som: *'... den sikre tro på, at andre er i stand til at hjælpe en i vanskelige situationer og sikkert også vil gøre det'* (Travelbee, 2002:110). Selvom tilliden måske er til stede, kan det alligevel være svært for mange at bede om hjælp, da frygten for at være afhængige eller være en byrde er til stede. Det andet begreb som Travelbee opererer med, er udholdenhed, der defineres som: *'... evnen til at blive ved med at prøve, at fortsætte med at arbejde på at få løst sine problemer, forbedret sin situation eller ændret sin status eller tilstand'* (Travelbee, 2002: 110). Travelbee beskriver udholdenhed som en kvalitet, der bevirker, at individet over en lang periode kan bevare modet og ikke give op, hvilket i tillæg hertil formentlig også indebærer en stærk viljeshandling.

Håb er forbundet med mod

Travelbees sidste kendetegn ved håbet er, at det håbende individ må være i besiddelse af mod, som er: *'... evnen til at se sine mangler og sin frygt og alligevel fortsætte mod sit mål, selv om der måske kun er en lille eller slet ingen sikkerhed for, at individet vil være i stand til at opnå genstanden for sit håb'* (Travelbee, 2002:110). Et menneske som er modigt, er bange, men søger at sætte sig udover frygten for at nå målet, hvilket indebærer et bevidst valg om at handle, velvidende at beslutsomheden kan vakle. Vedkommende som udviser mod, vokser formentlig med opgaven, hvilket bevirker en eller anden form for kontrol over situationen eller hvis det ønskede resultat ikke

opnås, kan selve forsøget være en kilde til trøst, da det kan afspejle vedkommendes mod til at forsøge at ændre sin situation. Modet er formentlig ikke individet bevidst, da ingen på forhånd med sikkerhed kan vide, hvordan vedkommende vil reagere i en uforudset situation. Mod er ikke noget der, iflg. Travelbee, kommer automatisk, da mod er: *'... en egenskab, som må skabes ved hver enkelt oplevelse – ved at konfrontere ethvert problem og enhver vanskelighed i sit liv og gøre sit bedste for at klare en sådan situation'* (Travelbee, 2002:111). Dette er ikke en let og ubesværet proces, da mødet med livets problemer tit kan medføre et håb om, at de på magisk vis vil forsvinde af sig selv eller at et andet menneske vil løse dem.

Ovenstående seks dimensioner er alle kendetegn ved håbet, hvorfor de udgør det håbende menneskes mentale udsyn, som ser meget anderledes ud for det menneske, der oplever håbløshed.

Travelbee påpeger, at et individ der ikke ejer håb: *'... forsøger ikke at løse problemer eller håndtere livets vanskeligheder, for han tror ikke virkeligt på, at nogen ændring kan udvirkes'* (Travelbee, 2002:112). Mennesket uden håb kan ikke se nogen muligheder eller alternativer og tror ikke på at andre mennesker vil hjælpe vedkommende i vanskelige situationer. Mennesket uden håb er endvidere orienteret mod nutiden og ikke mod fremtiden, da vedkommende: *'... bliver overvældet af vanskeligheder og finder det svært bare at tænke på fremtiden'* (Travelbee, 2002:112). Travelbee karakteriserer et menneske uden håb som viklet ind i et problem, hvor der tilsyneladende ikke er nogen udvej, hvorfor vedkommende oplever frustration, der kan fremkalde adfærdsmæssige reaktioner såsom: *'... pessimisme, apati, fortvivlelse, fjendtlighed, den opgivende 'ikke-bryden-sig-om-noget' eller 'apatisk ligegyldighed''* (Travelbee, 2002:112).

Dufault & Martocchio opererer ligesom Travelbee med seks dimensioner og håb anskues som værende en proces, hvorfor de enkelte dimensioners komponenter kan strukturere oplevelsen af håb forskelligt, alt efter hvilke af håbets dimensioner der er fremtrædende i processen omkring at håbe.

Den affektive dimension: *'... focuses upon sensations and emotions that are part of the hoping process'* (Dufault & Martocchio, 1985:382).

Den kognitive dimension: *'... focuses upon the processes by which individuals wish, imagine, wonder, perceive, think, remember, learn, generalize, interpret and judge in relation to hope'* (Dufault & Martocchio, 1985:384).

Den handlingsorienterede dimension: *‘... focuses upon the action orientation of the hoping person in relation to hope. Persons may take actions to directly effect the desired outcome or to achieve a hope’ (Dufault & Martocchio, 1985:385).*

Den tilknytningsmæssige dimension: *‘... focuses upon the hoping person’s sense of relatedness or involvement beyond self as it bears upon hope. This dimension includes components of social interaction, mutuality, attachment and intimacy, other-directedness, and self-transcendence. The affiliative dimension is characterized not only by relationships with people, both living and dead, but also by relationships with God (Higher Being or Power, Creative Force) and with other living things’ (Dufault & Martocchio, 1985:386).*

Den temporale dimension: *‘... focuses upon the hoping persons experience of time (past, present and future) in relation to hopes and hoping. Hope is directed toward a future good, but past and present are also involved in the hoping process. Components of the temporal dimension include the extent of inclusion of past, present and future into the hoping process, and the degree of time specificity or nonspecificity of hope’ (Dufault & Martocchio, 1985:387).*

Den kontekstuelle dimension: *indebærer, at håb er i forgrunden for opmærksomheden, da der: ‘... focuses upon those life situations that surround, influence, and are a part of persons hope. In a sense the context serve as the circumstances that occasion hope, the opportunity for the hoping process to be activated, or as a situation for testing hope’ (Dufault & Martocchio, 1985:388).*

Kylmä og Vehviläinen-Julkunen har med deres meta-analyse³⁹ af de ontologiske og epistemologiske fundamenter indenfor den sygeplejefaglige forskning omkring håb, fremdraget væsentlige dimensioner ved begrebet. Centrale elementer er udvalgt, da de kan supplere Travelbee. Indenfor håbets dynamiske proces skelnes der mellem affektive, funktionelle, kontekstuelle, temporale og relationelle dimensioner samt mellem håb og håbløshed, som alle har en markant indflydelse på det enkelte individs oplevelse af håb (Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:367). Håb er derfor ikke blot et intrapersonelt fænomen, som influeres af interpersonelle relationer, men også et fænomen som påvirkes af strukturelle forhold. Håbet er endvidere sammenvævet med begrebet mening: *‘Hope and the meaning of life are interwoven in many different ways [and] Hope*

³⁹ Vehviläinen-Julkunens meta-analyse, som hviler på 46 forskningsartikler hvis inklusionskriterie er at hovedtemaet skal omhandle ’håb’ eller ’håbløshed’ (Kylmä og Vehviläinen-Julkunen, 1997:366). Qua meta-analysen fremkommer divergerende beskrivelser af håb, hvis variation spænder fra vage definitioner til modsigende definitioner eller beskrivelser fyldt med detaljerigdom (Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:366).

is defined as an experience of the meaning and purpose of life' (Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:366), hvorfor håb og mening kan anskues som forudsætninger for hinanden. Den affektive, funktionelle, temporale og kontekstuelle dimension uddybes ikke nærmere her, da indholdet fint belyses af Travelbee. Det er dog valgt at uddybe den relationelle dimension, da den supplerer Travelbee omkring centrale aspekter. Den relationelle dimension omhandler tre former for relationer; individets forhold til sig selv og sit eget liv, individets forhold til andre mennesker samt individets forhold til Gud, en Højere magt eller et trossystem af en art (Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:367-368). Indenfor hvert af disse tre områder synes bestemte faktorer at gøre sig gældende, da individets høje selvværd og følelsen af at vedkommende har mulighed for at forme eget liv påvirker individets forhold til sig selv, og tilstedeværelsen af et andet menneske som finder sted eksempelvis ved omsorg påvirker individets relationer til andre mennesker, hvorfor: *'Reciprocity is also emphasized in this relationship'* (Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:368).

Den relationelle dimension beskrives som omhandlende følgende: *'Hope relates to or involves other people or a higher being (Nowotny 1989) [and] Such beliefs as faith in God, fate or the natural order of the universe help people to create meaning out of their lives and offer explanation for their particular situation (Raleigh 1992)'* (Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:368).

Som det fremgår af ovenstående vedr. den relationelle dimension, indebærer håb et fokus på relationelle aspekter, hvorunder et fokus på det at tro på en Højere magt og det at få skabt eller fundet en mening med livet også gør sig gældende. Håbet indebærer således fællesskab, tro og mening, som i denne undersøgelse anvendes som separate subdimensioner fra dimensionen håb, hvorfor det synes klart med ovenstående meta-teoretiske analyse af den forskningsmæssige betydningsbestemmelse af begrebet håb, at de i undersøgelsen anvendte subdimensioner er sammenvævede og som følge heraf svært adskillelige.

Kapitel 8.

Analyse

Analysen består af to separate, men gensidigt supplerende og uddybende analyser, der sigter mod at besvare problemformuleringen: *'Hvilken betydning tillægger tidligere stof – og alkoholmisbrugere åndelighed for opnåelse og bevarelse af et stof- og alkoholfrit liv?* Metodetriangulering bevirker, at den store mængde af datamateriale er tilvirket på forskellige måder, hvorfor de to analyser bidrager med forskellige typer af viden. Hvor den kvantitative analyse bidrager med oversigtsmateriale, grundlags-viden og identificering af overordnede mønstre i forbindelse med betydningen af åndelighed for at opnå og bevare afholdenhed, bidrager den kvalitative analyse dels med en kvalificering og substantiel uddybning af centrale mønstre fundet i den kvantitative analyse og dels med viden om informanternes forståelse af åndelighed og betydningstillæggelse heraf i relation til afholdenhed.

Kvantitativ Analyse

Hensigten med den kvantitative analyse er: *'... at etablere kvantitative mål for fænomeners udbredelse, deres fordeling på forskellige egenskaber og deres eventuelle sammenhæng med andre fænomener'* (Hansen & Andersen, 2000:185), hvorfor analysen vil operere på et deskriptivt niveau, hvor betydningen af åndelighed belyses qua univariate og bivariate analyser (Hansen & Andersen, 2000:151-206; de Vaus, 2002:212-338) samt MCA-analyser. Datamaterialet består af 150 respondenter, som alle har udfyldt et spørgeskema. Kodning af data i SPSS har resulteret i en datamatrice bestående af ca. 20 variable, hvortil adskillige svarmuligheder er knyttet. I kraft af at datamaterialet er stort og feltet er nyt og uudforsket, vil analysen for at skabe oversigtsmateriale indledes med en beskrivelse af respondentgruppens sammensætning (Launsø & Rieper, 2005:164). De simple univariate fordelinger vil i den efterfølgende bivariate analyse korreleres med undersøgelsens afhængige variabel; længden af afholdenhed, der i datamatricen afspejler et tidsspænd fra 1 dag til 20 år. Forekommer der i den bivariate analyse statistisk samvariation mellem de fire subdimensioner og den afhængige variabel, vil det indikere, at åndelighed har betydning for at opnå og bevare afholdenhed. Den kvantitative analyse afsluttes med MCA-analyser⁴⁰, der bidrager med relativt sikre mål for, om de fire subdimensioner har betydning, samt med viden om hvorvidt der er en interaktionseffekt de fire subdimensioner imellem.

⁴⁰ I MCA analysen beregnes hvor stor betydning subdimensionerne samt køn, alder og uddannelse har for variansen i den afhængige variabel; længde af afholdenhed. Variansen (R²) viser den forklarede varians, dvs. hvor meget af variationen i længden af afholdenhed, der er statistisk forklaret af køn, alder, uddannelse samt de fire subdimensioner. Variansen handler således blot om hvilken betydning de forskellige variable har i relation til at kunne forklare længden af respondenternes afholdenhed.

Undersøgelsens kvantitative datamateriale

Analysen vil overvejende operere på et deskriptivt niveau, men i tråd med et forklarende sigte vil der endvidere fremdrages tentative bud på, hvorfor resultaterne ser ud, som de gør⁴¹.

Gruppen af svarpersoner består af i alt 150 respondenter, som kommer fra forskellige steder i Danmark (Thisted, Hjørring, Aalborg, Randers, Esbjerg, København og Bornholm)⁴². Datamaterialet består af 97 mænd og 53 kvinder, som aldersmæssigt fordeler sig således:

Tabel A. Aldersmæssig fordeling. N = 148 Missing: 2 Opgjort i relative tal.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
18-30 år	28	18,7	18,9	18,9
31-40 år	42	28,0	28,4	47,3
41-50 år	40	26,7	27,0	74,3
51-60 år	32	21,3	21,6	95,9
61 +	6	4,0	4,1	100,0
Total	148	98,7	100	
Missing	2	1,3		
Total	150	100		

Som det fremgår af tabellen, er ca. en femtedel af respondenterne under 30 år, ca. en fjerdedel er mellem 30 og 40 år og ca. en fjerdedel er mellem 40 og 50 år. Tre fjerdedele af hele respondentgruppen er under 50 år. Som forventet vil alder uden tvivl have betydning for længden af afholdenhed, da en ung mand på 25 år ikke også kan have været stoffri i 20 år.

Uddannelsesmæssigt fordeler respondenterne sig sådan, at ca. 40 pct. har en videregående uddannelse, ca. 15 pct. har gennemført gymnasiet, hf, htx eller teknisk skole og 37,3 pct. har gennemført folkeskolen. Der er således kun ca. 4 procent af respondenterne, som ikke har gennemført nogen uddannelse. 62 pct. af respondenterne har haft et blandingsmisbrug, 14,7 pct. har haft et alkoholmisbrug og 23,3 pct. har haft et stofmisbrug (se bilag F), hvilket viser, at langt størstedelen af respondenterne har haft begge typer af misbrug. At der er flere med et stofmisbrug end alkoholmisbrug, kan formodes at have en sammenhæng med, at de fleste gate-keepere selv kommer fra NA, hvorfor de har uddelt spørgeskemaer til andre herfra. Fordelingen tillægges dog ikke anden betydning, end at den kontrollerer om stikprøven afspejler den population, der ønskes, hvilket er tilfældet. På spørgsmålet om hvordan vedkommende blev ædru/stoffri, har 15 pct. svaret, at de kom fra gaden af og ind i AA/NA, 6,1 pct. via ambulant behandling og 78,9 pct. via døgnbehandling. Langt størstedelen har således været i døgnbehandling, som for 87,5 pct.

⁴¹ Da undersøgelsen ikke er teoritestende som det typisk ses ved deduktive kvantitative design, vil de formulerede tentative bud primært funderes i en commonsense viden, der umiddelbart består af empiriske og teoretisk forforståelser.

⁴² Som tidligere nævnt i metodekapitlet er stikprøven baseret på et ikke-sandsynlighedsudvalg, hvorfor den ikke er repræsentativ og undersøgelsesresultaterne ej heller kan generaliseres. En geografisk spredning er dog alligevel søgt, således at respondenterne afspejler en stikprøve der på trods af sit ikke-sandsynlighedsudvalg og sin fremkomst via 'sneboldeffekt' alligevel repræsenterer forskellige dele af landet.

vedkommende har været Minnesota behandling, 3,6 pct. har været i terapeutisk behandling og 2,7 pct. har været i socialpædagogisk behandling (se bilag F). 16,8 pct. til AA møde, 58,4 pct. går til NA møde, 22,8 pct. går til møde begge steder og 2,0 pct. går ikke til møde⁴³. Af de respondenter som går til møde, går 10,4 pct. hver dag, 63,2 pct. går en til to dage om ugen, 11,8 pct. går hver anden uge, 7,6 pct. et par gange om måneden og 6,2 pct. hver anden, tredje måned eller sjældent (se bilag F). 80,7 pct. har eller har haft poster i AA/NA, hvorfor 19,3 pct. ingen poster har, hvilket ifølge international forskning er en faktor, som kan have betydning for længden af afholdenhed⁴⁴.

Undersøgelsens afhængige variabel er længden af respondenternes afholdenhed og som det fremgår af følgende tabel, er der intet partielt bortfald ved denne variabel, hvilket formentlig kan forklares ved det fokus og den betydning 'clean-time' og 'ædruelighed' modtager i AA/NA regi⁴⁵. Som tabellen viser, har en fjerdedel af respondenterne været ædru eller stoffri under 12 måneder. Ca. en femtedel har mellem 1 og 3 år, 28,7 pct. mellem 4-8 år, ca. en femtedel mellem 9 og 12 år og knap en tiendedel mellem 13-20 år.

Tabel B: Længde af afholdenhed N=150 Opgjort i relative tal.

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
1-30 dage	11	7,3	7,3
1 mdr. – 12 mdr.	28	18,7	26,0
1-3 år	29	19,3	45,3
4-8 år	43	28,7	74,0
9-12 år	27	18,0	92,0
13-20 år	12	8,0	100,0
Total	150	100,0	

Der er således færrest respondenter i de to yderkategorier 1-30 dage og 13-20 år, men der er gennemgående respondenter i alle kategorierne, hvilket er væsentligt i relation til, om de fire subdimensioner tillægges betydning på forskellige tidspunkter i længden af afholdenhed.

Som følge af analysens omfang er det ikke muligt at præsentere alle univariate fordelinger, hvorfor der blot er medtaget to tabeller som illustration på univariate fordelinger omkring håb og tro i behandling. De resterende tabeller kan ses i bilag F som er vedlagt på CD.

På spørgsmålet om håbet havde betydning for, om vedkommende gennemførte sin behandling, fordeler respondenternes svar sig således:

⁴³ De 2,0 pct. som ikke går til møde kan evt. skyldes at der er indsamlet spørgeskemaer ved et Københavner Konvent og at gate-keeperne har uddelt spørgeskemaer privat, dvs. til venner og bekendte som også er tidligere misbrugere, men som ikke nødvendigvis deltager i AA eller NA møder.

⁴⁴ Se bilag E for en kort uddybning af international forskning vedr. mødedeltagelse og poster i AA/NA.

⁴⁵ Længden af clean-time har i de kvalitative interviews vist sig at være af væsentlig betydning for informanterne selv.

Tabel C: Betydning at håb for gennemførelse af behandling N= 131 Missing:19 Opgjort i relative tal.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Ja stor betydning	100	66,7	76,3	76,3
Ja mindre betydning	22	14,7	16,8	93,1
Nej ingen betydning	8	5,3	6,1	99,2
Ved ikke	1	,7	,8	100,0
Total	131	87,3	100,0	
Missing	19	12,7		
Total	150	100,0		

Tabellen afspejler spørgsmål 9 i spørgeskemaet 'Havde følgende ting betydning for om du gennemførte in behandling?'
Fordelingen omhandler udsagnet 'Mit håb om en bedre fremtid'.

Som tabellen viser, angiver 93,1 procent af respondenterne, at håbet om en bedre fremtid havde mindre eller stor betydning for gennemførelse af behandlingen. 6,1 procent angiver, at håbet om en bedre fremtid ikke havde nogen betydning, hvorfor langt størstedelen af respondenterne selv tillægger håbet betydning og tilkendegiver således, at håb er centralt for opnåelse af afholdenhed.

På spørgsmålet om troen på en højere Magt i relation til gennemførelse af behandling, er billedet som det fremgår af tabel D lidt anderledes, da 71,9 procent angiver, at troen har mindre eller stor betydning og 23,4 procent angiver, at troen ingen betydning havde for gennemførelsen af behandlingen. Om end 71,9 procent er en høj andel, er der langt flere, som tillægger håb betydning, hvilket tyder på, at troen på en Højere Magt ikke i så høj grad som håb tillægges betydning for opnåelse af afholdenhed.

Tabel D: Betydning af tro på en Højere Magt for gennemførelse af behandling N= 128 Missing:22 Opgjort i relative tal.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Ja stor betydning	47	31,3	36,7	36,7
Ja mindre betydning	45	30,0	35,2	71,9
Nej ingen betydning	30	20,0	23,4	95,3
Ved ikke	6	4,0	4,7	100,0
Total	128	85,3	100,0	
Missing	22	14,7		
Total	150	100,0		

Tabellen afspejler spørgsmål 9 i spørgeskemaet 'Havde følgende ting betydning for om du gennemførte in behandling?'
Fordelingen omhandler udsagnet 'Troen på en højere Magt'.

Opsamling

Sammenfattende er det i den univariate analyse, via skitsering af baggrundsvariable, fundet at svarpersonerne er kendetegnet ved en aldersmæssig spredning fra 18 år til 68 år. Størstedelen af respondenterne har som minimum gennemført folkeskolen og langt størstedelen har været i døgnbehandling for deres misbrug. Der er dog 15 procent, som blev stoffri- og ædru 'fra gaden'. 62 procent har tidligere haft et blandingsmisbrug og kun to procent går ikke til AA eller NA møde.

93,1 procent af svarpersonerne tillægger håb betydning for at de gennemførte behandling, hvorimod 71,9 procent tillægger troen på en Højere Magt betydning i forbindelse hermed. Som de to illustrationer på univariate fordelinger viser, tillægger en høj andel af svarpersonerne både håb og tro betydning for, at de i sin tid gennemførte deres behandling og opnåede afholdenhed.

Hvad betyder åndelighed for længden af afholdenhed i en kvantitativ optik?

Hensigten med den bivariate analyse er at udforske, om der er statistisk sammenhæng mellem uafhængige variable udgjort af de fire subdimensioner og den afhængige variabel. Denne viden er central i og med, at fund af sammenhænge indikerer, at åndelighed har betydning og omvendt; er der ingen statistisk samvariation, har åndelighed ingen betydning. Den bivariate analyse vil, i tråd med problemformuleringen, operere med to tidshorisonter: dels opnåelse (datid) og bevarelse (nutid) af afholdenhed. Indledningsvist korreleres længden af afholdenhed med alder, da det på forhånd må forventes, at der er en sammenhæng herimellem, jf. univariat analyse.

Tabel E: Længde af afholdenhed korreleret med alder. Opgjort i absolutte tal N=148 Missing:2

		Alder					
		18-30 år	31-40 år	41-50 år	51-60 år	61+	Total
Hvor længe ædru/stoffri	1-30 dage	6	2	2	1	0	11
	1mdr. -12 mdr.	11	11	4	1	1	28
	1-3 år	3	16	7	3	0	29
	4-8 år	7	10	12	10	3	42
	9-12 år	1	3	10	12	1	27
	13-20 år	0	0	5	5	1	11
	Total	28	42	40	32	6	148

Styrken af sammenhængen angives ved en gamma værdi på ,540. Når denne sammenhæng kontrolleres for køn og uddannelse er der ved mænd en gamma værdi på ,587, ved kvinder en gamma værdi på ,530. Ved de forskellige uddannelser er gamma værdierne som følger; folkeskolen ,559 Gym/hf/htx ,818 teknisk skole ,690 kort videregående ,687, mellemlang videregående ,419 lang videregående uddannelse , 353 og ingen uddannelse ,200.

Der er fundet en meget stærk sammenhæng mellem alder og længde af afholdenhed (gamma værdi på ,540), hvilket betyder, at alder har betydning for længden af afholdenhed. Centralt i tabellen er den intuitive indsigt, at jo ældre respondenterne er, jo længere tids afholdenhed har de også opnået. Ved en procentmæssig opgørelse er der med **28,4** procent flest svarpersoner som har ml. 4-8 års afholdenhed, **19,6** procent har ml. 1-3 år, **18,9** procent har ml. 1-12 mdr., **18,2** procent har ml. 9-12, **7,4** procent har ml. 13-20 år og **7,4** procent af de 148 respondenter har ml. 1-30 dage.

Har de fire subdimensioner betydning for opnåelse af afholdenhed?

Af hensyn til analysens omfang kan alle resultater ikke præsenteres, hvorfor det blot er udvalgte⁴⁶ tabeller som fremgår⁴⁷. Følgende krydstabel belyser, hvorvidt der er statistisk samvariation mellem udsagnet: *'At have håb betyder rigtig meget i behandling af misbrug'* og længden af afholdenhed.

Tabel F: Håb i behandling korreleret med længde af afholdenhed. Opgjort i absolutte tal

	1-30 dage	1 mdr. – 12 mdr.	1-3 år	4-8 år	9-12 år	13-20 år	Total
Helt enig	6	24	21	40	22	12	125
Overvejende enig	4	2	7	2	4	0	19
Hverken/eller	0	0	1	0	1	0	2
Helt uenig	0	1	0	0	0	0	1
Total	10	27	29	42	27	12	147

Anm. Tabellen omhandler svarfordelingen vedr. spørgsmål 18: 'Til sidst vil jeg bede dig om at tage stilling til en række udsagn ved at skrive om du er enig eller uenig' og udsagnet: 'At have håb betyder rigtig meget i behandling af misbrug'. Styrken af sammenhængen angives ved en gamma værdi på ,283.

Der er fundet en relativt svag sammenhæng mellem de to variable. Tabellen viser, at langt den største andel af svarpersonerne er helt enige i, at håb betyder meget i behandling af misbrug. Hovedpointen som må fremdrages af tabellen er, at der uafhængigt af længden på svarpersonernes afholdenhed gennemgående er enighed om, at håb er betydningsfuldt i behandling af misbrug.

Følgende krydstabel afklarer, om der er statistisk samvariation mellem spørgsmål 15: *'Var troen på en Højere Magt vigtig for at blive ædru/stoffri?'* og længden af afholdenhed.

Tabel G: Troen på en Højere Magt korreleret med længden af afholdenhed. Opgjort i absolutte tal

	1-30 dage	1 mdr. – 12 mdr.	1-3 år	4-8 år	9-12 år	13-20 år	Total
Ja meget	3	6	12	18	18	6	63
Ja lidt	2	17	11	16	6	4	56
Nej slet ikke	5	5	6	9	2	2	29
Total	10	28	29	43	26	12	148

Anm. Styrken af sammenhængen er angivet ved en gamma værdi på ,298

Hovedindsigten af tabellen må være, at der er fundet statistisk sammenhæng mellem troen på en Højere Magt og længden af afholdenhed. Med 19,6 procent (29 pers.) tilkendegiver knap en femtedel, at troen ikke har betydning for at opnå afholdenhed og som det fremgår af tabellen, har ca. 86 procent (25 pers.) af de respondenter (29 pers.) som svarer nej til, at troen har betydning ml. 1 dag til 8 års afholdenhed. Det betyder, at blandt dem der svarer nej, slet ikke, er der færrest blandt dem med længst afholdenhed (ml 9-20 år). Med 80,4 procent af de 148 respondenter som svarer, at troen var enten meget eller lidt vigtig, er der en klar overvægt af respondenter, som vurderer, at troen på en Højere Magt var vigtig for at blive ædru/stoffri. Koncentrationen af respondenter som

⁴⁶ Tabellerne er udvalgt på baggrund af styrken af deres sammenhænge, da der fokuseres på de variable hvis korrelation med længden af afholdenhed er stærk. Tabeller som ikke indgår i analysen kan ses i bilag F.

⁴⁷ Problemformuleringen spørger ikke direkte ind til tiden som aktiv misbruger, hvorfor data herom er udeladt af analysen. Det kan dog nævnes at tilkendegivelsen af, at tiden som aktiv misbruger var præget af isolation/ensomhed stiger blandt respondenter med længere tids afholdenhed. Der er desværre ikke plads til yderligere refleksioner herom.

vurderer, at troen på en Højere Magt er meget vigtig synes at være centreret omkring de respondenter, der har 1-3 år, 4-8 år og 13-20 år, hvorimod der er flere respondenter der har ml. 1-12 mdr. som finder at troen var lidt vigtig i relation til at blive ædru/stoffri. Hovedindsigten er, at tre fjerdedele finder, at troen på en Højere Magt var vigtig for at blive ædru/stoffri.

Da der desværre ikke er spurgt ind til betydningen af mening og fællesskab i behandlingen af misbrug, kan det ikke belyses, om de to subdimensioner har betydning for at opnå afholdenhed og i så fald, hvilken betydning de har⁴⁸. I det efterfølgende afsnit rettes blikket mod nutiden, dvs. bevarelse af afholdenhed.

Åndelighed som forklaring på vedvarende afholdenhed?

Følgende krydstabel belyser, hvorvidt der er statistisk samvariation mellem udsagnet: *'Håb for fremtiden er vigtigt for, at jeg holder mig ædru/stoffri'* og længden af afholdenhed.

Tabel H: Håbets betydning for vedvarende afholdenhed korreleret med længden af afholdenhed. Opgjort i absolutte tal.

	1-30 dage	1 mdr. – 12 mdr.	1-3 år	4-8 år	9-12 år	13-20 år	Total
Helt enig	7	20	22	33	21	10	113
Overvejende enig	3	5	5	7	5	1	26
Hverken/eller	0	1	1	1	0	1	4
Helt uenig	0	1	0	0	1	0	2
Total	10	27	28	41	27	12	145

Anm. Tabellen omhandler svarfordelingen vedr. spørgsmål 18: 'Til sidst vil jeg bede dig om at tage stilling til en række udsagn ved at skrive om du er enig eller uenig' og udsagnet: 'Håb for fremtiden er vigtigt for at jeg holder mig ædru/stoffri'. Styrken af sammenhængen angives ved en gamma værdi på ,097

Der er fundet en meget svag sammenhæng. Som det fremgår af tabellen, angiver 139 af de 145 respondenter sig helt enige eller overvejende enige i, at håb for fremtiden er vigtigt for, at de holder sig ædru og stoffri, hvilket udgør 95,9 procent af alle respondenterne. Kombineres kategorien hverken/eller samt helt uenig udgør de samlet 6 respondenter, dvs. blot 4,1 procent finder, at håbet ikke er vigtigt eller forholder sig indifferente hertil. Hovedindsigten er således, at langt størstedelen af respondenterne angiver, at håb for fremtiden er vigtigt, for at de holder sig ædru og stoffri.

⁴⁸ Set i bagklogskabens lys skulle der have været specifikke spørgsmål rettet mod betydningen af netop disse to subdimensioner i relation til at opnå afholdenhed, hvorfor en fremtidig undersøgelse med fordel ville kunne spørge ind til om respondenterne eksempelvis havde en følelse af at det gav mening for dem at være i behandling og om det var vigtigt for respondenterne at omgås andre i samme situation for at opnå afholdenhed.

Følgende krydstabel belyser, hvorvidt der er statistisk samvariation mellem udsagnet: *'At have troen på en Højere Magt i mit liv'* og længden af afholdenhed.

Tabel I: Troens betydning for vedvarende afholdenhed korreleret med længden af afholdenhed. Opgjort i absolutte tal

	1-30 dage	1 mdr. – 12 mdr.	1-3 år	4-8 år	9-12 år	13-20 år	Total
Mindst betydning	1	2	2	0	1	0	6
2	0	1	1	0	0	0	2
3	0	1	2	1	1	0	5
4	1	3	1	1	0	0	6
5	2	5	0	5	0	0	12
6	0	0	1	0	3	0	4
7	0	3	3	2	0	1	9
8	1	3	2	4	4	2	16
9	1	2	2	3	3	1	12
Størst betydning	3	4	13	26	14	6	66
Total	9	24	27	42	26	10	138

Anm. Tabellen omhandler svarfordelingen vedr. spørgsmål 10: Hvor stor betydning har følgende for dig i forhold til at holde dig ædru/stoffri? og udsagnet: *'At have troen på en Højere Magt i mit liv'*. Styrken af sammenhængen angives ved en gamma værdi på ,320

Tabellen viser, at 66 ud af 138 svarpersoner angiver, at troen på en Højere Magt har størst betydning, hvilket udgør 47,8 procent, hvorimod 4,3 procent (6 pers.) angiver at troen på en Højere Magt har mindst betydning. Deles skalaens ti værdier op i to grupper (værdierne 1, 2, 3, 4, og 5) og (værdierne 6, 7, 8, 9, og 10) udgør førstnævnte gruppe 31 pers. dvs. 22,5 procent, hvorimod sidstnævnte gruppe med 107 pers. udgør 77,5 procent, hvorfor en fjerdedel tilkendegiver, at troen har mindre/mindst betydning og tre fjerdedele tilkendegiver, at troen har større/størst betydning for at bevare deres afholdenhed.

Svarpersonernes tilkendegivelser omkring subdimensionen mening afspejles i følgende tabel. Tabel J omhandler spørgsmål 16: *'Føler du, at de ting du foretager dig i din hverdag er uden mening?'* korreleret med længden af afholdenhed. Svarene er angivet på en skala, hvor 1 lyder 'meget ofte' til 7 som lyder 'meget sjældent/aldrig'.

Tabel J: Mening korreleret med længden af afholdenhed. Opgjort i absolutte tal.

	1-30 dage	1 mdr. – 12 mdr.	1-3 år	4-8 år	9-12 år	13-20 år	Total
Meget ofte	0	0	2	2	0	0	4
2	2	1	1	1	0	0	5
3	2	7	1	1	1	0	12
4	0	3	3	3	4	0	13
5	0	5	6	6	3	1	21
6	2	6	10	11	10	3	42
Meget sjældent/aldrig	3	4	6	19	9	8	49
Total	9	26	29	43	27	12	146

Anm. Styrken af sammenhængen angives ved en gamma værdi på ,322

Tabellen viser, at 49 pers. (33,6 procent) har angivet at de meget sjældent/aldrig føler, at de ting vedkommende foretager sig i sin hverdag er uden mening. Hvis middelværdierne udgøres af 3,4 og 5 har 46 respondenter sat sit svar her, hvorfor ca. en tredjedel anvender midterværdierne. 66,7

procent af respondenterne med ml. 13-20 år har angivet 'meget sjældent/aldrig' og 44,2 procent af respondenterne som har ml. 4-8 år ligeså. Den mindste procentsats findes blandt de respondenter, der har ml. 1-12 mdr., da det her er 15,4 procent som føler, at hverdagen sjældent er uden mening. Der synes således at tegne sig et billede af, at jo længere tids afholdenhed, desto mindre føles hverdagen meningsløs.

Nedenstående krydstabel omhandler hvorvidt, der forekommer statistisk samvariation mellem fællesskab, målt som deltagelse i AA/NA møder, korreleret med længden af afholdenhed⁴⁹.

Tabel K: Spørgsmål 6: 'Hvor tit går du til møde ca.?' korreleret med længden af afholdenhed (se bilag F). Opgjort i absolutte tal.

	1-30 dage	1 mdr. – 12 mdr.	1-3 år	4-8 år	9-12 år	13-20 år	Total
Hver dag	3	9	2	0	1	0	15
En til to dage om ugen	6	16	18	33	13	5	91
Hver anden uge	0	2	4	3	4	4	17
Hver tredje uge	0	1	0	0	0	0	1
Et par gange om måneden	0	0	2	5	4	0	11
Hver anden eller tredje måned/sjældent	1	0	0	1	4	3	9
Total	10	28	26	42	26	12	144

Anm. Styrken af sammenhængen angives ved en gamma værdi på ,516

Der er i tabellen fundet en meget stærk sammenhæng, hvorfor fællesskab målt som mødedeltagelse samvarierer statistisk med længden af afholdenhed. Som forventet er mødedeltagelsen, som følge af svarpersonernes tilknytning til AA/NA, stor. Tabellen viser, at 90 procent af dem med kortest tid (1-30 dage) går til møde hver dag eller en til to dage om ugen. Procentsatsen er med 89,2 ligeledes høj blandt dem med ml. 1-12 mdr., hvorefter den synes at være faldende jo længere tid respondenterne har været afholdende. 76,9 med 1-3 års afholdenhed går hver dag eller en til to dage om ugen, 78,7 procent med 4-8 års afholdenhed, 53,8 procent med 9-12 år og sidst 41,7 procent blandt de respondenter med længst tid ml. 13-20 år. Hovedindsigten i tabellen er fremkomsten af et mønster; hyppigheden af deltagelse i møder reduceres jo længere tid respondenterne har været afholdende.

Væsentligt er det også, at selvom mødehyppigheden er faldende des længere tids afholdenhed, så fortsætter respondenterne med at gå til møde, hvilket indikerer, at fællesskabet synes at have en vedvarende betydning. Tiden som aktiv misbruger angives af mange som præget af ensomhed og isolation, hvorfor det ud fra en common-sense betragtning synes naturligt, at dem med kortest tid som ædru/stoffri også har størst behov for at gå til møder, da det her er muligt at få opbygget nye

⁴⁹ Der er ikke foretaget målinger vedr. betydningen af fællesskab i behandling, men det er i spørgsmål 8 målt om respondentens følelser af ensomhed i tiden som aktiv havde betydning for om vedkommende gik i behandling. 89,5 procent angiver at det havde stor eller mindre betydning og 9,8 procent angiver at det ingen betydning havde.

relationer, hvorved den tidligere følelse af ensomhed og isolation måske kan afhjælpes. Buddet på forskellen i hyppigheden af mødedeltagelse kan på nuværende tidspunkt ikke verificeres empirisk⁵⁰.

Opsamling

Flere centrale hovedindsigter kan fremdrages af den bivariate analyse, men den vigtigste er, at de fire subdimensioner alle har betydning for afholdenhed. Denne indsigt var ikke givet på forhånd, hvorfor den bidrager med essentiel viden, da det tyder på, at de valgte variable er centrale og tillægges betydning af svarpersonerne. Dernæst bidrager den bivariate analyse med viden om, at håbet og troen på en Højere Magt begge tillægges betydning for at gennemføre behandling – dvs. for at opnå afholdenhed. Om mening og fællesskab har betydning herfor, vides desværre ikke.

Det er endvidere sandsynliggjort, at håb og tro også tillægges betydning for at bevare afholdenheden, hvor sidstnævnte i højere grad vurderes at være vigtig blandt de respondenter, der har længere tids afholdenhed, hvilket indikerer, at des længere tid respondenterne er afholdende, des vigtigere synes troen på en Højere Magt at være. Analysen viser desuden, at der er sammenhæng mellem subdimensionen mening og længden af afholdenhed, da analyserne viser, at des længere tids afholdenhed, des mindre føles hverdagen meningsløs. Billedet synes anderledes ved fællesskab, hvor hyppigheden i mødedeltagelse er størst blandt de respondenter med kortest tid som afholdende. Sammenfattende synes der i forbindelse med vedvarende afholdenhed blandt respondenter med længere tids afholdenhed at være en tilkendegivelse af, at tro, mening og håb i større udstrækning har betydning end mødedeltagelse og omvendt, synes de respondenter, der har været ædru/stoffri i kortest tid, at have størst behov for at gå til møde.

MCA-analyse: Er der en interaktionseffekt de fire subdimensioner imellem?

Valget af MCA-analyse frem for eksempelvis regressionsanalyser skal ses i sammenhæng med undersøgelsens problemformulering. MCA-analysen er velegnet i forbindelse hermed og er en relativt overskuelig statistisk metode, der er lettere at tolke end eksempelvis partiel gamma ved almindelige trivariate analyser. Regressionsanalyser bidrager med viden om sandsynligheder, men da der i problemformuleringen spørges ind til respondenternes forståelseshorisont i forbindelse med hvilken betydning, de tillægger, åndelighed giver det på ingen måde mening at operere med sandsynlighedsberegninger, da de vil undergrave respondenternes egne forståelser. MCA-analysens opgave er således at bidrage med relativt sikre mål for betydningen af åndelighed i relation til at opnå og bevare afholdenhed. I MCA-analyserne beregnes det, hvor stor betydning de fire

⁵⁰ Hvorfor hyppigheden af deltagelse af møder falder des længere tids afholdenhed kan dog belyses nærmere i den kvalitative analyse, hvor informanterne netop har mulighed for at bidrage med deres egen forståelse af verden.

subdimensioner har på begge tidspunkter og det undersøges, om der er en interaktionseffekt⁵¹ de fire subdimensioner imellem. At undersøge om der er en interaktionseffekt, er vigtigt, da det bidrager med viden om - og kontrol af spuriøse sammenhænge. Den kvantitative analyse afrundes med en separat MCA-analyse, hvor den selvstændige betydning for de tre baggrundsvARIABLE køn, alder og uddannelse undersøges, da viden herom, på trods af at der ikke spørges eksplicit ind hertil i problemformuleringen, kan bidrage med centrale indsigter i forhold til hvilke variable, udover dem der er operationaliseret af åndelighed, der har betydning i relation til længden af afholdenhed.

Har åndelighed betydning for at opnå afholdenhed?

Følgende MCA-analyse omhandler tiden i behandling og om subdimensionerne har betydning i dette tidsspænd korreleret med længden af afholdenhed. Da der ikke er spørgsmål, som retter sig mod måling af mening i behandling, indgår denne subdimension ikke i nedenstående analyse⁵².

Tabel L: Samlet model over tre subdimensioners betydning for længden af afholdenhed i tiden i behandling.

	Eta	Model 1: kontrolleret for tro (beta)	Model 2: Kontrolleret for tro og fællesskab (beta)
Håb	,273	,314	,274
Tro	,268	,222	,221
Fællesskab	,181		,167
R2	,075	,146	,151

Anm. Følgende spørgsmål indgår i MCA-analysen

Spm. 18: At se og høre at det kunne lade sig gøre for andre

Spm.9: Brug af åndelige principper

Spm. 8:Jeg var ensom/følte mig alene

Centrale indsigter kan udledes af tabellen. For det første viser de tre eta værdier, at der er en sammenhæng mellem hver enkelt subdimension og længden af afholdenhed, da eta værdierne ligger mellem 0 = ingen betydning og 1 = stor betydning. Det betyder, at de enkelte subdimensioner har betydning i relation til længden af afholdenhed⁵³ og som det fremgår, har håbet størst betydning (eta værdien er størst her). Beta værdierne (0 = ingen betydning & 1 = stor betydning) kontrollerer den oprindelige sammenhæng og som det fremgår af tabellen, er den oprindelige sammenhæng mellem håb og længden af afholdenhed blevet større når der kontrolleres for tro, da der fremkommer en beta værdi på ,314. Det betyder, at der er en lille interaktionseffekt mellem håb og tro korreleret med længden af afholdenhed, hvilket afspejler, at de måler et fælles begreb og validerer dermed umiddelbart begrebssætningen af åndelighed. Havde der ingen interaktionseffekt været, hvilket ville

⁵¹ Åndelighedsbegrebet er komplekst og de fire subdimensioner synes at være teoretisk er forbundne. MCA analysen kan i forbindelse hermed anvendes til at undersøge om de fire subdimensioner eliminerer hinandens betydning og dermed fungerer som indikator på om operationaliseringen af begrebet åndelighed i de fire subdimensioner er frugtbar.

⁵² Set i bagklogskabens klare lys skulle der selvfølgelig have været et spørgsmål rettet mod måling af mening i tiden i behandling. Mangel herpå påvirker den samlede indsigt omkring betydningen af åndelighed.

⁵³ Se bilag F for en samlet model over subdimensioners selvstændige betydning beregnet for tiden som aktiv, tiden i behandling og tiden som stoffri og ædru. Subdimensioners betydning er kontrolleret for køn, alder og uddannelse.

være udtrykt ved, at den oprindelige sammenhæng som udtrykkes ved eta værdien ville blive mindre eller lig 0, når de forskellige subdimensioner kontrolleres for hinanden, ville subdimensionerne formentlig have målt det samme og dermed ikke været gode indikatorer på de teoretiske elementer, der findes at indgå i begrebet åndelighed.

For det andet viser tabellen at den oprindelige sammenhæng, som der er mellem tro og længden af afholdenhed, påvirkes og bliver mindre når der kontrolleres for subdimensionen håb. Dog er reduktionen af betydningen relativt begrænset (fra ,272 til ,222), hvorfor det ikke kan tilskrives en væsentlig betydning. Det samme billede ses ved fællesskab, da den oprindelige sammenhæng udtrykt ved eta værdien på ,181 falder, når der kontrolleres for håb og tro. Det er således kun subdimensionen håb som efter kontrol for tro og fællesskab bevarer styrken af den oprindelige sammenhæng, hvilket betyder, at effekten/ betydningen af håb består efter kontrol for de andre subdimensioner. Interaktionseffekten de tre subdimensioner imellem betyder således samlet set, at alle tre subdimensioner har betydning for længden af afholdenhed.

Som det fremgår af tabellen er håbets samvariation med længden af afholdenhed stort set uændret, når der er kontrolleret for tro og fællesskab, hvilket betyder, at tro og fællesskab ikke virker ind på håbet i tiden i behandling. Model 2 viser, at håb sammenlignet med tro og fællesskab må tilskrives størst betydning for tiden i behandling, om end tro ligger tæt på med en beta værdi på ,221.

For det tredje må den forklarede varians (R^2) fremdrages, da tallene her viser at tro, håb og fællesskab forklarer 15 procent af den variation, der er i relation til længden af afholdenhed.

Det betyder således, at der er mange andre og til dels ukendte variable der ikke indgår i denne undersøgelse, men som har betydning for opnåelse af afholdenhed. Som det vil fremgå til sidst i analysen, er køn, alder og uddannelse nogle af disse betydningsfulde variable.

Opsamling på hovedindsigter

Ovenstående MCA-analyse viser, at alle tre subdimensioner har betydning for opnåelse af afholdenhed. Et mere nuanceret svar, der afspejler en lidt mere udfoldet analyse er, at især subdimensionen håb må fremhæves som værende betydningsfuld i relation til opnåelse af afholdenhed. Det tyder således på, at de subdimensioner som opereres med ved operationaliseringen af åndelighed, ikke har lige stor betydning i tiden i behandling og dermed for opnåelse af et stof- og alkoholfrit liv.

Har åndelighed betydning for vedvarende afholdenhed?

Følgende MCA-analyse omhandler betydningen af åndelighed for at bevare den opnåede afholdenhed. Nedenstående tabel afspejler således en samlet model over de fire subdimensioners betydning for længden af afholdenhed som ædru/stoffri – dvs. nutiden.

Tabel M: Samlet model over de fire subdimensioners betydning for længden af afholdenhed som ædru/stoffri – dvs. nutiden.

	Eta	Model 1: kontrolleret for tro (beta)	Model 2: Kontrolleret for tro og mening (beta)	Model 3: kontrolleret for tro, mening og fællesskab (beta)
Håb	,186	,227	,225	,267
Tro	,406	,460	,333	,408
Mening	,461		,431	,305
Fællesskab	,461			,551
R2	,035	,208	,347	,548

Anm. Følgende spørgsmål indgår i MCA-analysen

Spm. 10: At have håb for fremtiden

Spm. 10: At have troen på en Højere Magt

Spm. 16: Når du tænker over dit liv sker det ofte at? Udsagn på skala fra 1 til 7, hvor 1 indikerer udsagnet 'Føler hvor godt det er at være i live' og 7 indikerer udsagnet 'Spørger dig selv hvorfor du overhovedet eksisterer'.

Spm. 6: Hvor tit går du til møde ca.?

Flere centrale indsigter må fremdrages af tabellen. Tabellen viser, at ingen af de fire subdimensioner bevarer den oprindelige sammenhæng udtryk ved eta værdierne, når de kontrolleres for hinanden, da beta værdierne er anderledes. Betydningen af tro har dog ikke ændret sig meget, da eta værdien ligger på ,406 og i model 3 ligger beta værdien på ,408. Det er dog interessant, at sammenhængen mellem tro og længden af afholdenhed påvirkes ved i model 1 at stige til ,460 for derefter i model 2 at falde til ,333 for derefter igen at stige til ,408 i model 3, hvor tro kontrolleres for både håb, mening og fællesskab. Det indikerer, at der er en interaktionseffekt.

Eta værdien er mindst ved håb, hvorfor denne subdimension har mindst betydning i tiden som ædru og stoffri. Model 1 og 3 vedr. håb viser, at betydningen af håb stiger, når der kontrolleres for de øvrige subdimensioner, hvilket viser interaktionseffekt. Af tabellen fremgår det, at mening med en eta værdi på ,461 har stor betydning i nutiden, men som det fremgår af model 3, er den oprindelige sammenhæng, når der er kontrolleret for håb, tro og fællesskab, reduceret til en beta værdi på ,305. Det betyder, at en del af betydningen af mening kan forklares af henholdsvis håb, tro og fællesskab. Subdimensionen fællesskab her med en eta værdi på ,461 en relativt stærk oprindelig sammenhæng med længden af afholdenhed, men som det fremgår af model 3, har fællesskab en beta værdi på ,551, hvorfor den oprindelige betydning af fællesskab er blevet større efter kontrol for de tre øvrige subdimensioner. Fællesskab har størst betydning for længden af afholdenhed og som det fremgår af tabellen, betyder fællesskab med en beta værdi på ,551 dobbelt så meget som håbet med en beta værdi på ,267. Fællesskab efterfølges af tro, der med en beta værdi på ,408 også har stor betydning.

Det kan af ovenstående udledes, at de fire subdimensioner påvirker hinanden (interaktionseffekt) og med den tidligere MCA-analyse i mente, har subdimensionerne hverken samme betydning eller betydning på samme tidspunkt. Det er endvidere fundamentalt, at rette et blik mod den forklarede varians, da det ved R2 i sidste kolonne fremgår at de fire subdimensioner, når de er kontrolleret for hinanden, samlet set kan forklare 54,8 procent af variansen i længden af afholdenhed. Det betyder, med andre ord, at hvis 150 mennesker blev stillet op på en række, kunne hver anden person udpeges og det ville være muligt at vide, at især fællesskab og tro har betydning for deres afholdenhed i dag. Denne indsigt er af særlig betydning, da en forklaret varians på over 50 procent bevirker, at det er muligt at 'forudsige', at i hvert fald to af de fire subdimensioner har betydning for halvdelen af de respondenter, der indgår i undersøgelsen.

Opsamling på hovedindsigter

Flere vigtige hovedindsigter kan fremdrages af ovenstående MCA-analyse. For det første har fællesskab og tro stor betydning for længden af afholdenhed, hvilket betyder, at disse to subdimensioner træder i forgrunden i tiden som ædru og stoffri, hvorfor de tillægges større betydning end mening og håb for vedvarende afholdenhed. For det andet bidrager viden om den høje forklarede varians på 54,8 procent med en vigtig indsigt i relation til, at man rent faktisk vil kunne udpege hver anden af de 150 respondenter og vide, at især fællesskabet og troen er betydningsfuld for, at de bevarer deres afholdenhed.

Betydningen af køn, alder og uddannelse i relation til længden af afholdenhed

Følgende MCA-analyse viser betydningen af køn, alder og uddannelse for længden af afholdenhed.

Tabel N: Samlet model over betydningen af køn, alder og uddannelse for længden af afholdenhed

	Eta	R2 procent	Model 1: kontrolleret for alder (beta)	Model 2: kontrolleret for alder og uddannelse (beta)
Køn	,027	0,1	,125	,101
Alder	,526	27,7	,546	,464
Uddannelse	,439	19,3		,296
R2	,001		,292	,371

Tabellen viser, at køn med en forklaret varians på blot 0,1 procent har minimal betydning i relation til længden af afholdenhed. Kønnets rolle søges bl.a. belyst indenfor misbrugsforskningen, hvor det er kendt, at flere mænd end kvinder er afhængige af rusmidler i Danmark, hvilket evt. kan forklare, hvorfor der indgår flere mænd end kvinder i denne undersøgelse. Et tentativt bud på hvorfor køn ikke har betydning i relation til længden af afholdenhed, kan være, at det ikke er organiske forskelle, der har indvirkning på længden af afholdenhed, men derimod andre sociale forskelle

såsom uddannelse, som i denne undersøgelse har vist sig selvstændigt at kunne forklare 19,3 procent af variansen i længden af afholdenhed. Korreleres uddannelsesvariablen med længden af afholdenhed er der da også en relativ stærk sammenhæng med en gamma værdi på ,362. Korreleres uddannelsesvariablen med eksempelvis *'Troen på en Højere Magt betyder meget for at opnå vedvarende ædruelighed og stoffrihed'* angiver 85 procent af respondenterne med en videregående uddannelse og 81,5 procent af respondenterne med folkeskolen, at de er enige i, at troen betyder meget. Troen tillægges således stor betydning uafhængigt af længden af uddannelse. Alder har med en forklaret varians på 27,7 procent størst betydning, hvilket synes naturligt, da længden af afholdenhed varierer fra 1 dag til 20 år, hvilket naturligvis påvirkes af respondenternes alder. Som det fremgår af MCA-analysen, kan køn, alder og uddannelse samlet forklare 37,1 % af længden af afholdenhed.

Opsamling: Kvantitativ analyse

Den univariate analyse opererer udelukkende på et deskriptivt niveau, hvorfor den bidrager med en præsentation af datamaterialet samt simpelt oversigtsmateriale i forbindelse med sammensætningen af undersøgelsens population og dermed beskrivende viden.

Den bivariate analyse viser overordnet, at alle fire subdimensioner har betydning. Af nuancer kan det nævnes, at håbs-dimensionen synes særlig betydningsfuld i relation til at opnå afholdenhed og ikke for at bevare den opnåede afholdenhed. Troen på en Højere Magt har ligeledes central betydning, om end betydningen er størst i relation til vedvarende afholdenhed og fællesskab har stor betydning for den vedvarende afholdenhed.

MCA-analyserne viser, at de fire subdimensioner ikke har lige stor betydning, da nogle subdimensioner træder i forgrunden og andre i baggrunden, alt efter om der er tale om at opnå eller bevare afholdenhed. Håbet har vist sig at være den subdimension, som tillægges størst betydning i tiden i behandling, hvorfor denne subdimension træder i forgrunden på dette tidspunkt og fællesskabet har vist sig at have størst betydning i tiden som ædru - og stoffri, hvor håbet træder i baggrunden. Det er vigtigt at påpege, at der netop er tale om, at de træder i baggrunden og forgrunden, hvilket betyder, at de på intet tidspunkt ikke har nogen betydning. Sagt med andre ord viser MCA-analyserne, at tre af de fire subdimensioner har betydning for opnåelse af afholdenhed og alle fire har betydning for bevarelse af afholdenhed, hvilket underbygger, at åndelighed er en dimension der har krav på at modtage opmærksomhed samt at operationaliseringen af åndelighed synes at udgøre en valid teoretisk differentiering, da alle fire subdimensioner har betydning for at opnå samt bevare afholdenhed. Havde de fire subdimensioner ikke haft betydning, ville der ikke være forekommet statistisk samvariation.

Analyserne viser, at håb, tro og fællesskab kan forklare 15,1 procent af variansen i længden af afholdenhed i forbindelse med at opnå afholdenhed, samt at de fire subdimensioner samlet set kan forklare hele 54,8 procent af variansen af længden af afholdenhed i relation til at bevare afholdenheden. Denne viden er vigtig, da det giver et estimat for, hvor stor betydning de fire subdimensioner har på forskellige tidspunkter. Analyserne bidrager således med interessant viden for socialt arbejde samt misbrugsarbejde i praksis, men det er endvidere også interessant viden anskuet indenfor makrosociologisk perspektiv, hvor døgnbehandling/socialt arbejde med misbrugere udgør en væsentlig økonomisk udgift, hvorfor viden om hvilke aspekter der har betydning for at opnå de bedste resultater i forbindelse hermed, er centralt. Ydermere er det centralt, at baggrundsvariablene køn, alder og uddannelse har relativ stor betydning for længden af afholdenhed, da de samlet set kan forklare 37,1 procent af variansen i længden af afholdenhed. Åndelighed, køn, alder og uddannelse er således centrale variable i forbindelse med at opnå og bevare afholdenhed.

Kvalitativ Analyse

Den kvalitative analyse hviler på udsagn fra tidligere misbrugere, som kort vil beskrives inden analysen påbegyndes.

Præsentation af informanter

Den kvalitative analyse baseres på semi-strukturerede kvalitative interviews med fire tidligere misbrugere; to mænd og to kvinder. Aldersmæssigt lægger tre af informanterne med hhv. 50, 51 og 54 år tæt op ad hinanden og i relation til længde af afholdenhed har de alle 9-12 års afholdenhed. Informanterne afspejler derfor blot et udsnit af det tidsspænd længden af afholdenhed dækker over, hvorfor resultaterne må vurderes i sammenhæng hermed. Af pragmatiske årsager er det ikke muligt at foretage mere end fire interviews, og da tidligere misbrugere med kort afholdenhed – eksempelvis under 1 år, naturligt nok, ikke kan udtale sig om, hvad der har betydning på længere sigt er det valgt, at alle fire informanter har lang afholdenhed, da de med et retrospektivt blik kan berette om både tiden i behandling, tiden efter behandling samt tiden efter mange års afholdenhed.

Informant A: kvinde på 50 år, er førtidspensionist. Kvinden har en søn på 20 år, som blev tvangsfjernet i 4 års alderen. Kvinden var i Minnesota døgnbehandling og har i dag været stoffri og ædru i 12 år og 2 mdr.

Informant B: kvinde på 51 år, blev uddannet socialpædagog efter hun havde været i Minnesota døgnbehandling. Arbejder i dag med misbrugere, hjemløse og sindslidende. Kvinden har været stoffri i 12 år.

Informant C: mand på 54 år, uddannet landinspektør. Arbejder på halv tid i et fleksjob. Han har ikke været i behandling, hvorfor han blev stoffri og ædru ved at tage en 'kold tyrker' i samarbejde med sin praktiserende læge. Han har været stoffri og ædru i 10 år til august.

Informant D: mand på 33 år, uddannet kok og efter endt Minnesota døgnbehandling uddannet som alkolog. Arbejder i dag som misbrugsbehandler. Han har været clean i 9 år og 10 mdr.

Da der i undersøgelsen opereres med metodetriangulering, er det analytiske sigte at de kvantitative og kvalitative data kan supplere hinanden med to forskellige former for informationer om samme fænomen (Riis, 2001:115). Surveyundersøgelsens kvantificering bidrager i den kvantitative analyse med et nødvendigt overblik, da feltet er uudforsket og med lokalisering af mønstre vedr. de fire subdimensioners betydning på forskellige tidspunkter. Den kvalitative analyse vil bl.a. søge en

dybere indsigt i og forståelse af dette mønster ved at søge svar på, hvorfor subdimensionerne har betydning på forskellige tidspunkter. Dette samspil bevirker, at der qua den kvantitative analyse opnås et overblik over mønstre og tendenser, som ellers ville drukne i rene kvalitative studier af variationernes mangfoldighed (Riis, 2001:135). Hensigten med den kvalitative analyse er derfor dels at kvalificere, uddybe og skabe en dybere forståelse af mønstre fra den kvantitative analyse og dels at bibringe en dybere forståelse af, om tidligere misbrugere tillægger åndelighed betydning for at opnå og bevare et stof – og alkoholfrit liv.

Nedenstående kvalitative analyse bygger på fire kvalitative interviews, som har udmøntet sig i ca. 100 siders transskriberet datamateriale. Analysens skelet følger problemformuleringen, hvorfor første del af analysen omhandler betydningen af åndelighed for at opnå afholdenhed og anden del af analysen omhandler betydningen af åndelighed for at bevare den opnåede afholdenhed. Gennemgående for hele analysen er, at den bevæger sig på to niveauer; informanternes selvforståelsesniveau samt et teoretisk niveau (Kvale 2004:210). Førstnævnte niveau bidrager med de rå data og afspejler undersøgelsens fænomenologiske positionering, idet informanternes egne forståelser af verden træder i forgrunden på dette niveau. Dette niveau bibringer imidlertid ikke den type af viden, der ønskes for at kunne besvare problemformuleringen. Grundet kompleksiteten vedr. åndelighedsbegrebet er det nødvendigt at anskue empirien indenfor en teoretisk ramme, der kan begribe netop den kompleksitet samspillet mellem de fire subdimensioner er behæftet med, hvorfor dette niveau vægtes højere end selvforståelsesniveauet.

Tillægger tidligere misbrugere åndelighed betydning for at opnå et stof- og alkoholfrit liv?

Første del af analysen omhandler hvorvidt de fire informanter tillægger åndelighed betydning for at de i sin tid opnåede et stof – og alkoholfrit liv, hvorfor der rettes et blik på betydningen af de fire subdimensioner, håb, tro, mening og fællesskab. Som det vil fremgå af nedenstående analyse, er der udfra både et selvforståelsesperspektiv og et teoretisk perspektiv enkelte subdimensioner som træder mere i forgrunden end andre.

Havde håb betydning for om informanterne kunne opnå afholdenhed?

Datamaterialet viser, at især informant B mener, at håbet var vigtigt for hende i forhold til både at gå i behandling, men også gennemføre denne. Hun anvender begrebet håb flere gange, men som udsagn fra de andre informanter vil vise, synes også de, om end formuleret anderledes, at have oplevelsen af, at håb er vigtigt for at blive ædru - og stoffri.

Muligheden om misbrugsbehandling blev informant B bevidst første gang som følge af en tv udsendelse, hvor tre personer, som hun kendte i forvejen, havde været i behandling og fortalte herom. Følgende udsagn vidner om, hvad tv udsendelsen betød for informanten:

'Det var faktisk der, hvor jeg begyndte at tænke og snakke om, at [...] jeg kunne måske også godt [...] det gav mig selvfølgelig et håb om, at jeg måske også kunne få et anderledes liv. Men min daværende kæreste tænkte ikke på den måde, (han) syntes, det var opreklameret og syntes ikke, det var noget problem' (Informant B:2).

Ifølge informanten selv gav det at se andre, som hun kendte, blive ædru og stoffri hende et håb om, at hun måske også kunne opnå dette. Informanten fortæller, at hun så tv udsendelsen i 1991 og kom i behandling første gang i 1994, hvorefter hun var i behandling flere gange. Den sidste behandling var i 1996 og informanten har været stoffri siden da.

Anskues ovenstående udsagn indenfor en teoretisk forståelseshorisont, kan tv udsendelsen og det at se andre mennesker opnå afholdenhed anskues som en faktor, der motiverer informantens spirende håb, hvorfor selve udsendelsen er central. Der går imidlertid 3-4 år fra at informanten ser tv-udsendelsen, til at hun kommer i behandling, hvilket umiddelbart kan synes af lang tid, men som Travelbee påpeger, er processen 'at håbe' også virksom (Travelbee, 2002:107) hvorfor den tidsperiode kan anskues som værende en, for informanten, nødvendig proces at gennemleve inden hendes begyndende håb fik en fremtidsorienteret dimension tilknyttet. En dimension der, iflg. Travelbee, indebærer, at: *'... bruge 'nuet' på en sådan måde, at fremtiden opbygges og struktureres, så han opnår det, han ønsker' (Travelbee, 2002:109).* Denne dimension har formentlig ikke været til stede, da informanten så den pågældende tv udsendelse, da hun i så fald må formodes at ville have brugt nuet; eksempelvis til at søge om at komme i behandling. Informanten anvender endvidere begrebet håb i et udsagn, hvor hun beretter om tiden i behandling og hvad det betød for hende at se andre med længere tids clean-time:

' [...] jeg kan huske lige i starten, når folk fejrede deres 30 dages clean-time, når de gik op og sagde de havde 30 dage, så tænkte jeg, det får jeg aldrig, det troede jeg simpelthen ikke på der i starten [...] Det betød rigtig meget at høre om folk når de kom og fortalte livshistorier og nogen der havde været clean i halvandet år [...] når de kom og spokede [...] Jeg tænkte hold da op. Helt vildt. [...] der var ikke så meget håb om det i starten, det var der ik' (Informant B:3).

Informanten mener ikke selv, at hun i starten af hendes behandlingsforløb havde så meget håb om at opnå længere tids clean-time. Anskues citatet indenfor en teoretisk forståelseshorisont udgjort af Travelbee afslører informantens udsagn dog, i modsætning til hendes eget udsagn, at hun indirekte giver udtryk for håb. Alene det, at informanten relaterer andres clean-time til sig selv kan tyde på, at hun har et ønske om selv at opnå det samme. Travelbee definerer håb som: *'... en mental tilstand*

karakteriseret ved ønsket om at opnå noget eller nå et mål, kombineret med en eller anden grad af forventning om, at det, der eftertrages, er opnåeligt' (Travelbee, 2002:107) og da informanten giver udtryk for at vide, at målet om længere tids afholdenhed er opnåeligt for andre, udtrykker hun indirekte håb. På trods af, at hun ikke knytter det eftertragtede til sig selv, sidder hun i en situation hvor hun rent handlingsmæssigt er i færd med at gøre det eftertragtede opnåeligt, da det, at hun er i behandling i sig selv kan anskues som udtryk for det Dufault & Martocchio karakteriserer som værende den handlingsorienterede dimension ved håbet, da denne dimension omhandler: '*... the action orientation of the hoping person in relation to hope. Persons may take actions to directly effect the desired outcome or to achieve a hope*' (Dufault & Martocchio, 1985:385). Informanten har, qua sit behandlingsophold, foretaget en handling, hvis hensigt er direkte rettet mod at opnå den eftertragtede afholdenhed, hvorfor hun med sine handlinger giver udtryk for at have et håb. Den forundring hvormed informanten beskriver andres længerevarende afholdenhed synes på et selvforståelsesniveau umiddelbart at være udtryk for, om ikke manglende håb, så i hvert fald tilbagetrukket håb. En central forskel, som netop påpeges teoretisk af Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, der opererer med at håbet kan variere gradsmæssigt, da det kan være meget nærværende eller helt forsvundet. Informant B's håb udtrykkes ikke direkte, men synes heller ikke at være forsvundet, da hun på trods af oplevelsen af aldrig at kunne opnå det, alligevel har et fokus rettet mod at der er en fremtid, hvilket kendetegner håbet.

Citatet afspejler desuden informantens fjerde behandlingsforsøg, hvilket med Travelbee som teoretisk forståelseshorisont synes at afspejle den dimension af håbet, som består af tillid og udholdenhed. Travelbee definerer udholdenhed som: '*... evnen til at blive ved med at prøve, at fortsætte med at arbejde på at få løst sine problemer, forbedret sin situation eller ændret sin status eller tilstand*' (Travelbee, 2002: 110), hvilket fire behandlingsforsøg klart kan tolkes som værende udtryk for. Travelbee beskriver udholdenhed som en kvalitet, der bevirker, at individet over en lang periode kan bevare modet og ikke give op, hvilket i tillæg hertil formentlig også indebærer en stærk viljeshandling, hvorfor informantens vedvarende forsøg på at opnå afholdenhed kan anskues som udholdenhed og dermed en kvalitet frem for at anskue forsøgene som fejlslagene.

De tre andre informanter anvender ikke begrebet håb eksplicit, men som de kommende udsagn illustrerer, synes håbet alligevel at være et gennemgående tema for informanterne. Informant A fortæller om hvordan perioden i tilbagefald mellem hendes to behandlingsforsøg for hende føltes som *ingenmandsland*, da hun som følge af hendes nyligt afsluttede behandlingsophold ikke rigtig kunne med de aktive misbrugere, men som følge af hendes tilbagefald kunne hun heller ikke med de clean narkomaner. På spørgsmålet om hun håbede på at nå dertil, hvor de clean narkomaner var, svarer informanten ja, det gjorde hun, hvorfor hun validerer tolkningen om, at hun havde et håb om

at blive stoffri, men hun knytter ikke selv dette begreb til hendes udsagn. Informanten fortæller nedenstående i relation til, at hun i døgnbehandlingen blev præsenteret for 12 trinsprogrammet:

'[...] for det første at få af vide, at der er en løsning. Der ER en udvej. Og at man skal begynde at tænke anderledes. Det er ikke nok bare at stoppe med at tage stofferne. Mange tanker skal tænkes helt anderledes og netop noget åndelighed. Ro, regelmæssighed, renlighed, se meget mere på alt det positive. Have nogle rutiner' (Informant A:8).

Informanten fremhæver en ny tankegang, åndelighed, ro, regelmæssighed, renlighed, rutiner og positiv tænkning som centrale markører for hendes tid i behandling. Anskues informantens betoning af at tænke anderledes og tænke positivt indenfor en teoretisk forståelseshorisont, kan det afspejle den kognitive dimension ved håbet, som: *'... focuses upon the processes by which individuals wish, imagine, wonder, perceive, think, remember, learn, generalize, interpret and judge in relation to hope'* (Dufault & Martocchio, 1985:384). Dufault og Martocchios dimensioner og komponenter i processen at håbe, strukturerer oplevelsen af håb forskelligt alt efter, hvilke af håbets dimensioner, der er fremtrædende i processen omkring at håbe, og som det fremgår af citatet, fremdrager informanten selv den positive tænkning som værende særdeles vigtig. Det tyder på, at det er den kognitive dimension i håbet, som er fremtrædende, da den positive tænkning for hende danner rammen for hendes opfattelse af både selve behandlingsopholdet, men også hendes liv generelt, da hun senere i interviewet fortæller, at hun i behandlingen fandt ud af, at hendes tankegang på det tidspunkt var meget negativ. Hun fremdrager endvidere, at hun i behandlingen fik at vide, at der er en løsning, at der er en vej ud af misbruget, hvilket med Travelbee som teoretisk forståelseshorisont kan anskues som det valg, der udgør en af håbets dimensioner. Iflg. Travelbee er oplevelsen af, at ens situation indeholder alternativer og valgmuligheder, af overordentlig stor betydning, hvilket også synes fremhævet som vigtigt af informanten selv. Ved at fremdrage netop dette aspekt, giver informanten i en teoretisk optik udtryk for at have håb. Informanten fremdrager imidlertid også 'noget åndelighed' hvortil hun knytter ro, regelmæssighed, renlighed og rutiner som værende vigtigt, hvilket i en teoretisk optik bestående af Dufault og Martocchio både kan afspejle den affektive dimension af håbet, som omhandler de følelser, der er en del af processen at håbe, men i høj grad også kan afspejle den tilknytningsmæssige dimension af håbet, hvor individets relation til en Højere Magt er fremtrædende. Hvad enten informanten fremdrager det, at se der er en løsning og en vej ud af misbrug eller de følelser og den åndelighed, der er forbundet hermed, kan det indenfor en teoretisk forståelseshorisont tolkes som værende forskellige dimensioner af håbet, som er fremtrædende for informanten. De nævnte aspekter spillede for informanten en stor rolle, da hun på forhånd havde gjort op med sig selv, at hun ville gøre alt, hvad de foreslog hende i behandlingen:

' [...] jeg havde lovet mig selv, inden jeg tog i behandling, at uanset hvad de sagde af sindssyge ting, jeg skulle gøre, så ville jeg gøre det, fordi jeg havde fået stillet stolen for døren, så det hed sig ikke mere om jeg ville være clean eller ej. Det hed sig, vil du fortsat leve eller ej, ik' (Informant A:10).

Informant D giver udtryk for det samme i forhold til hans beslutning om at gå i behandling, da han ellers ville dø og han ville ikke dø. Beslutningen om at gøre alt hvad behandlerne foreslog, står for informanten meget centralt, da han klart genkalder sig øjeblikket, hvor den blev truffet:

'Det besluttede jeg, da jeg stod i gårdspladsen. Jeg sagde til mig selv, at hvis ikke det virkede, hvis ikke jeg kunne finde ud af at være der og valgte at tage noget igen, så ville jeg tage livet af mig selv. Det tog jeg en beslutning om [...] At jeg ville ikke ud og leve som aktiv narkoman igen. Jeg havde truffet en beslutning: enten blev jeg clean og levede det liv eller også så ville jeg dø, fordi jeg kunne simpelthen ikke holde den der ydmygelse ud mere' (Informant D:6-7).

Informanterne giver udtryk for, at de ikke havde noget valg i relation til gå i behandling, hvilket umiddelbart kan tolkes som håbløshed, der af Travelbee er karakteriseret ved et individ, der ikke forsøger, at: *'[...] løse problemer eller håndtere livets vanskeligheder, for han tror ikke virkeligt på, at nogen ændring kan udvirkes' (Travelbee, 2002:112).* Mennesker uden håb kan, iflg. Travelbee, ikke se nogen muligheder eller alternativer og tror ikke på at andre mennesker vil hjælpe vedkommende i vanskelige situationer. Mennesket uden håb er endvidere orienteret mod nutiden og ikke mod fremtiden, da vedkommende: *'... bliver overvældet af vanskeligheder og finder det svært bare at tænke på fremtiden' (Travelbee, 2002:112).* Informanternes udsagn, som i øvrigt også deles af de to andre informanter, anskues af dem selv som værende forbundet med ikke at have noget valg, hvorfor de på et selvforståelsesniveau umiddelbart synes at afspejle Travelbees refleksioner omkring håbløshed, men tolkes udsagnene indenfor en teoretisk forståelseshorisont er de klart udtryk for håb, da de, qua deres handlinger, netop har truffet et valg ved at gå i behandling, hvilket bl.a. afspejler Dufault og Martocchios handlingsorienterede dimension. Derudover afspejler deres tankegang en fremtidsorientering, idet de besluttede, at de i behandlingen ville gøre alt, hvad behandlerne foreslog dem. Denne beslutning afspejler i en teoretisk optik både et fremtidsorienteret blik, der af Travelbee omhandler det at: *'... bruge 'nuet' på en sådan måde, at fremtiden opbygges og struktureres, så han opnår det, han ønsker' (Travelbee, 2002:109),* men det kan også afspejle den temporale dimension, som Dufault og Martocchio opererer med, da de også inddrager fortiden, hvilket ses ved informant D, idet han ikke ville ud og leve som aktiv narkoman igen. Ovenstående indikerer således, at selvom informanterne ikke selv forbandt deres beslutning med et reelt valg, er der i en teoretisk optik tale om, at de netop traf et valg, hvilket afspejler håb.

Informant D beretter endvidere, at det i behandlingen betød meget for ham at se andre gennemføre denne. Der var et ritual forbundet med at være færdigbehandlet, idet alle stillede sig op i en rundkreds og ved at klappe vedkommende ud, blev der sagt farvel. Informanten beretter:

'[...] det ville jeg jo gerne, så havde jeg jo gennemført noget [...]' (Informant D:10).

Anskues informantens udsagn indenfor en teoretisk optik afspejler det klart et ønske om at opnå noget, hvilket af Travelbee defineres som: *'... det at føle trang til at besidde en genstand eller en tilstand, til at fuldføre en opgave eller have en oplevelse'* (Travelbee, 2002:109). Ønsket afslører menneskets længsel, hvorfor udtryk for disse kan bibringe et indblik i det pågældende menneske. Ønsket indebærer, ligesom det magiske håb blot en lille sandsynlighed for at opnå genstanden, hvorfor de to adskiller sig (Travelbee, 2002:109), men i og med at informanten gennemfører behandlingen, er hans ønske måske i virkeligheden et udtryk for håb forklædt som et ønske.

Tre af informanterne har opnået deres afholdenhed gennem behandling, men som følge af at informant C er blevet ædru og stoffri ved at tage det, der kaldes en 'kold tyrker' uden nogen former for abstinensmedicin, synes hans udsagn at vidne om anderledes erfaringer i forbindelse med at opnå afholdenhed. Informant C giver dog ligesom de tre andre også udtryk for ikke at have haft noget valg i relation til at blive ædru og stoffri, da han oplevede en distancering fra familien og lægerne spåede ham blot to års levetid, hvis misbruget fortsatte. Han var derfor villig til at gøre alt for at opnå afholdenhed, hvorfor det var rimelig nemt for ham at gå til sit første NA møde:

'[...] jeg havde kun møderne og det var det eneste der holdt mig oppe og hjalp mig igennem det her [...] Og det eneste jeg havde at se frem til, det var det NA møde og hvordan fanden jeg fik mig stavlet ned og op på cyklen og så hen til NA møde, det er mig lidt af en gåde i dag. Men jeg gjorde det. Det er også nogle af de ting, jeg har rystet på hovedet af... 90 møder på 90 dage, men det gjorde jeg og det reddede min røv' (Informant C:6).

Informanten tillægger selv NA møderne enormt stor betydning og giver hermed et indblik i, hvad han selv mener, var betydningsfuldt for at han opnåede sin afholdenhed. Han anvender ordene *at se frem til*, hvilket indenfor en teoretisk optik indikerer den fremtidsorientering, der, iflg. Travelbee, er forbundet med at håbe (Travelbee, 2002:109). Desuden fortæller informanten, at han på trods af voldsomme abstinenser fik sig slæbt til møder, hvilket afspejler både udholdenhed, men også et valg om at handle for at opnå den ønskede effekt, der af Dufault og Martocchio karakteriseres som den handlingsorienterede dimension af håbet (Dufault & Martocchio, 1985:385). Hvorfor møderne var så vigtige for informanten på det tidspunkt, fremgår af følgende udsagn:

'[...]dels er det det, at du møder nogle mennesker som helt præcist ved, hvordan du har det [...] folk sagde til mig; hold kæft du har det bare ad helvede til. Jamen hvordan kunne de lige vide det [...] Og de kunne fortælle mig, at de kendte godt det med, at jeg bare skulle holde ud og når jeg havde 30 dage, så ville det blive bedre og når jeg havde 60 dage, så ville det stort set være gået over og 90 dage... er du sindssyg, jeg sad der med ikke engang 24 timer [...] det kunne jeg slet ikke tænke på' (Informant C:6).

Udsagnet afspejler meget åbenlyst en fremtidsorienteret dimension, idet andre mennesker og deres erfaringer med længerevarende afholdenhed repræsenterer det, informanten selv ønsker at opnå. Citatet kan, indenfor en teoretisk optik, tolkes som værende udtryk for informantens håb, der, iflg. Travelbee, kan være knyttet til forventningen om hjælp fra andre mennesker, idet han fremdrager det, at de andre vidste lige nøjagtig hvordan han havde det og kunne fortælle ham, at det ville blive bedre. Ifølge Travelbee, er håb: *'[...] direkte relateret til forventningen om hjælp fra andre, især når ens egne indre ressourcer ikke slår til' (Travelbee, 2002:109)*, hvilket synes at afspejle informantens situation på daværende tidspunkt. Når hjælp fra andre mennesker accepteres af det håbende individ, kommer vedkommende automatisk til at befinde sig i en afhængig position, hvilket måske delvist kan forklare, hvorfor møderne var så enormt vigtige for informanten. Informanten fortæller endvidere, at grundet hans fysiske abstinenser i starten, kan han stort set intet huske fra de første 50 NA møder han gik til:

'[...] af de første måske 50 møder, der kan jeg stort set intet huske om, hvad folk sagde. Men jeg kan huske noget om en højere magt og jeg kan huske folk, der kunne sætte sig ind i lige nøjagtigt, hvordan jeg havde det. Selv mennesker der havde 6 år kom hen og sagde til mig: der har vi også været, bare rolig det går over. Og det begyndte jeg sgu at tro på' (Informant C:8).

Det var betydningsfuldt for informanten at andre vidste, hvordan han havde det samt at andre sagde til ham, at det ville gå over og blive bedre, jo længere tid han forblev ædru og stoffri. Indenfor en teoretisk optik, kan udsagnet tolkes som udtryk for tillid, der af Travelbee defineres som: *'... den sikre tro på, at andre er i stand til at hjælpe en i vanskelige situationer og sikkert også vil gøre det' (Travelbee, 2002:110)*, da informanten tror på og tillægger de andre medlemmers udsagn sandhedsværdi. Han bliver desuden ved med at komme til møderne og udviser således også den udholdenhed, der af Travelbee defineres som: *'... evnen til at blive ved med at prøve, at fortsætte med at arbejde på at få løst sine problemer, forbedret sin situation eller ændret [...]tilstand' (Travelbee, 2002: 110)*, hvorfor udsagnet kan tolkes som udtryk for flere af håbets dimensioner.

Ovenstående analyse af hvorvidt håb havde betydning for at informanterne kunne opnå afholdenhed, viser klart at håbet havde stor betydning. Indenfor en teoretisk forståelseshorisont må

det således sammenfattende konstateres, at subdimensionen håb synes at træde i forgrunden, når afholdenhed skal opnås, hvorfor denne subdimension har stor betydning.

Havde fællesskab betydning for om informanterne kunne opnå afholdenhed?

Som ovenstående analyse viser, tillægger informanterne uden tvivl deltagelse i NA møder stor betydning for dels, at informant A, B og D gennemførte deres behandling og dels, at informant C på trods af massive abstinenser holdt ved hans beslutning om at ville være ædru – og stoffri.

Alle fire informanter betoner meget eksplicit betydningen af at komme i fællesskabet – også i løbet af behandlingen, da de i dette forum kunne danne nære relationer samt opleve den genkendelse, der er forbundet med at se andre med samme problematikker. I ovenstående analyse er denne betydningstillæggelse af NA fællesskabet tolket som udtryk for forskellige dimensioner ved håbet, men som nedenstående analyse vil vidne om, kan fællesskabets betydning også tolkes anderledes. Informant D beretter i følgende citat om, at han i perioder med stoffrihed og tilbagefald inden han blev endeligt stoffri, gik til NA møder, hvor han så at folk *levede*:

' [...] det som de havde, de her mennesker som havde fået det godt, det var, at de levede. Selvom livet på forskellige områder måske var svært [...] så levede de. Og det her udtryk de havde i øjnene, altså den her varme, den her kærlighed, rummelighed, det ville jeg bare gerne have. Jeg ville bare gerne leve' (Informant D:4).

Som det fremgår af citatet, fremdrager informanten især det, at *de levede*, og hans oplevelse af deres udtryk af varme, kærlighed og rummelighed i øjnene, som værende betydningsfuldt. Citatet afspejler flere centrale ting⁵⁴, hvoraf italesættelsen af kærlighed er væsentlig. Begrebet kærlighed anvendes af alle fire informanter og tillægges betydning både i relationen mellem mennesker, hvilket ovenstående citat afspejler, men som det vil fremgå senere anvender informanterne også begrebet kærlighed i forståelsen af en Højere Magt. Kærlighed betragtes, med Steenfeldt som teoretisk optik, som værende et af fem åndelige behovsområder og hun finder at: *'Kærlighed som åndeligt behov skal forstås som et behov for at opleve betingelsesløs kærlighed'* (Steenfeldt, 2006:20), hvilket synes at afspejle den kærlighed, som informant D giver udtryk for at opleve, da han kom til møderne i perioder, inden han blev clean:

'[...] jeg kom til møderne og oplevede [at] de her mennesker, de kunne rumme mig og gav mig noget kærlighed selvom jeg var en vildbasse [...] det lyder rigtig floskelagtigt, men de elskede mig, fordi jeg ikke selv kunne finde ud af det. Og havde tid og rummelighed på trods af deres egne problemstillinger' (Informant D:5-6).

⁵⁴ I forlængelse af den foregående analyse omkring håb, kan en overordnet tolkning af udsagnet også være at informanten oplever at få omsorg i fællesskabet, hvilket med Kymä & Vehviläinen-Julkunen som teoretisk optik både kan påvirke individets relation både til sig selv, andre mennesker og en Højere Magt (Kymä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:368). At modtage denne omsorg kan hos informanten have aktiveret et ønske eller håb om at opnå det samme.

NA møderne indebærer, for informanten, en oplevelse af at være præget af kærlighed fra andre medlemmer, idet de kunne rumme ham og give ham kærlighed. Anskues citatet indenfor Steenfeldts optik, hvor kærlighed er et åndeligt behov, er det vigtigt, at mennesket oplever at være elsket og anerkendt uden at have gjort sig særligt fortjent til det, men blot elsket som det menneske, det er (Steenfeldt, 2006:20), hvilket synes at være meget lig det, informant D giver udtryk for. På trods af, at informanten var en vildbasse og som han fortæller andetsteds i interviewet, at han var meget udadreagerende, hvilket i øvrigt med Travelbee som teoretisk optik, kan udgøre en af de adfærdsmæssige reaktioner, der fremkommer af den frustration, som bl.a. håbløshed fremkalder (Travelbee, 2002:112), følte han sig elsket, da han kom til NA møderne og han oplevede, at de mennesker han mødte til møderne udviste en særlig rummelighed overfor ham. Denne rummelighed kan, med Honneth som optik, anskues som anerkendelse indenfor privatsfæren, som danner forudsætning for at træde ind i et intersubjektivt forhold (Willig, 2003:15). Kærlighed figurerer som anerkendelsessfære hos Honneth, da kærlighedsforholdet mellem subjekter erfares: *'... i et gensidigt affektivt behov, dvs. at subjektet i intersubjektiv, reciprok erfaring erhverver sig erkendelsen af at være i et gensidigt afhængighedsforhold af emotionel støtte'* (Willig, 2003:15). Kærlighedsforholdet mellem venner kan bibringe emotionel anerkendelse, hvilket er vigtigt i relation til, hvorvidt individet agter sig selv som én, der kan deltage i nære fællesskaber, hvilket fællesskabet NA synes at konstituere. Fællesskabet NA kan, med Honneth som optik, også betragtes indenfor den solidariske sfære, hvor individets: *'... deltagelse og positive engagement i det situerede fællesskab bliver anerkendt'* (Willig, 2003:16).

Som tidligere nævnt udgør informanternes oplevelse af genkendelse i NA et centralt element i den betydningstillæggelse, der knyttes til fællesskabet. Netop genkendelsen kan, med Bauman som teoretisk optik, umiddelbart vække associationer til det, Bauman betegner som det æstetiske fællesskab, der: *'... dannes omkring 'problemer', som mange enkeltpersoner kæmper med hver for sig og helt alene i deres daglige rutiner [...]'* (Bauman, 2003:73), idet de tidligere misbrugere alle kæmper med det samme problem: at forblive ædru og stoffri. Men når det æstetiske fællesskabs karakteristika udfoldes nærmere, synes det klart, at NA fællesskabet mere tenderer imod det etiske fællesskab, idet førstnævnte af Bauman beskrives, som: *'... knagefællesskaber [...]der har [...]det træk til fælles, at de bånd, der opstår mellem deres deltagere, er overfladiske, pligtbetonede og flygtige'* (Bauman, 2003:73), hvorimod det etiske fællesskab af Bauman beskrives, som: *'... et net af etiske forpligtelser og derfor også af langsigtede engagementer [...] Og det engagement der gør fællesskabet etisk, vil være af den 'broderligt delende' art [...]'* (Bauman, 2003:74). Det langsigtede engagement i NA udfoldes i en senere analysedel, men som informant D i det tidligere

citater fremdrager, er rummelighed og kærlighed for ham centrale markører ved NA fællesskabet, hvilket i højere grad afspejler Baumans etiske fællesskab.

Ovenstående analyse opererer med få citater, men mange af citaterne fra den tidligere analyse omkring håb kunne ligeledes have været anvendt og belyst i en teoretisk optik vedr. fællesskab.

De to analyser om håb og fællesskab kan derfor anses som sammenvævede i den forstand, at de analytisk synes tæt forbundne. Fællesskabet synes endvidere at kunne karakteriseres som mediator for håb, hvorfor de to subdimensioner på et teoretisk niveau fremstår som værende interrelaterede.

Havde troen på en Højere magt betydning for om informanterne kunne opnå afholdenhed?

Troen på en Højere Magt og betydningen heraf for at opnå afholdenhed viser sig i det følgende, qua informanternes udsagn på et selvforståelsesniveau, ikke at have en umiddelbar og eksplicit betydning. Flere af informanterne beretter om, at de i behandlingen blev introduceret for konceptet en Højere Magt, men tillægger det ikke eksplicit betydning for at opnå afholdenhed. Informant A fortæller, at første gang hun hørte om en Højere Magt var i behandling:

'Ja det var tilbage på Egeborg, hvor de siger, at en Højere Magt det kunne være egetræet, det kunne være en sten, det kunne være hvad som helst, det var lige meget, bare man havde en eller anden højere Magt ik' (Informant A:14).

Informanten fortæller, at hun altid har haft det svært med kristendommen, men konceptet om en Højere Magt kan hun forholde sig til, da hun altid har troet på, at der er mere i verden og universet end det, der umiddelbart kan ses, høres og måles rent videnskabeligt. Den institutionaliserede form for tro (Andersen & Riis, 2002:93) synes således ikke befordrende for denne informant, men hun giver udtryk for at være fortrolig med en privatiseret form for tro. Informanten tillægger ikke denne tro yderligere betydning i forbindelse med at gennemføre hendes behandling. Informant D beretter, at han i behandlingen hørte om bøn og meditation, men at han i starten ikke troede på, at det virkede:

'Jeg blev foreslået det her med at begynde at bede og fik anvist at prøve at bruge den sindsrobøn fra selvhjælpsgrupperne [...] den blev også sagt i behandlingen efter hvert gruppemøde, som indgangsbøn når jeg skulle bede og jeg troede ikke på, at det virkede. Men jeg gjorde det, fordi jeg blev foreslået det[...]' (Informant D:8)

Informanten anvendte sindsrobønnen som indgangsbøn til en bøn om tålmodighed og da han oplevede at det virkede: *' [...] så begyndte jeg faktisk at tro' (Informant D:8).*

Informanten har således en oplevelse af, at han begyndte at tro i behandling, men han beretter ikke yderligere om betydningen af denne tro i behandlingssammenhæng.

Informant B fortæller, at hun beder bøn hver aften og har gjort det hver dag i 12 år, men ligesom informant A og D omtaler hun ikke troen på en Højere Magt som væsentlig for at opnå afholdenhed. I direkte modsætning hertil står informant C som hverken var i ambulant eller døgnbehandling, da han blev ædru og stoffri 'fra gaden' ved at gå til NA møder. I perioden hvor informanten havde abstinenser og var syg, var det, ifølge ham selv, NA møderne og hans tro som bevirkede, at han blev ædru og stoffri:

' [...] jeg fik troen, eller den tro som jeg hele tiden har haft, men som endelig kom lysende klart frem: at der er en højere magt, der er en gud og når jeg ikke selv er i stand til at håndtere mine problemer, jamen så er jeg sgu nødt til at bede ham om hjælp til at hjælpe mig igennem og i den periode [...] jamen det kunne være igennem et halvt minut. Jeg lå og klamrede mig til sengen derhjemme og jeg rystede[...] Men et eller andet sted så er jeg overbevist om, at på det tidspunkt der var han også parat til at være der for mig, fordi jeg havde en fornemmelse af, at bad jeg om 2 minutter, jamen så havde jeg også 2 minutter, hvor der var fred og så kan det godt være, jeg blev nødt til at bede om et halvt minut mere, men det var sådan det gik' (Informant C:6).

Informanten giver udtryk, for at han i den svære tid med abstinenser bad til Gud flere gange dagligt og at det var denne tro kombineret med at gå til NA møder som, ifølge informanten selv, gjorde at han blev ædru og stoffri. Informanten bruger ordene *overbevist om, parat til at være der, fornemmelse af* og at han fik den fred, han bad om, hvilket indenfor en teoretisk forståelseshorisont kan tolkes som udtryk for, at troen indbefatter tillid, der iflg. Steenfeldt, handler om: *'... at kunne nære tiltro til nogen eller noget, der ligger uden for én selv'* (Steenfeldt, 2006:20). Tilliden eksisterer ikke blot mellem mennesker, men også i forholdet mellem det enkelte menneske og Gud eller en Højere Magt: *'I forholdet til gud viser tilliden sig fx i en tro på, at man aldrig er alene om noget – om ikke andet så er Gud i hvert fald indenfor rækkevidde'* (Steenfeldt, 2006:21), hvorfor informantens tro synes at afspejle hans tillid til Gud. Han udviser tillid til, at Gud hjælper ham med at bære den byrde det er at være syg, hvorfor tillid udgør en vigtig komponent i troen, der synes at være en virksom mekanisme i forhold til at bære lidelse. Dufault & Martocchio påpeger også relationen ml. individet og Gud eller en Højere Magt, da den udgør en central faktor i den relationelle dimension som omhandler: *' [...] components of social interaction, mutuality, attachment and intimacy, other-directedness, and self-transcendence. The affiliative dimension is characterized not only by relationships with people, [...] but also by relationships with God (Higher Being or Power, Creative Force) and with other living things'* (Dufault & Martocchio, 1985:386). Informantens tro og dermed relation til hans Gud kan, med Dufault & Martocchio som teoretisk optik, således også anskues som værende en central komponent i det at have håb, hvorfor troen ligesom fællesskabet kan anskues som mediator for håb.

Ovenstående analyse indikerer, at der eksisterer en distinktion mellem, hvorvidt troen tillægges betydning for at opnå afholdenhed, afhængigt af om informanterne har været i behandling eller er blevet ædru og stoffri 'på gaden'. På et selvforståelsesniveau synes troen på Gud/en højere magt i særlig grad at have været vigtig for informant C, hvorimod de tre andre informanter, som blev præsenteret for konceptet om en Højere Magt i en behandlingssammenhæng, ikke eksplicit fremdrager troen som værende betydningsfuld i relation til at opnå afholdenhed.

Ingen af informanterne fremdrager det at kunne se en mening med tingene som værende betydningsfuldt i relation til at blive ædru og stoffri, hvorfor denne subdimension på et selvforståelsesniveau ikke synes at være fremtrædende i relation til at opnå afholdenhed. I direkte modsætning hertil står fællesskabet og håbet, da disse subdimensioner sammen med troen for informant C's vedkommende, synes at være betydningsfulde i relation til at opnå afholdenhed.

Tillægger tidligere misbrugere åndelighed betydning for at bevare et stof- og alkoholfrit liv?

Følgende analysedel omhandler hvilken betydning de fire subdimensioner af informanterne tillægges for at bevare deres afholdenhed, hvorfor blikket nu rettes mod betydningen af åndelighed i nutiden og livet som ædru og stoffri. Også i denne del af analysen opereres der først på et selvforståelsesniveau, som derefter vil tolkes indenfor en teoretisk forståelseshorisont.

Har håb betydning for om informanterne bevarer deres afholdenhed?

Der er gennemgående ingen af de fire informanter, der hverken direkte eller indirekte giver udtryk for, at håb er vigtigt for, at de holder sig clean og ædru. Det eneste udsagn der tilnærmelsesvis kan indikere, at håb har betydning for at bevare afholdenhed er informant B, som påpeger, at det er vigtigt at give det videre, som hun selv har fået⁵⁵, men det er en spekulativ tolkning. I modsætning til at opnå afholdenhed, synes håbet således at træde langt i baggrunden, når blikket rettes mod betydningen af åndelighed i forbindelse med at bevare den opnåede afholdenhed. Dette er imidlertid langt fra tilfældet når blikket i det følgende afsnit rettes mod subdimensionen fællesskab.

⁵⁵ Informanten mener at hun kan give det videre ved: '[...] blandt andet [...] at fortælle om mig selv, men også i forhold til at give håb til at det skal sgu nok gå, det skal nok lykkedes for dig og du skal nok komme af sted [i behandling red.] jeg møder det jo tit i mit arbejde[...] Jeg tror det betyder rigtig meget at møde en som siger, det skal sgu nok lykkes for dig også. Bare hæng på og du skal nok komme af sted ikke!' (Informant B:19). Informanten fremdrager det at give håb til andre som vigtigt; både for hende selv, da hun skal give det videre som hun selv har fået, men også da hun mener det er vigtigt for aktive misbrugere at opleve et håb om at livet nok skal blive anderledes og bedre. Informanten knytter dog ikke denne refleksion til hendes egen vedvarende afholdenhed, men indirekte kan udsagnet alligevel indikere, at det at give håb til andre måske alligevel har betydning for informanten selv.

Har fællesskab betydning for om informanterne opnår vedvarende afholdenhed?

I forbindelse med betydning af fællesskab for vedvarende afholdenhed, synes der at tegne sig et mønster, da alle fire informanter på et selvforståelsesniveau i de første år som ædru og stoffri tillægger fællesskab stor betydning. Dette kommer bl.a. til udtryk ved udsagn om *'90 møder på 90 dage'*, der afspejler mødehyppigheden som nyclean blandt alle fire informanter. På spørgsmål om hvorfor de gik til så mange møder de første år som ædru/stoffri, betoner informant A følgende:

'Pludselig fandt jeg ud af, at jeg kunne godt have lyst og tanker om stoffer og druk, men jeg behøvede ikke at handle. Det gik væk alligevel, selvom jeg ikke gjorde det. Det var meget nyt og det var også noget møderne gav. For det kunne jeg se ved de andre. De kunne også have lysten og tankerne, men lod være med det og så gik det væk' (Informant A:12).

Informanten giver i citatet udtryk for, at hun oplevede en forskel, i og med at hun ikke behøvede at handle på hendes tanker, som hun gjorde i tiden som aktiv og at hun til møderne oplevede, at andre havde tanker ligesom hende. Sidstnævnte afspejler den genkendelse, de fire informanter fremdrager som betydningsfuld. Med Honneth som teoretisk forståelseshorisont kan genkendelse anskues som en faktor, der samtidig bevirker anerkendelse, som i den solidariske sfære fremkommer: *'... igennem relationen til gruppen, fællesskabet eller samfundet, hvor individets deltagelse og positive engagement i det situerede fællesskab bliver anerkendt. Det er igennem fællesskabet, at subjektet i samhørighed med andre dels indgår i et fællesskab, hvor det kan genkende sig selv, dels bliver anerkendt for sin egen unikke partikularitet' (Honneth, 2003:16).* Informanten kan således, ved at opleve andres tanker som værende lig hendes egne opleve følelsen af genkendelse, hvilket indenfor en teoretisk optik kan medføre anerkendelse.

Informant D fortæller ligesom informant A, B og C, at han i starten gik til møde hver dag, nogen gange to møder om dagen. Beslutningen herom funderer han i, at det var blevet ham foreslået i behandlingen og han havde læst, at møder var nødvendige for, at fastholde sin bedring samt at relationerne i fællesskabet var vigtige for ham. Informant B fortæller, at hun de første to år som stoffri gik til møde hver dag og ligesom informant A, gik hun nogle gange til tre møder om fredagen. Den hyppighed hvormed mødedeltagelsen foregik, var ifølge informant B for at fylde hendes tid ud, være sammen med andre mennesker som kendte til det og lære at leve på en ny måde. Derudover gav deltagelse i møderne hende tryghed og nære relationer:

'... det gav mig jo tryghed [...] og det gav mig mulighed jo for at være mig det meste af tiden. Hvis jeg skulle have været i skole eller på arbejdsmarkedet eller et eller andet lige fra starten af, så ville jeg jo ikke bare kunne være mig, for jeg havde jo så meget på det tidspunkt [som] jeg havde brug for hele tiden at snakke om og altså bare være i' (Informant B:8) 'Det har været vigtigt at bibeholde den der kontakt med de andre. Altså, at jeg har fået skabt mig et

netværk med mennesker fra NA, som er venner [...] selvom de ikke går til møder lige den dag, hvor jeg er der, så er det alligevel lidt ligesom at komme hjem' (Informant B:10).

Tryghed og nære relationer med andre mennesker i NA fællesskabet tillægges således betydning af informanterne. Nære relationer og tryghed synes tæt forbundne, da det er i relationerne i fællesskabet, hvor den førnævnte genkendelse kan opstå og det er qua relationerne og genkendelsen, at trygheden kan opstå. Honneth fremdrager, at anerkendelsen som følger et medlemskab af et solidarisk fællesskab udløser en værdsættelse af sig selv (Honneth, 2003:15), hvilket synes, at være hvad informant B giver udtryk for qua muligheden for at 'være mig'. Informant A går gennemsnitligt til to møder om året; for at fejre hendes egen og en venindes mærkedag, hvorfor hun adskiller sig markant fra de andre informanter, der alle går jævnligt til møde, om end ikke i samme omfang som i de første år. Informant B, C og D påpeger, at fællesskabet vil forblive en vigtig del af deres liv:

'[...] jeg vil gerne blive ved med at have kontakten til et sted, som kan være der [...] hvis mit liv ramler sammen på en eller anden måde [...] Hvis jeg lige pludselig mister næsten alt i mit liv, altså det kan jo ske. Hvis jeg så ikke har tilknytning dertil, så vil det være svært at komme tilbage [...]' (Informant B:22).

Både informant B, C og D ser NA fællesskabet som en base, de begge vil vedblive at have, hvorfor ingen af dem tænker, at de på et tidspunkt vil holde helt op med at gå til møder. Som det fremgår af citatet, forbinder informant B, NA med et sted, som 'vil være der' hvis hendes liv 'ramler', hvilket med Travelbee som teoretisk optik kan afspejle håb, som er: *'[...] direkte relateret til forventningen om hjælp fra andre, især når ens egne indre ressourcer ikke slår til' (Travelbee, 2002:109).* Informanten tror i dag på, at skulle hun få brug for hjælp, er den at hente i NA fællesskabet, hvorfor hun med dette udsagn giver udtryk for håb. De nære relationer med andre medlemmer i fællesskabet kan, med Kylmä & Vehviläinen-Julkunen som teoretisk optik, også anskues som udtryk for den relationelle dimension af håbet, da denne dimension omhandler tilstedeværelsen af relationer med andre mennesker som bl.a. er præget af omsorg. Fællesskab og håb er således interrelaterede. Omsorg synes også afspejlet qua det, at informant D både har en sponsor og selv er sponsor for andre i fællesskabet, som han guider igennem trinene, da:

'Det giver mig rigtig meget. Det giver mig en reminder om mit eget, når mine 'sponsier' fremlægger trin, så er det som at høre mig selv, jeg kender jo det hele og bliver lige mindet om, nåh ja det er sådan det er. Ikke at jeg går og glemmer det [men] en ting er at skrive trin og fremlægge for sin sponsor, en anden ting er at leve det' (Informant D:14).

Ifølge informanten selv giver det ham rigtig meget at være sponsor for andre, både fordi det minder ham om, hvordan det var for ham selv tidligere, men også fordi han selv kan give noget, hvilket

med Kylmä & Vehviläinen-Julkunen som teoretisk optik, afspejler den relationelle dimension, hvor tilstedeværelsen af et andet menneske og deraf følgende omsorg påvirker individets relationer til andre mennesker, hvorfor: *'Reciprocity is also emphasized in this relationship'* (Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:368). Relationerne i fællesskabet har således en reciprok natur, hvilket sammen med det genkendelsesmoment som hersker, synes at være befordrende for både håb og anerkendelse.

Ovenstående analyse viser, at alle fire informanter i de første par år som ny-clean har deltaget i NA møder stort set hver dag de. Hyppigheden hvormed mødedeltagelsen foregik synes at relatere sig til den genkendelse og anerkendelse møderne bibringer som følge af ens problematikker og forståelse. Fællesskabet tillægges fortløbende betydning hos tre af informanterne og selvom mødehyppigheden er faldende, fremdrages det alligevel, at de tre aldrig tænker helt at stoppe med at gå til møder.

Har troen på en Højere Magt betydning for om informanterne opnår vedvarende afholdenhed?

Alle fire informanter tillægger på forskellig vis troen på en Højere Magt eller Gud betydning for deres vedvarende afholdenhed. Derudover synes der også at tegne sig et mønster i forbindelse med, at troen tillægges stigende betydning med årene, hvilket informant B, på spørgsmålet om hvad der har haft størst betydning for, at hun holder sig clean med sine egne ord udtrykker i følgende citat:

' [...] det er helt klart NA fællesskabet i første omgang og senere mere min tro [...] Ja, det er noget, der sådan er blevet bygget op senere eller er blevet stærkere. [Troen] ville ikke have kunnet stå alene de først 3,4,5 måske 6 år [...] Der var det fællesskabet, som var utroligt vigtigt' (Informant B:21).

Informanten mener således, at fællesskabet havde størst betydning for vedvarende afholdenhed i de første år, hvorimod det de senere år er troen, som er trådt i forgrunden og har størst betydning. Med følgende udsagn fortæller informant B dog alligevel, at troen hele tiden har været betydningsfuld:

'[...] når jeg tænker tilbage [...] de første mange år, der havde jeg ikke så meget tro på andre mennesker. Så der var det min tro, altså. Når ikke jeg kunne gå andre steder hen med det, så havde jeg min tro ihvertfald' (Informant B:23).

Informanten nærede i de første år som clean ikke tillid til andre mennesker, hvorfor hendes tro på en Højere Magt var vigtig for hende, da hun kunne rette sin tillid denne vej. Med Steenfeldt som teoretisk optik kan tillid anskues som et åndeligt behov, der omhandler det: *'... at kunne nære tiltro til nogen eller noget, der ligger uden for én selv'* (Steenfeldt, 2006:20). Steenfeldt finder, at tillid eksisterer i forholdet mellem mennesker, men også i forholdet mellem den enkelte og Gud eller en Højere Magt (Steenfeldt, 2006:21), hvor sidstnævnte synes at gøre sig gældende i udsagnet. Tolkes udsagnet med Travelbee som optik medfører informantens manglende tillid til andre mennesker, at

hun ikke besidder den dimension af håbet, der indbefatter tillid, da det omhandler: *'... den sikre tro på, at andre er i stand til at hjælpe en i vanskelige situationer og sikkert også vil gøre det'* (Travelbee, 2002:110). Anskues udsagnet derimod indenfor en teoretisk optik udgjort af Kylmä & Vehviläinen-Julkunen kan informantens tro på hendes Højere Magt afspejle den relationelle dimension af håb, da den omhandler tre former for relationer; individets forhold til sig selv, individets forhold til andre mennesker og individets forhold til Gud, en Højere Magt eller et trossystem (Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:367-368). Relationen til andre mennesker var præget af manglende tro, hvorfor denne faktor af håbet ikke er fremtrædende, men det er hendes tro på en Højere Magt derimod, hvorfor denne faktor i den relationelle dimension er til stede, hvorfor informantens udsagn med denne optik kan tolkes som værende en dimension ved håb.

Informant B fortæller, at hun tidligere brugte stofferne til at give en fred indeni og en følelse af at det var okay at være hende, men i dag er stofferne 'erstattet' af informantens tro, som giver hende:

'[...] den følelse af at det er okay at være mig [...] den følelse af fred indeni, som jeg i dag kan få igennem det at tro' (Informant B:13).

Anskues udsagnet indenfor Kylmä & Vehviläinen-Julkunens teoretiske optik er den relationelle dimension central, da den indebærer: *'[...] individets høje selvværd og følelsen af at vedkommende har mulighed for at forme eget liv påvirker individets forhold til sig selv [...]'* (Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:368), hvorfor følelsen af selvværd i denne optik kan tolkes som en dimension ved håb. Troen påvirker informantens selvværd, der udgør en faktor ved håb, hvorfor troen udover at bedre informantens relation til sig selv også er en del af håb.

Troen er vigtig for informant B, da den i en vis udstrækning fratager ansvar og skyld:

'Det er en tro på, at der er noget, som er større i universet, som gør at det ikke er mig, der har ansvaret [...] At jeg gør, hvad jeg kan, for de ting jeg nu er i og for mit liv. Men udover det, så er der en højere intelligens, der bestemmer [...] Min rolle er bare at leve så godt, som jeg kan i forhold til de ting, jeg bliver budt her i livet' (Informant B:13).

Informanten har de sidste 12 år, ligesom de tre andre informanter, bedt hver aften når hun går i seng og hun fortæller selv, at hun bruger troen i svære situationer, hvor hun godt kan bede inde i sig selv. Nedenstående to citater viser hvad, informant B og D mener, at troen giver dem:

' [...] ro og accept og tillid. Meget tillid. Tillid til at det nok skal gå' (Informant B:17).

'Det betyder meget, jeg er jo aldrig alene. Jeg har jo altid en og snakke med. Jeg har en, jeg kan dele mine sorger og mine glæder med, jeg har en, jeg kan vende mig til' (Informant D:9).

Det er således ro, accept, tillid samt aldrig at være alene, der fremhæves som gevinster ved at tro. Troen udgør sammen med fællesskabet et fundament for informant C, men han differentierer ikke på samme måde som de tre andre i relation til mødernes aftagende betydning og troens tiltagende betydning. Informanterne har forskellige definitioner af deres Højere Magt og åndelighed (se evt. bilag E) og netop disse definitioner vidner både om, hvilke værdier der af informanterne tillægges stor betydning og dermed præger deres livsførelse i dag, men de afspejler endvidere, at informanterne finder det befordrende for deres liv at have det, Riis karakteriserer som en privatiseret tro, hvorfor ingen af informanterne tilslutter sig en institutionaliseret form for tro (Andersen & Riis, 2002:93).

Ovenstående analyse viser således, at alle fire informanter tillægger troen betydning for deres vedvarende afholdenhed. Analysen indikerer endvidere, at også troen kan være mediator for håb, hvilket gør en skarp adskillelse af subdimensionerne svær.

Har det at kunne se en mening med livet betydning for vedvarende afholdenhed?

Som følgende analyse vil vise, giver de to kvindelige informanter begge eksplicit giver udtryk for, at det for dem er vigtigt at kunne se en mening eller tro på, at der er en mening med de ting der sker. På spørgsmålet om hvad der har betydning for, at informant B holder sig stoffri, svarer hun således:

'Det betyder noget, at de ting jeg gør i mit liv, de selvfølgelig har en mening [...] Altså det skal give mening, jeg skal have noget at stå op til, der giver mening for mig. Mit arbejde skal give mening for mig [...] jeg ville ikke kunne holde ud og skulle gå på et arbejde som ikke gav mening for mig eller som jeg ikke havde det godt med' (Informant B:23)

Informant B relaterer sin tro på en Højere Magt til begrebet mening, hvilket fremgår af følgende:

'[...] Det hjælper mig i hvert fald rigtig meget at tro, at der er en mening med tingene [...] nogen gange kan jeg også godt måske lige have lyst til at vende den om. Og så tænke at meningen kommer ud af de ting, jeg gør' (Informant B:14).

Informanten udtrykker direkte, at det hjælper hende at tro, der er en mening med tingene, men hun siger i forlængelse heraf også, at hun tænker, at meningen kommer ud af de ting, hun gør. Anskues udsagnet indenfor en teoretisk forståelseshorisont udgjort af Frankl, kan der ikke søges efter en abstrakt mening med livet, da ethvert menneske har sit eget særlige kald, som kræver fuldførelse af konkrete opgaver (Frankl, 1996:112), hvorfor informantens udsagn om at meningen kommer ud af de ting hun gør, ville være i tråd hermed. Tolkes udsagnet indenfor en teoretisk forståelseshorisont udgjort af Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, indebærer den relationelle dimension af processen 'at håbe' også, at meningen med livet bl.a. kan skabes qua troen på en Højere Magt og på denne måde

tilbydes en forklaring på individets livssituation: *'Hope relates to or involves other people or a higher being [and] Such beliefs as faith in God, fate or the natural order of the universe help people to create meaning out of their lives and offer explanation for their particular situation'* (Kylmä & Vehviläinen-Julkunen, 1997:368). Informant B knytter selv troen på en Højere Magt sammen med sin tro på, at der er en mening med tingene, samt at meningen måske kommer ud af de ting, hun selv gør, hvilket, med Kylmä & Vehviläinen-Julkunen som optik, kan ansues som værende en del af den relationelle dimension af håbet.

Informant A beretter i forlængelse af sin definition af en Højere Magt, at hun langt hen ad vejen tænker, at der er mening med tingene, men at hun ikke altid er lige sikker på det mere:

'Jeg har nok langt hen ad vejen brugt det lidt som en undskyldning for at kunne overleve [...] smerten primært i forhold til [min søn]. Jamen der må være en mening med det, for det kan ikke være meningsløst' (Informant A:15).

Informanten beskriver mening som en slags overlevningsmekanisme og giver udtryk for at hændelserne i forbindelse med hendes søn ikke kan være meningsløse. Tanken om, at der er en mening med tingene, kunne ifølge informanten selv forhindre, at hun sank helt ned i et sort hul og aldrig kom op mere. Om tanken om en mening kunne fungere som et slags sikkerhedsnet for hende, besvares bekræftende i informanten påpeger i forlængelse heraf:

'Altså, jeg tror også på, at der er en mening med ikke bare tingene [...] en højere mening [...] noget udefinerbart som er en del af det der Højere magt noget [...]' (Informant A:16).

Informanten mener, at hun har brugt meningen både som en forhindring mod at falde ned i et sort hul, men også som en undskyldning for at kunne overleve, da den smerte hun oplevede og oplever i relation til tvangsfjernelsen af hendes søn, ellers ikke ville være til at bære og meningsløsheden ville trænge sig på. Med Frankl som teoretisk forståelseshorisont kan informantens udsagn tolkes som værende en måde, hvorpå informanten søger at undvige oplevelsen af et eksistentielt tomrum, da et sådant opstår i det øjeblik, mennesket mister følelsen af, at livet har en mening (Steenfeldt, 2006:23). Informantens søgen efter en mening i relation til smerten kan ansues som en af de tre måder, hvorpå meningen med livet kan findes, da denne bl.a. er knyttet til det at lide (Frankl, 1996:114). I relation til menneskets møde med lidelsen og måden hvorpå lidelsens mening realiseres, er det, iflg. Frankl, vigtigt, hvilken holdning hvormed vi påtager os lidelsen og som informanten giver udtryk for, er det at tro på en mening en måde, hvorpå hun står lidelsen igennem, hvorfor hun med Frankl som optik også vil opdage en mening ved at gennemleve lidelsen. At finde mening i ens livssituation er et almenmenneskeligt åndeligt/eksistentielt behov (Oved, 2002:23) og

som ovenstående indikerer, synes dette behov at være til stede hos de to kvindelige informanter i relation til at bevare deres opnåede afholdenhed.

Opsamling

Som ovenstående analyse viser, synes subdimensionerne fællesskab og tro at træde i forgrunden, hvorimod håb synes at træde i baggrunden. Subdimensionen mening synes at træde frem, idet den tillægges betydning af de to kvindelige informanter. Som analysen indikerer, synes subdimensionerne dog på et teoretisk niveau at 'mediere' for hinanden, hvorfor det umiddelbart kan være svært at adskille dem. Det må derfor sammenfattende konkluderes, at det især synes at være fællesskabet, og troen på en Højere Magt samt det at kunne se en mening med livet, som tillægges betydning for den vedvarende afholdenhed. Håbet som klart trådte i forgrunden i forbindelse med at opnå afholdenhed, synes således ikke i samme grad betydningsfuldt for at bevare den opnåede afholdenhed.

Ovenstående kvantitative og kvalitative analyse har bibragt centrale indsigter, der i det følgende kapitel vil skitseres i form af undersøgelsens konklusion.

Kapitel 9.

Konklusion

Ovenstående analyse består af to separate, men gensidigt supplerende og uddybende analyser, der sigter mod at besvare problemformuleringen: *Hvilken betydning tillægger tidligere stof – og alkoholmisbrugere åndelighed for opnåelse og bevarelse af et stof- og alkoholfrit liv?*

Via metodetriangulering har den empiriske undersøgelse resulteret i en mangfoldighed af viden, da der, qua den kvantitative og kvalitative analyse, både er opereret på et deskriptivt, forklarende og forstående niveau samt indenfor divergerende videnskabsteoretiske positioneringer.

Det kan på baggrund af analyserne overordnet sandsynliggøres, at åndelighed, som begrebet er defineret og operationaliseret i denne undersøgelse, har betydning for både at opnå og bevare afholdenhed. Der er således ingen af de fire subdimensioner, der har vist sig ikke at have betydning.

Det kan endvidere sandsynliggøres, at de fire subdimensioner har betydning på forskellige tidspunkter og i varierende grad, hvorfor de skiftevis synes at indtage henholdsvis en tilbagetrædende og en fremtrædende position.

På et overordnet niveau underbygges mønstre fremkommet i den kvantitative analyse, af den kvalitative analyse, der med en substantiel uddybning og dybere forståelse af betydningen af åndelighed påviser samme mønstre, samt supplerer den kvantitative analyse ved nærmere at belyse årsagerne bag de fundne mønstre. Uden den kvantitative analyse ville centrale mønstre og tendenser antageligvis ikke være lokaliseret, da disse formentlig ville drukne i rene kvalitative studier af variationernes mangfoldighed, og uden den kvalitative analyse ville disse formentlig ikke have været belyst dybere, hvorfor samspillet mellem de to analyser er befordrende for den samlede hovedindsigt, der kan drages.

Det kan på baggrund af den kvantitative analyses univariate, bivariate og MCA-analyser konkluderes, at håbet har størst betydning i relation til at opnå afholdenhed, hvilket ligeledes synes verificeret i den kvalitative analyse, der dog i forlængelse heraf bibringer en interessant pointe, da håbet på et selvforståelsesniveau, i modsætning til i den kvantitative analyse, ikke synes, at tillægges betydning. Analysen viser dog, at anskues informanternes udsagn indenfor en teoretisk optik, fremkommer modsatte resultat; at håbet har rigtig stor betydning for at opnå afholdenhed. Qua den teoretiske optik fanges håbes nuancer og dimensioner, hvorfor det på baggrund heraf konkluderes, at håbet er den mest betydningsfulde subdimension i relation til at opnå afholdenhed.

På baggrund af den kvantitative analyse vedr. subdimensionen tro kan det konkluderes, at troen på en Højere Magt tillægges betydning for at opnå afholdenhed, men det samme billede synes ikke at gøre sig gældende i den kvalitative, hvor tre af informanterne på et selvforståelsesniveau ikke synes

at tillægge troen betydning for at opnå afholdenhed. Betydningstillæggelsen af troen på en højere Magt synes således at være centreret omkring en enkelt informant, der ikke har været i behandling, da han tillægger troen ubeskrivelig betydning for at opnå afholdenhed. Om troen på en Højere Magt har større betydning for mennesker som opnår afholdenhed uden nogen former for behandling end for mennesker som er i døgnbehandling, kan i en fremtidig undersøgelse udgøre et interessant spørgsmål, da konturerne heraf synes at tegne sig i denne undersøgelse.

Eftersom betydningen af fællesskab og mening beklageligvis ikke er målt i relation til tiden i behandling, kan der desværre ikke konkluderes noget vedr. deres betydning for at opnå afholdenhed, men det kan på baggrund af den kvalitative analyse sandsynliggøres, at fællesskab i behandlingssammenhæng tillægges betydning.

De to subdimensioner indgår derimod i analyserne omkring åndeligheds betydning for at bevare et stof – og alkoholfrit liv og det har, på baggrund af både den kvantitative og kvalitative analyse, vist sig, at være netop fællesskabet som udgør den mest fremtrædende subdimension. I tilknytning hertil må fremdrages et centralt mønster, da fællesskabet tillægges størst betydning de første år som ædru og stoffri, hvorefter det synes at træde i baggrunden. I samme åndedrag som fællesskabet træder i baggrunden, synes troen på en Højere Magt i stigende grad at træde i forgrunden og tillægges stor betydning for at bevare den opnåede afholdenhed i de senere år. Ovenstående mønster fra den kvantitative analyse synes ligeledes at vise sig i den kvalitative analyse, hvor fællesskabsdimensionen i høj grad knyttes til aspekter såsom kærlighed, genkendelighed og anerkendelse, hvilket indikerer hvorfor fællesskabet indtager en så central position i relation til at bevare et stof – og alkoholfrit liv.

Resultaterne er knap så entydige i forbindelse med subdimensionen mening, der ikke synes at tillægges nær så stor betydning som de tre andre subdimensioner, om end den kvantitative analyse viser, at jo længere tid respondenterne har været afholdende, desto mindre føles hverdagen meningsløs. Samt at den kvalitative analyse har vist, at de to kvindelige informanter på et selvforståelsesniveau, i og med at det at knytte en mening med de svære ting i livet, kan bibringe ro samt fratage ansvar og skyld ved ting, der ligger udenfor egen rækkevidde, tillægger mening betydning. Det kan af undersøgelsens analyser endvidere sandsynliggøres, at de fire subdimensioner i større eller mindre grad synes at mediere for hinanden, hvilket indikerer, at de er tæt forbundne og dermed svært adskillelige. Som svar på problemformuleringen kan det således konkluderes, at tidligere misbrugere tillægger håb størst betydning for at opnå et stof – og alkoholfrit liv og tillægger fællesskab størst betydning i de første år som stoffri og ædru. Desuden tillægges troen på en Højere Magt størst betydning for at bevare det stof – og alkoholfrie liv, des længere tid svarpersonerne har været afholdende.

Kapitel 10.

En perspektiverende tanke...

Med dominerende neoliberale diskurser og et iøjnefaldende massivt stigende fokus på effektmålinger, resultatstyring, dokumentation og evalueringer, aktualiserer evidensdebatten, som jeg nævnte indledningsvist, på den ene side bekymringer for stigende standardisering, men kan på den anden side, med Börjessons kategoriske imperativ in mente, heller ikke afvises, da der findes stærke argumenter for, at de sociale indsatsers konsekvenser for klienterne systematisk skal udredes. Men hvad skal de sociale indsatser indeholde? Og hvad er det der er vigtigt at fokusere på indenfor socialt arbejde med misbrugere? Ovenstående empiriske undersøgelse kan med ydmyghed som klangbund bidrage med indikationer på enkelte aspekter, som tidligere misbrugere betragter som værende betydningsfulde i deres liv og i samme åndedrag måske mane til besindighed, når vi i så høj grad ønsker at måle, resultatstyre og standardisere store dele af det sociale arbejde. For hvad er det egentlig vi måler på og er det i overensstemmelse med de aspekter, klienterne vurderer som vigtige? Tro, håb, at finde en mening med livet samt få opbygget nære relationer med andre mennesker; det er alle svært målbare aspekter ved livet, men ikke desto mindre betragtes de tilsyneladende som værende betydningsfulde, hvorfor netop disse dimensioner i tråd med Börjessons kategoriske imperativ, skulle udredes på en videnskabelig måde, så de sociale indsatser for misbrugere kan favne og bibringe klienterne den hjælp, de har behov for. Blot en tanke!

Kapitel 11.

Abstract

Thesis title: *Spirituality – A dimension that is overlooked in substance – and alcohol abuse problems? - An empirical study of the significance of spirituality in order to achieve and preserve a drug and alcohol free life seen from the perspective of recovering addicts.*

Alongside evidence that a spiritual orientation may help prevent the development of substance abuse, emerging academic empirical evidence implies a role for spirituality in recovery from substance abuse. Several international studies have suggested that spirituality may correlate with the length of sobriety and clean-time, but empirical work in this field has never been done in a Danish context: Thereby the knowledge regarding whether individual's experiences ameliorating effects of spirituality in the process of recovery is limited. This thesis explores precisely this question:

To what extent does recovering addicts ascribe significance to spirituality in order to achieve and preserve a drug and alcohol free life?

The thesis operate with a time-line, where *achieving* involves a retrospective focus on the point in time during substance abuse treatment and *preserving* involves a focus on the period of time following treatment completion up until 20 years of sobriety and clean-time. The process of clarifying the concept of spirituality resulted in the following nominal definition:

'Spirituality encompasses an individual's innate need for forgiveness, love, trust, hope and search for a sense of meaning and a morally fulfilling relationship with self, other people, the universe and the relationship with a Higher Power as understood by the individual'.

Four subdimensions were delineated of the concept; hope, meaning faith and community. Indicators were developed through the process of descending the ladder of abstraction, which resulted in approximately 18 questions in a questionnaire.

The thesis is based on the premise that there is a correlation between spirituality and abstinence, but is still, due to the lack of knowledge in a Danish context, exploratory, which indicates a conglomerate of induction and deduction and is based on method triangulation; an empirical quantitative survey with a cross-sectional design, rooted in a positivist approach and a qualitative interview study, rooted in a hermeneutical and phenomenological approach to theory of science.

Data derived from the two empirical studies consists of 150 respondents and 4 informants. The quantitative analysis consist of univariate, bivariate and Multiple Classification Analysis (MCA)

which generally indicates that spirituality is ascribed significance both during treatment and afterwards. Additionally the analysis suggests emergence of patterns indicating hoping having a significant effect during treatment, whereas the other three subdimensions steps into the background during that time. On the contrary the subdimension hope seems to step into the background in relation to preserving recovery, whereas the subdimension community clearly is ascribed importance during the first years of recovery and from then on fades out, although it does not lose importance entirely. The subdimension concerning privatized faith, seems to undergo the exact opposite pattern; from being ascribed some importance during treatment and the first years of abstinence, the dimension experiences an increase in ascribing significance in order to preserve abstinence. As a result of the method triangulation, the quantitative analysis is supplemented by the qualitative analysis where patterns are explored further and in depth. The qualitative analysis both confirms the patterns but also contributes with an in depth understanding of the significance ascribed the four subdimensions viewed in the perspective of former addicts.

In conclusion it is found that spirituality correlates with the length of abstinence and that the four delineated subdimensions all are ascribed significance by former addicts.

The findings are supportive of the international literature that shows a weak to moderate relationship between spirituality and length of recovery. Although there was a wide variation in the size of the subdimensions–length of recovery correlations, the findings suggest that further research is needed in order to fully understand the role of spirituality in order to achieve abstinence (for instance through substance abuse treatment) and preserve abstinence (for instance through Alcoholics Anonymous and Narcotics Anonymous involvement).

Kapitel 12.

Litteraturliste

- Almind, Gert & Holbøll, Christina (red.) (2002) *'Forskning i alternativ behandling'* Debatindlæg. Statens Sundhedsvidenskabelige Forskningsråd, juni 2002
- Andersen, Ib (2002) *'Den skinbarlige virkelighed – vidensproduktion inden for samfundsvidenskaberne'* 2.udgave Samfundslitteratur
- Andersen, Peter B. & Riis, Ole (2002) *'Religionen bliver privat'* i Gundelach, Peter (red.) *'Danskernes værdier 1981-1999'* Hans Reitzels Forlag
- Antczak, Helle & Johansen, Helle (2007) *'Socialt arbejde i et globaliseret samfund – udfordringer til en profession'* 1.udgave, 2007 Forlaget Samfundslitteratur
- Bauman, Zygmunt (2003) *'Fællesskab'* Hans Reitzels Forlag
- Breumlund, Anne & Hansen, Inger Bruun (2005) *'Når alkohol dominerer hverdagen – et sociologisk perspektiv på alkoholmisbrug og behandling'* Klim
- Busch, Christian Juul, Jensen, Tim & Oved Marie (2002) *'Religion, eksistens og sygepleje'* 1.udgave Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck
- Börjesson, B (2005) *'Kundskapens språk eller språket om kundskaben'* i Ljunggren, Synnöve (red) Empiri Evidens Empati, Nord 2005:5, Nordiska ministerrådet og Nopus
- Canda, Edward R. & Furman Leola D. (1999) *'Spiritual diversity in social work practice – the Heart of Helping'* The Free Press
- Dahl, Helle Vibeke (1999) *'Døgnbehandlingen på Kråsiglund – Minnesota-behandling i et tværfagligt miljø'* Slutrapport. Center For Rusmiddelforskning Aarhus Universitet
- Det Ethiske Råd (2002) *'Åndelig omsorg for døende'* Udtalelse fra Det Ethiske Råd

- de Vaus, David (2002) '*Surveys in social research*' 5. udgave 2002 Routledge
- de Vaus, David (2005) '*Research Design in Social Research*' SAGE Publications
- Dufault, Karin and Martocchio, Benita C (1985) '*Hope:its Spheres and Dimensions*' Nursing Clinics of North America, Vol. 20, No.2 p.379-391, 1985
- Elsass, Peter (2004) '*Spiritualitet i psykologisk behandling. Forførelse eller frigørelse?*' i Hvidt, Niels Christian & Johansen Christoffer (red.) (2004) '*Kan tro flytte bjerge? Om religion og helbred*' Gyldendal
- Eriksen, Leila (2002) '*Når sunde broer bygges – alternativ behandling og forskning før, nu og i fremtiden*' i Almind, Gert & Holbøll, Christina (red.) (2002) '*Forskning I alternativ behandling*' Debatindlæg. Statens Sundhedsvidenskabelige Forskningsråd, juni 2002
- Fich, Charlotte & Brünés, Nina (2000) '*Sygepleje blandt stofmisbrugere - Erfaringer fra arbejdet som gadesygeplejersker på Maria Kirkeplads på Vesterbro i København 1998 og 1999*' (<http://www.misbrugsnet.dk/fagligt/Sygeplejerapport.pdf>)
- Frankl, Viktor E. (1993) '*Det overhørte råb om mening*' 2.udgave Gyldendal
- Frankl, Viktor E. (1996) '*Psykologi og eksistens*' 3.udgave, 2.oplag Gyldendal
- Giddens, Anthony (2002) '*Modernitetens konsekvenser*' 6. oplag 2002 Hans Reitzels Forlag
- Gorski Terence T (2006) '*Stadier i helbredelsen*' Forlaget Eftertanke
- Goul Andersen, Jørgen (1998) '*Borgerne og lovene*' kapitel 7 Rockwool Fondens Forskningsenhed Aarhus Universitetsforlag
- Goul Andersen, Jørgen (1999) '*Den universelle velfærdsstat er under pres, men hvad er universalisme?*' Grus nr. 56/57, pp. 40-62

- Hansen, Erik Jørgen & Andersen, Bjarne Hjorth (2000) *'Et sociologisk værktøj – Introduktion til den kvantitative metode'* Hans Reitzels Forlag
- Hutchinson, Gunn Strand & Oltedal, Siv (2006) *'Modeller i socialt arbejde'* 2.udgave København: Hans Reitzels Forlag
- Hvidt, Niels Christian & Johansen Christoffer (red.) (2004) *'Kan tro flytte bjerge? Om religion og helbred'* Gyldendal
- Højberg, Henriette (2004) *'Hermeneutik'* i Fuglsang, Lars & Olsen, Poul Bitsch (red) *'Videnskabsteori på tværs af fagkulturer og paradigmer i samfundsvidenskaberne'* 2.udgave Roskilde Universitetsforlag
- Jacobsen, Michael Hviid (2004) *'Zygmunt Bauman – den postmoderne dialektik'* Hans Reitzels Forlag
- Jensen, Carsten Selch (2004) *'Hvad nyt? En velfærdsstat med middelalderlige rødder'* i Petersen, Klaus (red.) *'13 Historier om den danske velfærdsstat'* 2.oplag 2004 Syddansk universitetsforlag
- Juul, Søren (2004) *'Modernitet, velfærd og solidaritet'* 2.oplag 2004 Hans Reitzels Forlag
- Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (red.) (2003) *'At skabe en klient'* Hans Reitzels Forlag
- Kristiansen, Søren & Krogstrup, Hanne Kathrine (2005) *'Deltagende observation'* 1.udgave 2.oplag Hans Reitzels Forlag
- Kvale, Steinar (2004) *'Interview – En introduktion til det kvalitative forskningsinterview'* 11.oplag Hans Reitzels Forlag
- Kylmä, Jari & Vehviläinen-Julkunen, Katri (1997) *'Hope in nursing research: a meta-analysis of the ontological and epistemological foundations of research on hope'* Journal of Advanced Nursing, 1997, 25, 364-371
- La Cour, Peter (2004) *'Forholdet mellem religion og helbred'* i Hvidt, Niels Christian & Johansen Christoffer (red.) (2004) *'Kan tro flytte bjerge? Om religion og helbred'* Gyldendal

- Lampard, Richard and Pole, Christopher (2002) *'Suitable samples: selecting, obtaining and profiting from them'* Chapter 3 in *'Practical Social Investigation'* Pearson Education Limited
- Launsø, Laila & Rieper, Olaf (2005) *'Forskning om og med mennesker – Forskningstyper og forskningsmetoder i samfundsforskning'* 5. udgave Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck
- Launsø, Laila (1996) *'Det alternative behandlingsområde – Brug og udvikling; rationalitet og paradigmer'* Akademisk Forlag
- *Leksikon i Sociologi* (2001) Akademisk Forlag
- Lützen, Karin (2004) *'Den borgerlige filantropi som forudsætning for velfærdsstaten'* i Petersen, Klaus (red.) *'13 Historier om den danske velfærdsstat'* 2. oplag 2004 Syddansk universitetsforlag
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2004) *'Perspektiver på sociale problemer'* 1. oplag, 1. udgave 2004 Dansk Udgave, Hans Reitzels Forlag
- Nissen, Jørgen F. (2003) *'Erfaring, styrke og håb – Bogen om AA'* 2. gennemreviderede udgave, 1. oplag Alconsult Publishers
- Nørager, Troels (2005) *'Religionspsykologi'* kapitel 16 i *'Introduktion til psykologi, Teori, anvendelse, praksis'* (red. Koester, Thomas & Frandsen, Kim) 2. udgave, 1. oplag 2005 Frydenlund
- Olsen, Henning (2002) *'Kvalitative kvaler'* Akademisk Forlag
- Olsen, Henning (2005) *'Fra spørgsmål til svar – Konstruktion og kvalitetssikring af spørgeskemadata'* Akademisk Forlag
- Olsen, Poul Bitsch & Pedersen Kaare (1999) *'Problemorienteret projektarbejde – En værktøjsbog'* 2. udgave Roskilde Universitets Forlag
- Overgaard, Anne Elsebeth (2003) *'Åndelig omsorg – en lærebog'* Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck
- Payne, Malcolm (2006) *'Teorier i socialt arbejde'* Hans Reitzels Forlag

- Pedersen, Mads Uffe (2005) *'Udvikling af misbrug og afhængighed af rusmidler'* Aarhus Universitetsforlag
- Pedersen, Mads Uffe (2000) *'Stofmisbrugere før under efter Døgnbehandling'* Center for Rusmiddelforskning Aarhus Universitet
- Pedersen Mads Uffe, Vind Leif, Milter Maya & Grønbæk Morten (2004) *'Alkoholbehandlingsindsatsen i Danmark – sammenlignet med Sverige'* Center for Rusmiddelforskning & Statens Institut for Folkesundhed
- Pedersen, Esther Oluffa & Toft, Peter (2004) *'Positivism: erfaringsbaseret viden formuleret i en logisk sprogform'* i Fuglsang, Lars & Olsen, Poul Bitsch (red) *'Videnskabsteori på tværs af fagkulturer og paradigmer i samfundsvidenskaberne'* 2.udgave Roskilde Universitetsforlag
- Rendtorff, Jacob Dahl (2004) *'Fænomenologien og dens betydning'* i Fuglsang, Lars & Olsen, Poul Bitsch (red) *'Videnskabsteori på tværs af fagkulturer og paradigmer i samfundsvidenskaberne'* 2.udgave Roskilde Universitetsforlag
- Rienecker, Lotte & Jørgensen, Peter Stray (2002) *'Den gode opgave'* 2.udgave 2000, 3.oplag 2002 Forlaget Samfundslitteratur
- Riis, Ole (2001) *'Metoder på tværs – Om forudsætningen for sociologisk metodekombination'* 1.udgave 1.oplag Jurist – og Økonomforbundets Forlag
- Riis, Ole (1996) *'Metoder og teorier i religionssociologien'* Aarhus Universitetsforlag
- Rothstein, Michael (red.) (1997) *'Humanistisk religionsforskning – En indføring i religionshistorie og religionssociologi'* Samleren
- Rubington, Earl & Weinberg, Martin S. (2003) *'The study of social problems – seven perspectives'* sixth edition Oxford
- Sohlberg Peter & Britt-Marie (2004) *'Erkendelsens former – videnskabsteori og forskningsmetode'* 1.udgave forlaget Klim

- Sommerfeld, Peter (2005) *'Evidence-Based Social Work – Towards a New Professionalism?'* Peter Lang AG
- Steinfeldt, Vibeke Østergaard (2006) *'Eksistentielle og religiøse problemstillinger i sygeplejen – om åndelig omsorg'* Gads Forlag
- Steffen, Vibeke (1994) *'Individualisme og fællesskab – Anonyme Alkoholikere i Danmark'* i Liep, John & Olwig, Karen Fog (red.) *'Komplekse liv kulturel mangfoldighed i Danmark'* Akademisk Forlag
- Steffen, Vibeke (1993) *'Minnesota modellen i Danmark – mellem tradition og fornyelse'* Forlaget SOC POL
- Stifoss-Hanssen, Hans & Kallenberg, Kjell (1999) *'Livssyn, sundhed og sygdom, teoretiske og kliniske perspektiver'* Hans Reitzels Forlag
- Topor, Alain (2003) *'Recovery. At komme sig efter alvorlige psykiske lidelser'* 1.udgave, 1.oplag 2003 Hans Reitzels Forlag
- Travelbee, Joyce (2002) *'Mellemmenneskelige aspekter i sygepleje'* 1.udgave Munksgaard
- Villadsen, Kaspar (2004) *'Det sociale arbejdes genealogi'* Hans Reitzels Forlag
- Willig, Rasmus (red.) (2003) *'Axel Honneth - Behovet for anerkendelse'* Hans Reitzels Forlag
- Østergaard, Uffe (2004) *'Lutheranismen, danskheden og velfærdsstaten'* i Petersen, Klaus (red.) *'13 Historier om den danske velfærdsstat'* 2.oplag 2004 Syddansk universitetsforlag

Videnskabelige tidsskrifter:

- Arnold, Ruth M., Avants, Kelly S., Margolin, Arthur & Marcotte, David S.J. (2002) '*Patient attitudes concerning the inclusion of spirituality into addiction treatment*' in 'Journal of Substance Abuse Treatment' vol. 23, Issue 4, December 2002, Pages 319-326
- Baskin, Cyndy (2002) '*Circles of resistance: Spirituality in Social Work Practice, Education and Transformative Change*' Currents: New Scholarship in the Human Services, 2002.
- Bergmark, A. & Lundström, Tommy (2006) '*Mot en evidensbaseret praktik? – om færdreningen i socialt arbejde*' i Socialvetenskaplig tidskrift, nr. 2, 2006
- Dinesen, Peter Thisted (2007) '*Barrierer for implementeringen af en evidensbaseret socialpolitik*' SFI, Forskningsafdelingen for socialpolitik og velfærdsydelser, 05:2007 Arbejdspapir
- Dudley, James R (1990) '*Exploring a Place for Spirituality in the Social Work Curriculum*' Journal of Social Work Education Fall '90, Vol. 26, Issue 3 p.287 – 294.
- Ekeland, Tor-Johan (2005) '*Kvalitetssikring eller instrumentalistisk fejlgreb*' i Social Kritik, nr.102, 17.årg., Kbh, Selskabet til fremme af social debat
- Furman, Leola Dyrud, Benson, Perry W., Grimwood, Cordelia and Canda, Edward (2004) '*Religion and Spirituality in Social Work Education and Direct Practice at the Millennium: A Survey of UK Social Workers*', British Journal of Social Work, 2004, 34, 767 – 792.
- Gray, Mel (2008) '*Viewing Spirituality in Social Work through the Lens of Contemporary Social Theory*' in 'British Journal of Social Work' 38, pages 175-196
- Green, Lesley L., Fullilove, Mindy Thompson & Fullilove, Robert E. (1998) '*Stories of Spiritual Awakening The Nature of Spirituality in Recovery*' in 'Journal of Substance Abuse Treatment' vol. 15, Issue 4, July 1998, Pages 325-331
- Galanter, Marc (A) (2007) '*Spirituality and recovery in 12-step programs: An empirical model*' in 'Journal of Substance Abuse Treatment' vol. 33, Issue 3, October 2007, Pages 265-272

- Galanter, Marc, Dermatis, Helen, Bunt, Gregory, Williams Caroline, Trujillo, Manuel & Steinke, Paul (B) (2007) '*Assessment of spirituality and its relevance to addiction treatment*' in 'Journal of Substance Abuse Treatment' vol. 33, Issue 3, October 2007, Pages 257-264
- Gilligan, Philip and Furness Shula (2006) '*The Role of Religion and Spirituality in Social Work Practice: Views and Experiences of Social Workers and Students*', British Journal of Social Work (2006), 36, 617-637.
- Hesse, Morten (2002) '*Metaanalyser som grundlag for evidensbaseret misbrugsbehandling – En diskussion af fem metaanalyser af behandlingseffekter*' i 'Nordisk alkohol- & narkotikatidsskrift' vol. 19 2002 (5-6) s. 364-376
- Hodge, David R. (2003) '*The challenge of spiritual diversity: Can social work facilitate an inclusive environment?*' New York: Jul-Sep 2003, vol. 84, Iss. 3, p. 348
- Hodge, David R. (2005) '*Developing a Spiritual Assessment Toolbox: A discussion of the Strengths and Limitations of Five Different assessment Methods*' Health and Social Work: Nov. 2005, vol.30, Iss.4
- Hodge, David R. (2007) '*The Spiritual Competence Scale A New Instrument for Assessing Spiritual Competence at the Programmatic Level*', Research on Social Work Practice 2007; 17; 287
- Holloway, Margaret (2007) '*Spiritual Need and the Core Business of Social Work*' in 'British Journal of Social Work' 37, pages 265-280
- Marthinsen, Edgar (2004) '*"Evidensbasert" – praksis og ideologi*' i Nordisk sosialt arbeid, Nr. 4, 2004, vol. 24, side 290-302
- Mathew, Roy J., Georgi, Jeffrey, Wilson, William H. & Mathew, Georgi V. (1996) '*A Retrospective Study of the Concept of Spirituality as Understood by Recovering Individuals*' in 'Journal of Substance Abuse Treatment' vol. 13, No 1, Pages 67-73
- Miller, William R. (1998) '*Researching the spiritual dimensions of alcohol and other drug problems*' Addiction (1998) 93(7), p. 979-990

- Morell, Carolyn (1996) '*Radicalizing Recovery: Addiction, Spirituality and politics*' in 'Social Work' May 1996, Vol.41 issue 3, pages 306-312
- Nissen, Maria Appel & Simon Skovgaard Møller (2006) '*Når virkeligheden ikke altid er evident*' I Uden for Nummer, nr.12, 7.årg:4-21
- Pardini, Dustin A., Plante, Thomas G., Sherman, Allen & Stump, Jamie E. (2001) '*Religious faith and spirituality in substance abuse recovery Determining the mental health benefits*' in 'Journal of Substance Abuse Treatment' vol. 19, Issue 4, December 2000, Pages 347-354
- Prezioso, Frederick A. (1987) '*Spirituality in the Recovery Process*' in 'Journal of Substance Abuse Treatment' vol. 4, Pages 233-238
- Sheridan, Michael J (2001) '*Defining Spirituality Sensitive Social Work Practice: An Essay Review of Spiritual Diversity in Social Work Practice: The Heart of Helping*' Social Work / Volume 46, Number 1 / January 2001
- Sheridan, Michael J (1994) '*Inclusion of content on religion and spirituality in the social work curriculum: a study of faculty views*' Journal of Social Work Education, Fall '94, Vol. 30, Issue 3.
- Sheridan, Michael J (1999) '*The role of religion and spirituality in social work education and practice: a survey of student views and experiences*', Journal of Social Work Education, Winter '99, Vol. 35, Issue 1.
- Shields, Joseph J., Broome, Kirk M., Delany, Peter J., Fletcher, Bennett W. & Flynn, Patrick M. (2007) '*Religion and Substance Abuse Treatment: Individual and Program Effects*' in 'Journal for the Scientific Study of Religion' 46:3 (2007) p. 355-371.
- Vind, Leif (2005) '*Standardisering af alkohol – og stofbehandling*' i 'Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift' vol. 22 2005 s. 47-52
- Watkins, Earnest (1997) '*Essay on Spirituality*' in 'Journal of Substance Abuse Treatment' vol. 14, No 6, Pages 581-583

- Wolf – Branigin Michael & Duke Jerry (2007) '*Spiritual involvement as a predictor to completing a Salvation Army Substance Abuse Treatment Program*' in 'Research on Social Work Practice' 2007; 17 pages 239-244
- Wright, Violet L. (2003) '*A phenomenological exploration of spirituality among African American women recovering from substance abuse*' in 'Archives of Psychiatric Nursing' vol. 17, Issue 4, August 2003, Pages 173-185
- Zahl, Mari-Anne & Furman, Leola Dyrud (2005) '*Koblingen sosialt arbeid og religion/livssyn: - et tilbakelagt stadium eller del av et helhetssyn?*' i Nordisk sosialt arbeid Nr. 2, 2005, vol. 25, side 98-110
- Zemore, Sarah E (2007) '*A Role for Spiritual Change in the Benefits of 12-Step Involvement*' in 'Alcoholism: Clinical and Experimental Research' vol. 31, No S3, 2007: pp 76S-79S

Net-addresser:

Narcotics Anonymous www.nadanmark.dk og

<http://www.na.org/basic.htm#Membershipdemographics>

Alcoholics Anonymous www.anonyme-alkoholikere.dk og

<http://www.anonyme-alkoholikere.dk/frame3.htm> og www.aa.org

New Age http://da.wikipedia.org/wiki/New_age

KU's satsningsområde Religion i det 21. Århundrede <http://www.ku.dk/satsning/Religion/index.htm>

Interdisciplinært Netværk for Forskning i Tro og Helbred i Danmark <http://tro-helbred.org/>

Velfærdsministeriet www.velfærdsministeriet.dk

Sundhedsstyrelsen www.sst.dk

Registrerings – og monitorerings system <http://www.danris.dk/>

VIFAB <http://www.vifab.dk/>

KUFAB <http://www.kufab.dk/>

UNESCO <http://www.unesco.org/webworld/portal/idams/html/english/E1mca.htm>

Fagblad: Sygeplejersken 5/2007

Kapitel13.

Bilag

A. Intro brev, Følgebrev, Spørgeskema, Interviewguide

Bilag A: Intro brev

Kære deltager!

Jeg henvender mig til dig i håbet om, at du vil deltage i en undersøgelse vedrørende betydningen af åndelighed i forbindelse med at blive ædru og stoffri.

Mit navn er Tinna Olsen og jeg er uddannet socialrådgiver. I øjeblikket er jeg ved at færdiggøre en kandidatuddannelse i Socialt Arbejde på Aalborg Universitet og i den forbindelse, er jeg i gang med at skrive mit afsluttende speciale som omhandler betydningen af åndelighed i forbindelse med recovery.

Der er en del international forskning om åndelighed og recovery, men på nuværende tidspunkt er der ingen forskning på dette område i Danmark, hvorfor denne undersøgelse er den første af sin slags.

Formålet med undersøgelsen er at få viden om betydningen af åndelighed i behandlingen af misbrug af alkohol/stoffer, men også om åndelighed har betydning for, om man holder sig ædru og stoffri i tiden efter endt behandling.

Denne viden er vigtig, for at socialrådgivere og andre behandlere kan blive bedre til at forstå og imødekomme de tanker, ønsker og behov, som både tidligere misbrugere og aktive misbrugere har. Forskningsmæssig viden omkring betydningen af åndelighed kan ligeledes bidrage til, at aktive misbrugere får endnu bedre behandlingsmuligheder for deres misbrug i fremtiden.

For bedre at kunne hjælpe aktive misbrugere og opnå en større forståelse omkring betydningen af åndelighed i forbindelse med recovery, må forskningen basere sig på udsagn fra mennesker, som har en vigtig viden herom, hvorfor netop dine svar er vigtige.

Det tager ca. 10 minutter at udfylde spørgeskemaet. Da det er din mening som er vigtig, er der ingen svar som er forkerte! Du behøver ikke at tænke længe over dine svar, da jeg gerne vil høre din umiddelbare mening.

Det er helt frivilligt at deltage i denne undersøgelse og alle dine svar er fuldstændig anonyme og kan på ingen måde genkendes i den endelige rapport. På forhånd tak for din hjælp!

Venlige hilsner

Tinna Olsen
Cand.scient.soc. stud.
Aalborg Universitet

Bilag A: Følgebrev til gate-keepere

Kære medhjælper!

Tusind tak for din hjælp med at udlevere og indsamle spørgeskemaer til denne undersøgelse om betydningen af åndelighed i forbindelse med recovery.

Undersøgelsen vedrører ikke AA eller NA og det skal stå klart, at jeg på ingen måde undersøger hverken AA eller NA, men betydningen af åndelighed i forbindelse med recovery. Når spørgeskemaerne bliver udleveret/indsamlet inden eller efter AA/NA møder, skyldes det udelukkende, at møderne samler mange tidligere misbrugere på et sted, hvorfor det er oplagt at udlevere og indsamle spørgeskemaerne på dette tidspunkt.

Da det er helt frivilligt at medvirke i undersøgelsen, er det vigtigt, at du fortæller det til folk, når du spørger, om de vil deltage i undersøgelsen ved at udfylde et spørgeskema. Det er selvfølgelig helt i orden at takke nej til at medvirke. Antallet af folk som takker nej skal gerne registreres, da dette tal skal bruges til senere beregninger. Registreringen kan foregå på medsendte svarkuvert.

Da selve dataindsamlingen finder sted i Maj måned er det rigtig godt hvis du kan finde tid til at udlevere og indsamle spørgeskemaerne i denne tidsperiode (ellers senest i starten af juni).

Det bedste vil være hvis du udleverer spørgeskemaet og får vedkommende til at udfylde det med det samme, da vi mennesker tit glemmer at udfylde sådanne skemaer, hvis vi tager dem med hjem.

Hvis der opstår tvivl eller forståelsesproblemer med skemaet, må du gerne hjælpe til med at afklare disse, hvis du finder det relevant. På forhånd tusind tak for din hjælp!

Venlige hilsner

Tinna Olsen

De udfyldte spørgeskemaer bedes returneret i medsendte frankerede svarkuvert til:

Tinna Olsen
Rantzausgade 18, 2.sal
9000 Aalborg

Bilag A: Spørgeskema

1. Hvilket køn har du?		Mand ☐	Kvinde ☐																																									
2. Hvor gammel er du?		Noter alder: _____																																										
3. Hvilken skolegang har du afsluttet?	Folkeskolen ☐ Gymnasium / HF / HTX ☐ Teknisk Skole/faglig uddannelse ☐ Kort videregående uddannelse ☐ Mellemlang videregående uddannelse ☐ Lang videregående uddannelse ☐ Ingen ☐ Andet ☐																																											
4. Hvilken type af misbrug har du tidligere haft?	Alkoholmisbrug ☐ Stofmisbrug ☐ Blandingsmisbrug ☐																																											
5. Hvordan blev du ædru / stoffri?	Fra gaden af og ind i AA/NA ☐ Ambulant behandling ☐ Døgnbehandling ☐ Hvis døgnbehandling - Hvilken type? (fx Minnesota) _____																																											
6. Går du til møde i?	AA ☐	NA ☐	Begge steder ☐ Jeg går ikke til møde ☐																																									
Hvis ja ... Hvor tit går du til møde ca.?	Hver dag ☐ En til to dage om ugen ☐ Hver anden uge ☐ Hver tredje uge ☐ Et par gange om måneden ☐ Hver anden eller tredje måned/sjældent ☐																																											
Har du nu eller har du tidligere haft nogen poster i AA/NA? Ja ☐ Nej ☐																																												
7. Hvor længe har du været ædru / stoffri?	1 - 30 dage ☐ 1 mdr. - 12 mdr. ☐ 1 - 3 år ☐ 4 - 8 år ☐ 9 - 12 år ☐ 13 - 20 år ☐																																											
8. Hvor stor betydning har følgende udsagn for hvorfor du i sin tid valgte at gå behandling for dit misbrug?	<table border="0"> <thead> <tr> <th></th> <th>Stor betydning</th> <th>Mindre betydning</th> <th>Ingen betydning</th> <th>Ved ikke</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Min krop/psyke kunne ikke holde til mere</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Hensyn til min familie</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Jeg var ensom/følte mig alene</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Jeg kunne ikke se en mening med livet mere</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Jeg havde hørt at det kunne lade sig gøre for andre at blive ædru / stoffri</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Jeg havde en åndelig opvågnen</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> <tr> <td>Andet - uddyb hvad</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>☐</td> </tr> </tbody> </table>					Stor betydning	Mindre betydning	Ingen betydning	Ved ikke	Min krop/psyke kunne ikke holde til mere	☐	☐	☐	☐	Hensyn til min familie	☐	☐	☐	☐	Jeg var ensom/følte mig alene	☐	☐	☐	☐	Jeg kunne ikke se en mening med livet mere	☐	☐	☐	☐	Jeg havde hørt at det kunne lade sig gøre for andre at blive ædru / stoffri	☐	☐	☐	☐	Jeg havde en åndelig opvågnen	☐	☐	☐	☐	Andet - uddyb hvad	☐	☐	☐	☐
	Stor betydning	Mindre betydning	Ingen betydning	Ved ikke																																								
Min krop/psyke kunne ikke holde til mere	☐	☐	☐	☐																																								
Hensyn til min familie	☐	☐	☐	☐																																								
Jeg var ensom/følte mig alene	☐	☐	☐	☐																																								
Jeg kunne ikke se en mening med livet mere	☐	☐	☐	☐																																								
Jeg havde hørt at det kunne lade sig gøre for andre at blive ædru / stoffri	☐	☐	☐	☐																																								
Jeg havde en åndelig opvågnen	☐	☐	☐	☐																																								
Andet - uddyb hvad	☐	☐	☐	☐																																								

9. Havde følgende ting betydning for om du gennemførte din behandling?

	Ja stor betydning	Ja mindre betydning	Nej ingen betydning	Ved ikke
Det var behandlerne på stedet	☐	☐	☐	☐
Det var min viljestyrke	☐	☐	☐	☐
Mit håb om en bedre fremtid	☐	☐	☐	☐
Troen på en højere magt	☐	☐	☐	☐
Brug af åndelige principper	☐	☐	☐	☐
Selve behandlingsmetoden	☐	☐	☐	☐
Pres fra min familie	☐	☐	☐	☐
Andet – uddyb hvad	☐	☐	☐	☐

10. Hvor stor betydning har følgende ting for dig i forhold til at holde dig ædru og stoffri? - sæt cirkel om dit svar

	Mindst betydning										Størst betydning
At gå til AA/NA møder	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
At gå til AA/NA møder	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
At have et arbejde/at være i uddannelse	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
At have en sponsor/ At lave trinarbejde	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
At have troen på en højere magt i mit liv	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
At have service poster i AA/NA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
At have en familie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
At gå i terapi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
At have venner/bekendte som også er ædru og stoffri ..	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
At have håb for fremtiden	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

11. Nu hvor du er ædru / stoffri - hvor stor betydning har følgende så for dig?

	Stor betydning	Mindre betydning	Ingen betydning	Ved ikke
At gå regelmæssigt til AA/NA møder	☐	☐	☐	☐
Snakke med andre der er ædru/stoffri	☐	☐	☐	☐
At praktisere bøn	☐	☐	☐	☐
At praktisere meditation	☐	☐	☐	☐
At det jeg laver i min hverdag giver mit liv en mening..	☐	☐	☐	☐

12. Tænk du over hvad fremtiden skal indebære for dig?

Ja det gør jeg tit	☐
Ja nogen gange	☐
Sjældent	☐
Nej aldrig	☐

... og har du en idé om hvad du drømmer om for fremtiden?

Ja det står meget klart for mig	☐
Ja lidt	☐
Jeg lever i nuet og tænker ikke over fremtiden	☐
Nej det ved jeg slet ikke	☐

13. I hvor høj grad oplevede du nedenstående da du var aktiv misbruger?

	I høj grad	I mindre grad	Aldrig	Ved ikke
Jeg havde følelsen af at alt var godt	☐	☐	☐	☐
Jeg følte mig ensom /alene i verden	☐	☐	☐	☐
Jeg følte at livet ikke havde nogen mening	☐	☐	☐	☐
Jeg følte håbløshed	☐	☐	☐	☐
Jeg troede på Gud / En højere magt	☐	☐	☐	☐

14. Hvilken af følgende kategorier passer bedst på dig da du var aktiv og i dag, hvor jeg er ædru/stoffri?

Da jeg var aktiv...

I dag, hvor jeg er ædru/stoffri...

Jeg troede ikke på en bestemt religion ☐
 Jeg troede på en højere magt ☐
 Jeg troede ikke på noget religiøst eller åndeligt.. ☐
 Troede jeg på en religion ☐ Hvilken

Jeg tror ikke på en bestemt religion ☐
 Jeg tror på en højere magt ☐
 Jeg tror ikke på noget religiøst eller åndeligt ☐
 Tror jeg på en religion ☐ Hvilken

15. Var troen på en højere magt vigtig for at blive ædru / stoffri?

Ja meget ☐
 Ja lidt ☐
 Nej slet ikke ☐

Og er troen på en Højere magt vigtig i dag for at forblive ædru/stoffri?

Ja meget ☐
 Ja lidt ☐
 Nej slet ikke ☐

16. Hvor ofte ...

Føler du, at de ting, du foretager dig i din hverdag, er uden mening? 1 2 3 4 5 6 7
 Meget ofte Meget sjældent/aldrig

Er din dagligdag en kilde til? 1 2 3 4 5 6 7
 Glæde og dyb tilfredsstillelse Smerte og kedsomhed

Når du tænker over dit liv sker det ofte, at du? 1 2 3 4 5 6 7
 Føler hvor godt det er at være i live Spørger dig selv hvorfor du overhovedet eksisterer

17. Følte du at livet havde en mening da du var aktiv misbruger?

Nej det følte jeg ikke ☐
 Ja til tider følte jeg at livet havde en mening ☐
 Ja det var jeg ikke i tvivl om – livet havde altid en mening ☐

18. Til sidst vil jeg bede dig om at tage stilling til en række udsagn ved at skrive om du er enig eller uenig

	Helt Enig	Overvejende enig	Hverken/ eller	Overvejende uenig	Helt uenig
a. At se og høre at det kunne lade sig gøre for andre mennesker at blive ædru/stoffri havde stor betydning at jeg blev ædru/stoffri	☐	☐	☐	☐	☐
b. At gå til møde i AA/NA har stor betydning for om jeg bliver ved med at være ædru/stoffri	☐	☐	☐	☐	☐
c. Troen på en højere magt betyder meget for at opnå vedvarende ædruelighed og stoffrihed	☐	☐	☐	☐	☐
d. Livet som aktiv misbruger er præget af isolation, ensomhed, magtesløshed, håbløshed og meningsløshed	☐	☐	☐	☐	☐
e. At have håb betyder rigtig meget i behandling af misbrug	☐	☐	☐	☐	☐
f. Livet har altid en mening	☐	☐	☐	☐	☐
g. Det kan som aktiv misbruger være svært at se en mening med livet..	☐	☐	☐	☐	☐
h. At snakke med andre som er ædru/stoffri er vigtigt for min egen afholdenhed	☐	☐	☐	☐	☐
i. Følgende ting vigtige for at jeg holder mig ædru/stoffri:					
... at jeg kommer til møde i AA/NA	☐	☐	☐	☐	☐
... de åndelige principper	☐	☐	☐	☐	☐
... nære relationer med andre	☐	☐	☐	☐	☐
... håb for fremtiden	☐	☐	☐	☐	☐
... at mit liv og min hverdag har en mening	☐	☐	☐	☐	☐

Tusind tak for din hjælp – dine svar er vigtige for at kunne gennemføre undersøgelsen af betydningen af åndelighed i forbindelse med misbrug.
 Så tak for din tid, din åbenhed og dine svar!

Bilag A: Interviewguide

Jeg er i gang med en undersøgelse om betydningen af åndelighed i forbindelse med behandling af misbrug og at holde sig ædru/stoffri. Grunden til at jeg gerne vil interviewe dig, er fordi jeg gerne vil vide noget om hvilke erfaringer du i dit liv har gjort dig i forbindelse med åndelighed. Vi vil i interviewet komme lidt ind på din tid som aktiv, men det vil primært omhandle dit liv i dag. Alle dine svar bliver anonymiseret, så intet kan genkendes i den endelige rapport. Jeg regner med at interviewet tager ca. en halv time.

Indledningsvist: vil du kort fortælle lidt om hvem du er, din alder, hvor længe du har været stoffri/clean og hvad du laver?

Behandling:

- ❖ Hvis vi indledningsvist lige kort retter et blik mod din tid som aktiv misbruger – hvad kendetegnede så den tid?
- ❖ Hvad var det så der gjorde at du valgte at gå i behandling for dit misbrug? Og at du gennemførte din behandling?
- ❖ Kan du huske hvad der gjorde størst indtryk på dig eller betød mest for dig i den tid du var i behandling?
- ❖ Havde håb om en bedre fremtid betydning for dig da du var i behandling?

NA-møder:

- ❖ Har du gået til NA-møder i al den tid du har været clean og går du til NA-møder i dag?
- ❖ Var NA mere vigtig da du var ny-clean end i dag? I så fald: Hvordan kan det være?
- ❖ Hvad har NA betydet for dig (hvad har du brugt fællesskabet til?) og hvad betyder NA for dig i dag (Hvad bruger du fællesskabet til i dag?)
- ❖ Hvad er det som er specielt ved NA- Hvad er det fællesskabet kan?
- ❖ NA er jo bl.a. kendt som et fællesskab der opererer med et åndeligt program- Hvad tænker du når du hører ordene åndelige principper og betyder de åndelige principper noget for dig?

I dag: En Højere Magt:

Kan du huske hvad du tænkte, da du første gang hørte ordene 'En Højere Magt'?

- ❖ Hvad er en Højere Magt for dig?
- ❖ Hvad har det betydet og hvad betyder det for dig at tro på en Højere Magt?
- ❖ Hvad bruger du troen på En Højere Magt til?
- ❖ Og hvordan kommer din tro på En Højere Magt til udtryk i dit liv i dag? (fx bøn, meditation osv.)
- ❖ Har din tro nogen betydning i forhold til at holde dig clean?
- ❖

Hvis du med dine egne ord skulle fremhæve hvad det er der har holdt dig clean i alle de år og hvad der holder dig clean i dag, hvad tænker du så er vigtigst? Er der flere ting eller værdier som betyder noget særligt for dig?

B. Surveys i USA, UK og Norge

Surveys i USA, i UK og i Norge

Der blev i 1997 gennemført en amerikansk national survey blandt medlemmer af 'National Association of Social Workers', hvorfor respondenterne alle var socialarbejdere fra praksis. Den nationale survey er den første større undersøgelse i en amerikansk kontekst som belyser praktiserende socialarbejders holdninger til og praksis vedr. spiritualitet og der blev opnået en repræsentativ sample $N = 2.069$ med karakteristika gennemgående for hele NASW's medlemsskare (Canda & Furman, 1999:xvi).

Den nationale survey består af en tilfældig sample på 8.000 praktiserende socialarbejdere, trukket fra NASW's medlemsliste og som er stratificeret via stater således, at der forekommer en opdeling i fire områder, som hver fik tilsendt 2.000 spørgeskemaer. 1.069 spørgeskemaer blev returneret, hvilket betyder en svarprocent på 26 med en samplings fejl på plus/minus 2.2 procent med et signifikans niveau på 95 procent (Canda & Furman, 1999:316-317).

Spørgeskemaet bliver indledt med en definitorisk afklaring af religion og spiritualitet, hvor førstnævnte er defineret som: '*... an organized, structured set of beliefs and practices shared by a community, related to spirituality*' og spiritualitet er defineret som: '*... involving the search for meaning, purpose, and morally fulfilling relations with self, other people, the encompassing universe and ultimate reality, however a person understands it*' (Canda & Furman, 1999:316).

Spørgeskemaet bestod af 105 elementer vedr. demografi, uddannelsesmæssig baggrund og praksis informationer, fortidige og nuværende religiøse eller spirituelle tilknytninger og involveringer, ideologiske mål vedr. bl.a. guddommelighed og en personlig gud samt elementer vedr. tilgivelse, DSM-IV, referering til præster og holdninger til kulter. Der blev desuden anvendt en nyudviklet skala, hvor religion blev adskilt fra spiritualitet, idet målinger omkring socialarbejdernes enighed i relation til at adressere bestemte aspekter i praksis med denne skala kunne måles. Den amerikanske survey indeholdt yderligere information vedr. spirituelt baserede aktiviteter som socialarbejderne anvendte i deres praksis og som de fandt passende at anvende. Andre aspekter i spørgeskemaet undersøgte mulige konflikter mellem religion og spiritualitet og socialt arbejdes mission, etiske principper og separationen af kirke og stat (Canda & Furman, 1999:316).

I år 2000, tre år efter den amerikanske survey er gennemført anvendes samme forskningsdesign og spørgeskema (om end de 105 elementer er reduceret til 63 elementer) i UK. En tilfældig sample på 5.500 praktiserende socialarbejdere blev trukket fra 11.000 abonnenter på nyhedsbrevet fra 'the British Association of Social Workers' BASW, hvorfor survey populationen $n = 3.986$

repræsenterer næsten halvdelen af BASW's 8.000 medlemmer (Furman, Benson, Grimwood & Canda, 2004:771). BASW's service område omfatter fire lande; England, Skotland, Wales og Nordirland, hvortil 3.986 spørgeskemaer blev sendt ud. Af disse blev kun 789 returneret hvorfor undersøgelsen har en svarprocent på 20 og iflg. forskerne repræsenterer: *'... those social workers with a stronger interest in religion and spirituality than a random sample of the general population of UK social workers'* (Furman, Benson, Grimwood & Canda, 2004:767). Resultaterne bidrager dog med indikationer omkring Storbritanniens socialarbejders holdninger til religion og spiritualitet, hvorfor jeg har medtaget denne survey undersøgelse.

Inden jeg kommer nærmere ind på resultaterne af den amerikanske og engelske survey vil jeg inddrage den eneste nordiske undersøgelse jeg har kunnet finde om emnet, idet Mari-Anne Zahl med udgangspunkt i de tidligere spørgeskemaer fra USA og UK, har gennemført en empirisk undersøgelse vedr. socialarbejders holdninger og handlinger i relation til religion og livssyn i Norge. Zahl oversatte spørgeskemaet til norsk samtidig med at kulturelle hensyn såsom begrebsbruget blev inddraget uden den oprindelige intension med spørgsmålene blev forvrænget (Zahl & Furman, 2005:102).

Den amerikanske og engelske undersøgelse anvender begrebet religion, som iflg. Zahl ikke er et kontekstafhængigt begreb, og i Norge typisk vil være knyttet til Statskirken. Den amerikanske og engelske undersøgelse anvendte endvidere begrebet spiritualitet, men at anvende dette begreb i en norsk kontekst indebærer iflg. Zahl store udfordringer, da: *'Bruk av dette begrepet i Norge kunne vakt assosiasjoner til spesielle sekter og atferd, og dermed gitt en avgrenset forståelsesramme. Mens begrepet religiøsitet kunne betont religionsdimensjonen for tungt, og gitt assosiasjoner til den dominerende religionen'* (Zahl & Furman, 2005:102-103).

Eftersom der i Norge er udarbejdet en Rammeplan for de 3-årige sundheds- og socialfaglige uddannelser, hvori det ekspliciteres at helhedsforståelsen af mennesket indbefatter menneskets: *'... fysiske, psykiske, sociale, kulturelle og åndelige sider'* (Rammeplan og forskrift 1999:14 i Zahl & Furman, 2005:99) vil anvendelsen af begrebet åndelig i undersøgelsen således være i tråd med Rammeplanens formulerings – og begrebsbrug, men Zahl vælger på trods af dette, at anvende begrebet livssyn.

Zahl anskuer livssyn som et begreb, der omfatter hvordan ethvert menneske har valgt at leve med eksistentielle spørgsmål og mener således at begrebet livssyn også kan indbefatte religion (Zahl & Furman, 2005:103), en tankemodel, som Canda og Furman ligeledes opererer med i forbindelse

med begrebet spiritualitet, der af dem også defineres på en måde hvor religion indbefattes⁵⁶ (Canda & Furman, 1999). Zahl præsenterer indledningsvist i sit spørgeskema de to definitioner af henholdsvis religion og livssyn, hvor førstnævnte defineres som: *'Organisert og strukturert tro og praksis som deles av et fellesskap. Vi ser at begrepet religion omfatter en overordnet dimensjon og representerer et fenomen som gir tilhørighet til en større gruppe som har felles ritualer. Dogmer og ritualer er observerbare for utenforstående, men erfaringer med disse og med fellesskapet, er forbeholdt dem som er innenfor. Hvordan den enkelte finner tilrette og hvor i spekteret konservativ-liberal vedkommende befinner seg, er ikke gitt'* (Zahl & Furman, 2005:103).

Zahl definerer livssyn som: *'Søken etter mening og et moralsk tilfredsstillende forhold til en selv, andre mennesker, universet og den fundamentale eksistens uansett hvordan hver enkelt måtte forstå den. Livssyn kan ha en religiøs uttrykksform så vel som en ikke-religiøs tilknytning'* (Zahl & Furman, 2005:103).

Spørgekemaet som de 2000 tilfældigt udvalgte norske socialarbejdere skulle udfylde indledtes således med ovenstående definitioner af religion og livssyn. En differentiering og definering, som Zahl finder kontekst relevant og central på trods af, at religion og livssyn iflg. Zahl i bedste fald har et betændt forhold til socialt arbejde i Norge. Zahl fremdrager i denne sammenhæng Leola Furman, som i undervisningssammenhæng i Norge nævnte temaet for sin forskning (religion og spiritualitet i socialt arbejde) og blev mødt med forundring og afvisning af højskolestuderende fra forskellige studieretninger (Zahl & Furman, 2005:103). Opfattelsen blandt de studerende var, at: *'... koblingen sosialt arbeid og religion/livssyn [er] et tilbakelagt stadium i Norge'* (Zahl & Furman, 2005:103).

Udfordringen i et land som Norge, hvor et ømtåleligt emne skal forskes i, er således stor, hvilket afspejles i undersøgelsens svarprocent, som var på 30,3 %, hvorfor resultaterne ej heller kan generaliseres, men udelukkende afspejle tendenser (Zahl & Furman, 2005:104). Respondenterne bestod af 488 kvinder og 112 mænd, hvoraf 67,1 % opgav at være medlem i Den norske kirke (medlemstallet i den norske befolkning er 86 %), 14, 8 % havde en livssyns tilknytning som humanetiker, hvorimod kun 1,5 % af befolkningen var medlemmer af Human- Etisk Forbund (Ibid., 2005:104). Spørgekemaet omhandler som nævnt både holdninger og handlinger og omfatter ligesom den engelske survey 63 elementer under hovedområderne praksisinformation, uddannelse, demografiske oplysninger og forståelse af religion og livssyn (Zahl & Furman, 2005:104). Påstande

⁵⁶ Iflg. Canda og Furman må der skelnes mellem religion og spiritualitet på følgende måde:

"Religion is an institutionalized pattern of beliefs, behaviours, and experiences, oriented toward spiritual concerns, and shared by a community and transmitted over time in traditions" (Canda & Furman, 1999:37).

"Spirituality relates to a universal and fundamental aspect of what it is to be human – to search for a sense of meaning, purpose, and moral frameworks for relating with self, others, and the ultimate reality. In this sense, spirituality may express through religious forms, or it may be independent of them" (Canda & Furman, 1999:37).

og udsagn præsenteres for respondenterne, som qua skalering fra stærkt uenig til stærkt enig svarer herpå. Følgende tabel er et eksempel på nogle påstande som præsenteres for respondenterne:

Tabel 1. Påstande om religion og livssyn. Opgivet i valid procent.

Påstand	Uenig	Nøytal	Enig
Sosialarbeidere bør trekke inn livssyn basert på profesjonelt skjønn	26,4	34,1	39,5
Sosialarbeidere bør bare ta opp religion/livssyn dersom klienten først har uttrykt ønske om dette	16,0	14,0	70,0
Livssyn er fundamentalt aspekt ved mennesket	2,4	18,2	79,5
Sosialarbeidere bør utvide sin kunnskap om forhold tilknyttet livssyn	6,0	22,0	72,0
Integrering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis er i konflikt med sosialt arbeids intensjoner	43,3	31,9	24,8
Integrering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis er i konflikt med FO's yrkesetiske prinsipper	39,8	36,2	24,1
Sosialarbeidere har generelt sett ikke ferdigheter til å hjelpe klienter i religiøse/livssynanliggender	27,6	30,4	42,0
Det er passende for en sosialarbeider å ta opp tema vedrørende religion når hun arbeider med klient... som vil bli fosterfoeldre	29,5	18,1	52,5
Det er passende for en sosialarbeider å ta opp tema vedrørende livssyn når hun arbeider med klient... som vil bli fosterforeldre	12,1	17,0	70,2

(Zahl & Furman, 2005:105).

Som det fremgår af tabellen svarer 39,5 %, at livssyn kan trækkes ind baseret på et professionelt skøn, hvorimod 26,4 % er uenige i denne påstand.

Ved påstanden om, at livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket medførte, at 79,5 % var enige og kun 2,4 % var uenige hvilket indikerer at den åndelige dimension af mennesket ikke umiddelbart skulle vække modstand i relation til at arbejde hermed.

Det ses dog, at når påstandene relaterer sig til socialarbejdernes handlinger frem for holdninger falder procentsatserne idet flere situationer som socialarbejdere kan stå overfor nævnes. Den første situation relaterer sig til at en klient er terminalt syg; her svarede 66,3 % at de var enige i, at temaer vedr. livssyn var relevant at tage op, mens 43,3 % mente det var passende at tage religiøse temaer op i samme situation. Den anden situation omhandler en klient i sorg, hvor 62 % for livssyn og 41 % for religion gjorde sig gældende. Som empirien illustrerer, er der blandt norske socialarbejdere en mere restriktiv holdning overfor religion end overfor livssyn (Zahl & Furman, 2005:106).

Det fremgår af den amerikanske nationale survey, at: *'Most social workers in our study believed that it is appropriate to raise the topic of spirituality in a nonsectarin manner with clients on every issue we explored, but especially regarding terminal illness, bereavement, substance abuse, and suffering effects of a natural disaster'* (Canda & Furman, 1999:73) samt at de fleste respondenter fandt det passende at rejse emnet vedr. religion i tilfælde af terminal sygdom, smertelige tab ved nær pårørendes død, problemer i familie relationer, plejeforældre og lidelse forbundet med

naturkatastrofer (Canda & Furman, 1999:73). Det skal dog påpeges, at der i den amerikanske undersøgelse, ligesom i den norske, er færre socialarbejdere som finder det passende at inddrage religion end ikke-sekterisk spiritualitet, hvilket indikerer en distinktion i inddragelse af religion og spiritualitet i socialarbejdernes praksis. Følgende tabel er fremdraget fra den amerikanske undersøgelse:

Table 2.5 Appropriate to Raise Topic of Religion/Spirituality by Client Issue

Raise topic of religion/spirituality with...	Religion			Spirituality		
	% agree	X	SD	% agree	X	SD
Terminal illness	73	3.90	1.11	90	4.30	.87
Substance abuse	43	3.19	1.20	74	3.90	1.03
Foster parent	62	3.58	1.15	66	3.75	1.04
Sexual abuse	46	3.23	1.20	69	3.79	1.04
Partner violence	44	3.20	1.17	64	3.69	1.05
Suffering effects of natural disaster	55	3.44	1.17	73	3.87	1.02
Bereaved	75	3.89	1.08	87	3.87	1.02
Chronic mental disorder	36	3.05	1.17	52	3.47	1.10
Loss of job	36	3.08	1.15	57	3.55	1.08
Difficulty in family relations	47	3.27	1.14	64	3.68	1.03
Criminal justice	40	3.14	1.14	59	3.59	1.05

Note: A t-test of means showed a significant difference between religion and spirituality with clients presenting the same problem, with $p < .01$. Respondents were significantly more likely to believe it is appropriate to raise the topic of non-sectarian spirituality than religion.

Som det fremgår af tabellen er 90 % af socialarbejderne enige i, at aspekter vedr. spiritualitet kan adresseres i forbindelse med terminal sygdom og 87 % finder inddragelse af spiritualitet i forbindelse med smertelige tab af nærtstående relevant, hvilket er kategorien hvor de fleste socialarbejdere også finder religion væsentlig at adressere idet 75 % er enige i at religiøse emner kan adresseres i denne forbindelse. De laveste procentsatser ses bl.a. i forbindelse med kroniske sindslidelser, hvilket sammenlignet med danske forhold synes bemærkelsesværdigt, idet der indenfor psykiatrien i en dansk kontekst opereres med italesættelse af tro som en væsentlig faktor i forbindelse med recovery (Topor, 2003). Dette vil jeg komme nærmere ind på i det kommende kapitel. Ovenstående procentsatser fra den amerikanske nationale survey synes at danne et mønster, som kan genfindes i UK, hvor følgende tabel er hentet fra.

Table 6 Appropriate to raise topic of religion/spirituality by client issue

It is appropriate for a social worker to raise the topic of... When dealing with a client...	Religion			Spirituality		
	% agree	X	SD	% agree	X	SD
Who has a terminal illness	66	3.63	1.11	76	3.91	1.09
Who has a substance abuse disorder	18	2.66	1.01	40	3.13	1.11

Who is preparing to become a foster parent	73	3.82	1.10	68	3.73	1.12
Who is recovering from sexual abuse	23	2.76	1.04	42	3.16	1.12
Who is or has experienced partner violence	20	2.70	1.03	39	3.09	1.12
Who is suffering the effects of natural disaster	44	3.18	1.11	55	3.39	1.12
Who is bereaved	67	3.64	1.08	74	3.81	1.06
Who is suffering from a chronic mental disorder	19	2.64	1.05	33	2.96	1.12
Who is suffering from a loss of job	16	2.62	1.01	32	2.96	1.09
Who is experiencing difficulty in family relations	22	2.76	1.02	38	3.09	1.10
Who is involved in the criminal justice system	19	2.66	1.03	29	2.93	1.08

Note: Percentages, means and standard deviations are based on valid responses. Missing cases are excluded.

Furman påpeger i forbindelse med den engelske survey, at socialarbejdernes ambivalens ikke kommer som en overraskelse, idet UK: *'... is a highly secular country, so it was not surprising that respondents as a whole appeared to be ambivalent about the inclusion of religion and spirituality in social work practice'* (Furman, Benson, Grimwood & Canda, 2004:783). Det fremgår dog også af den engelske undersøgelse, at: *'More than three-quarters of the respondents felt spirituality was a fundamental aspect of being human'* (Furman, Benson, Grimwood & Canda, 2004:788), hvor resultaterne vedr. samme aspekt i den norske undersøgelse viser, at 2,4 % er uenige i at livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket, 18,2 % er neutrale og 79,5 % er enige (Zahl & Furman, 2005:105) og af den amerikanske undersøgelse fremgår det, at: *'... spirituality and religion are important aspects of both person and environment, so it would be inconsistent for practitioners to ignore them'* (Canda & Furman, 1999:262). Der er således i alle tre undersøgelser på trods af ambivalens en overvægt af socialarbejderne som finder den spirituelle dimension i mennesket eksisterende.

Det fremgår ydermere af den amerikanske og engelske undersøgelse, at *'Spiritually-oriented helping activities'* bliver anvendt af socialarbejderne i praksis, idet diskussioner vedr. religionens eller spiritualitetens rolle for den enkelte klient adresseres (US 80,7 % og UK 58 % har personligt gjort dette), socialarbejdere har personligt bedt en bøn for en klient (US 57,9 % og UK 45 %) eller bedt sammen med en klient (US 28,3 % og UK 13 %) eller socialarbejdere har hjulpet klienter med at overveje den spirituelle mening og formål med hans/hendes nuværende livs situation (US 71,0 % og UK 42 %) (Canda & Furman, 1999:261; Furman, Benson, Grimwood & Canda, 2004:781). Der er således en stor del af de amerikanske socialarbejdere og relativt mange af de engelske

socialarbejdere (om end UK er udpræget sekulært) som konkret i praksis udfører spirituelt orienterede aktiviteter.

Empirien fra den norske undersøgelse fremdrager en væsentlig faktor i forbindelse med at foretage empiriske undersøgelser indenfor området i Danmark, da kontekstforholdene i Norden, bl.a. som følge af velfærdsstatstype (Esping - Andersen) er mere sammenlignelige, men også som følge af den kristne kulturarv end de nordiske lande sammenlignet med eksempelvis USA og UK, hvor der er tale om residuale velfærdsstatstyper og en markant større grad af italesættelse af religion og spiritualitet som værende en væsentlig del af befolkningens liv. De norske resultater er således interessante i relation til begrebsanvendelse og begrebsudvikling, idet begreber såsom religion og spiritualitet formentlig vil vække negative associationer i en dansk kontekst, hvorimod begreber såsom livssyn eller åndelighed vil opfattes anderledes. Dette vil jeg komme nærmere ind på i kapitel 8, hvor jeg søger at begrebsudvikle på en i dansk sammenhæng relevant måde. Jeg vil imidlertid i et følgende kapitel rette et fokus på åndelighed indenfor en dansk kontekst.

C. De 12 trin og de 12 traditioner indenfor AA og NA

De 12 trin: Sådan virker det

Hvis du vil have det, vi har at tilbyde og er villig til at gøre den indsats, der skal til for at få det, så er du klar til at tage visse trin. Disse er principperne, som gjorde vores bedring mulig.

1. Vi indrømmede, at vi var magtesløse overfor vores addiction, at vores liv var blevet uhåndterlige.
2. Vi kom til at tro på, at en Magt større end os selv kunne genskabe vores tilregnelighed.
3. Vi tog en beslutning om at lægge vores vilje og vores liv over til omsorgen fra Gud, *som vi opfattede Ham*.
4. Vi lavede en søgende og frygtløs moralsk status over os selv.
5. Vi indrømmede for Gud, os selv og et andet menneske, vore fejls sande natur.
6. Vi var fuldstændig parate til at lade Gud fjerne alle disse karakterdefekter.
7. Vi bad Ham ydmygt om at fjerne vores utilstrækkeligheder.
8. Vi lavede en liste over alle de mennesker, vi havde gjort fortræd og blev villige til at gøre afbigt overfor dem alle.
9. Vi gjorde direkte afbigt overfor disse mennesker, hvor det var muligt, undtagen når dette ville skade dem eller andre.
10. Vi fortsatte med at gøre personlig status og når vi fejlede, indrømmede vi det straks.
11. Vi søgte gennem bøn og meditation at forbedre vores bevidste kontakt med Gud, *som vi opfattede Ham*, idet vi bad kun om kendskab til Hans vilje med os og om styrken til at udføre den.
12. Da vi havde haft en åndelig opvågnen som resultat af disse trin, forsøgte vi at bringe dette budskab til addicts og at praktisere disse principper i alt, hvad vi foretog os.

Dette lyder som en stor opgave og vi kan ikke gøre det hele på én gang. Vi blev ikke addictede på én dag, så husk – *tag det roligt*.

Der er en ting mere end noget andet, der kan besejre os i vores bedring: Det er en ligegyldig eller intolerant holdning til åndelige principper. Tre af disse er uundværlige: Ærlighed, et åbent sind og villighed. Med disse er vi godt på vej.

Vi føler, at vores fremgangsmåde overfor sygdommen addiction er fuldstændig realistisk, for den terapeutiske værdi af én addict, som hjælper en anden, er uden sidestykke. Vi føler, at vores måde er praktisk, for en addict kan bedst forstå og hjælpe en anden addict. Vi tror på, at des hurtigere vi står ansigt til ansigt med vores daglige problemer i vores samfund, des hurtigere bliver vi acceptable, ansvarlige og produktive medlemmer af dette samfund.

Den eneste måde at undgå tilbagevenden til aktiv addiction er at undlade at tage det første stof. Hvis du er som os, ved du, at én er for mange og tusind aldrig nok. Vi lægger stor vægt på dette, for vi ved, at når vi bruger stoffer af hvilken som helst slags eller erstatter et med et andet, slipper vi vores addiction løs igen.

At tænke på alkohol, som anderledes end andre stoffer, har forårsaget tilbagefald for en hel del addicts. Før vi kom til NA, betragtede mange af os alkohol som værende anderledes, men vi har ikke råd til at være forvirrede på dette punkt. Alkohol er et stof. Vi er mennesker med sygdommen addiction, som må afstå fra alle stoffer for at opnå bedring.

De Tolv Trin er gengivet med tilladelse fra AA World Services, Inc.

Kilde: <http://www.na.org/ips/dk/dk-how.htm>

De 12 traditioner: Narcotics Anonymous Tolv Traditioner

Kun ved årvågenhed kan vi beholde det vi har og ligesom den enkeltes frihed kommer af De Tolv Trin, således udspringer gruppens frihed af vore Traditioner.

Så længe de bånd, der knytter os sammen, er stærkere end de, der vil adskille os, vil alt være godt.

1. Vores fælles velfærd bør komme først, personlig bedring afhænger af NA-sammenhold.
2. Angående vores gruppes formål er der kun én ultimativ autoritet – en kærlig Gud, som Han måtte udtrykke sig i vores gruppesamvittighed. Vore ledere er blot betroede tjenere. De bestemmer ikke.
3. Den eneste forudsætning for medlemskab er et ønske om at stoppe med at bruge.
4. Hver gruppe skal være selvstyrende, undtagen i sager derberører andre grupper eller NA som helhed.
5. Hver gruppe har kun ét hovedformål – at bringe budskabet til den addict, der stadig lider.
6. En NA-gruppe bør aldrig anbefale, finansiere eller låne NA-navnet ud til nogen som helst beslægtet facilitet eller udenforstående foretagende, for at problemer med penge, ejendom eller prestige ikke skal aflede os fra vores hovedformål.
7. Enhver NA-gruppe bør være fuldstændig selvforsynende og afslå bidrag udefra.
8. Narcotics Anonymous skal altid forblive ikke-professionelt, men vore servicecentre kan beskæftige særlig arbejdskraft.
9. NA som sådan bør aldrig organiseres, men vi kan nedsætte serviceorganer eller komitéer, direkte ansvarlige overfor dem, de tjener.
10. Narcotics Anonymous har ingen holdning til udenforstående spørgsmål. NAs navn bør derfor aldrig inddrages i offentlige kontroverser.
11. Vores forhold til offentligheden er baseret på tiltrækning frem for agitation. Vi er nødt til altid at bevare personlig anonymitet, når det drejer sig om presse, radio og film.
12. Anonymitet er det åndelige grundlag for alle vore Traditioner, som altid minder os om at sætte principper før personligheder.

Forståelsen af disse Traditioner kommer langsomt over en vis periode. Vi samler oplysninger, når vi snakker med medlemmer og besøger forskellige grupper. Som regel er det ikke før, vi bliver involveret i service, at en eller anden påpeger, at ”personlig bedring afhænger af NA sammenhold,” og at dette sammenhold afhænger af, hvor godt vi følger vores Traditioner. NAs Tolv Traditioner er ikke til forhandling. De er de retningslinjer, som holder vores Fællesskab i live og uafhængigt.

Når vi følger disse retningslinier i vores omgang med andre mennesker og samfundet i det hele taget, undgår vi mange problemer. Det betyder ikke, at vores Traditioner fjerner alle problemer. Vi må stadig se vanskeligheder i øjnene, efterhånden som de opstår. Det være sig kommunikationsproblemer og meningsforskelle, interne kontroverser og problemer med enkeltpersoner og grupper udenfor Fællesskabet. Når vi alligevel anvender disse principper, undgår vi nogle af faldgrubberne.

Mange af vores problemer er ligesom dem, vores forgængere måtte se i øjnene. Deres hårdtvundne erfaringer affødte Traditionerne, og vores egne erfaringer har vist, at disse principper gælder lige så meget i dag, som dengang disse Traditioner blev formuleret. Vores Traditioner beskytter os mod interne og eksterne kræfter, der kan ødelægge os. De er i sandhed de bånd, der knytter os sammen. Det er kun gennem forståelse og anvendelse, at de virker.

De Tolv Traditioner er gengivet med tilladelse fra AA World Services, Inc

Kilde: <http://www.na.org/ips/dk/dk-trads.htm>

D. Metodiske tilgange i udvalgte internationale undersøgelser

Wolf-Branigin & Duke

Med et cross-sectional design bestående af en sample på (N=46) er spirituel involvering som prædikator for gennemførelse af et Frelsens Hær misbrugs behandlingsprogram blevet undersøgt. Sandsynligheden for gennemførelse af behandlingsprogram beregnes både for klienter som er aktive i spirituelle aktiviteter og klienter som ikke er involveret i spirituelle aktiviteter. Resultaterne viser, at: *'Participation in the spirituality component appears to provide a valuable attractor to treatment completion'* (Wolf-Branigin & Duke, 2007:239). Dette er et interessant resultat, da der forefindes flere undersøgelser, som viser at længden af behandlingsophold har betydning for efterfølgende afholdenhed, idet: *'... those with a longer length of stay (LOS) improve their treatment outcome'* (Wolf-Branigin & Duke, 2007:239). Med afholdenhed som afhængig variabel har længden af behandlingsopholdet således betydning for en positiv effekt, men det er endvidere også væsentligt om klienten færdiggør det pågældende behandlingsprogram da afholdenhedsraterne 1 år efter endt behandling er større for dem der gennemførte hele behandlingen (Wolf-Branigin & Duke, 2007:240), hvorfor: *'Treatment completion remains essential to successful substance abuse treatment'* (Wolf-Branigin & Duke, 2007:240).

Sarah E. Zemore

Der er iflg. Zemore i dag en voksende mængde af evidens, som viser at spiritualitet spiller en rolle i recovery fra misbrug: *'Alongside evidence that a spiritual orientation may help prevent the development of substance abuse (Cochran et al., 1992; Gorsuch, 1993, 1995; Gorsuch and Butler, 1996; Miller, 1998), emerging (indirect) evidence implies a role for spirituality in recovery from substance abuse'* (Zemore, 2007:76). Zemore refererer til to cross-sectional undersøgelser, som viser at spiritualitet stiger efter recovery (Mathew et al., 1996) og at større spiritualitet er associeret med længere recovery (Carter, 1998; Zemore and Kaskutas, 2004).

En longitudinel undersøgelse med en sample på 655 behandlingssøgende klienter viser endvidere at: *'... individuals who reported a spiritual awakening in the context of 12-step involvement at year 3 were about 4 times more likely, relative to individuals who had never had a spiritual awakening, to report total abstinence'* (Zemore, 2007:76 med ref. til Kaskutas et al., 2003).

Zemores egen undersøgelse belyser sammenhænge mellem 12-trins involvering, spiritual forandring og reduktion af misbrug qua et longitudinelt design, hvor en sample på (N=733) hvoraf 73 % dvs. (N= 537) succesfuldt følges gennem tolv måneder. Ved brug af logistisk regressionsanalyse fandt Zemore, at: *'... increases in religious behaviours and experiences from baseline to 12 months were*

associated with significantly higher odds of abstinence at 12 months, $OR = 1.11$ (95 % $CI = 1.06$ to 1.17), $p < 0.001$. A chi-square likewise established that individuals who had experienced a spiritual awakening between baseline and 12 months were more likely (at 82 %) to report total abstinence at 12 months than the others (at 55 %), $X^2 (1,507) = 26.48$, $p < 0.001$ ' (Zemore, 2007:77). Begge resultater blev qua multivariat regressionsanalyse kontrolleret for køn, alder baseline diagnose, længde af ophold mm. Der forefindes således mange interessante resultater i Zemores undersøgelse, der i øvrigt bærer præg af en kærkommen metodisk transparens. Zemore konkluderer, at: ' *The study confirms findings from prior studies revealing that baseline religiosity is a poor predictor of treatment outcomes, suggesting that it is spiritual change (but not spirituality at treatment outset) that matters*' (Zemore, 2007:78), hvorfor Zemores undersøgelse med sit longitudinelle design bidrager med vigtig viden i relation til kausalitet, da det er centralt at: '*... disentangle these possibilities to determine whether the effects for spiritual change on recovery outcomes are indeed causal, and whether spirituality might be an important mediator for the positive effects of 12-step involvement on recovery*' (Zemore, 2007:76). Zemores hypotese om at spiritual forandring hjælper til at mediere eller forklare effekter som følge af involvering i 12-trins grupper i relation til recovery resultater (outcome), bliver således empirisk verificeret, idet stigninger i 12-trins involvering fra baseline til opfølgning er prædiktør for højere ods vedr. total afholdenhed (Zemore, 2007:76).

Shields

Shields, Broome, Delany, Fletcher og Flynn undersøger forholdet mellem individuel religiøsitet samt det religiøse klima i misbrugsbehandlingsprogrammer med to behandlingsresultater (tilbageholdelse/bibeholdelse i behandling og personlig engagement i behandlingen) som har vist sig at være stærke prædiktører for længerevarende recovery (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:356). Med data bestående af 10.010 respondenter fra en national undersøgelse søger Shields, Broome, Delany, Fletcher og Flynn at belyse de tre følgende forskningsspørgsmål:

- 1) '*What is the relationship between an individual's level of religiosity and retention in treatment and commitment to treatment?*'
- 2) '*How does the ecological context of treatment programs shape the individual-level relationships?*'
- 3) '*To what extent are program practices and characteristics directly linked to outcome level?*' (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:355).

Datamaterialet er indsamlet over en to årig periode (1991-1993), hvor der er anvendt spørgeskemaer når klienterne er i behandling samt efter endt behandling hvor opfølgningsdata ligeledes er bevirket qua spørgeskemaer (Ibid. 359).

Med inspiration fra Stark et al's konceptualisering af den økologiske kontekst 'the moral community' som væsentlig at inddrage, opererer Shields mfl. med en hypotese om at selve behandlingsprogrammets 'forholden sig til' religiøsitet – dvs. det religiøse klima har betydning for klientens behandlingsresultat (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:356). Starks model muliggør at: *'... discard the assumption that religion is only or primarily an individual trait and allows us to focus on religion as an element of social structure – or as a group property'* (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:358), hvorfor det typisk anvendte psykologiske blik på individets 'indre religiøsitet' her suppleres med en sociologisk optic hvor Shields mfl.: *'... conceptualize religion as being both an individual trait as well as an element of social structure'* (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:358).

For at besvare de tre forskningsspørgsmål er data fra den nationale sample blevet analyseret qua korrelation, regression og variansanalyser og svarene på de tre forskningsspørgsmål bevirker resultater som viser at: *'... individuals with higher levels of religiosity tended to have higher levels of commitment. These findings are supportive of the research literature that tends to show a weak to moderate relationship between religiosity and treatment outcomes'* (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:367). Det viser sig endvidere at der er store variationer i korrelationer afhængigt af hvilket behandlingsprogram der er tale om, da der i nogle behandlingsprogrammer forekommer en substantiel effekt af religiøsitet i relation til at blive i behandling og engagement i behandlingen både i positiv og negativ retning, hvorfor religiøsitet i nogle programmer fungerer: *'... as a positive resource whereas in other programs it served as a hindrance to recovery'* (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:367).

Det andet spørgsmål relaterer sig til den økologiske kontekst for behandlingen, hvor: *'... findings revealed that the level of program religious emphasis, the main measure of 'moral community', was not a factor in explaining the variations in the correlations. However the secondary measure, average religion importance, was a significant factor in explaining the religiosity-retention correlations and the average program commitment level was a significant factor in explaining the religiosity-commitment correlations'* (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:368). I behandlingsprogrammer hvor klientellet som et hele anskuer religion som en vigtig ressource for at forøge recovery kan det enkelte individs personlige niveau af religiøsitet være en effektiv ressource i relation til at blive i behandlingen. Endvidere er det væsentligt, at i programmer hvor det overordnede niveau af engagement er lavt, kan det enkelte individs personlige religiøsitet være en vigtig faktor for at forøge engagementet i behandlingen (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:367-368). I relation til det tredje forskningsspørgsmål var resultatet at: *'In programs that place a high emphasis on religion and where the clientele as a whole value the importance of*

religion, commitment to treatment tends to be higher than in programs with little or no religious emphasis and where the clientele place a lower value on the importance of religion' (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:368).

Ovenstående resultater illustrerer således, at Shields mfl.'s undersøgelse er: '*... supportive of the literature that shows a weak to moderate relationship between religiosity and treatment outcomes' (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:355).*

Pardini

Af andre relevante kvantitative undersøgelser kan Pardini, Plante, Sherman og Stump's cross-sectional undersøgelse af forholdet mellem religiøs tro, spiritualitet og positiv mental sundhed bl.a. fremhæves, idet spørgeskemaer indeholdende flere forskellige skalaer vedr. religion, spiritualitet, stres, social støtte mm er besvaret af 236 informanter og har medført resultater som viser, at: '*... recovering individuals tend to report high levels of religious faith and religious affiliation, but choose to rate themselves as being more spiritual than religious' (Pardini, Plante, Sherman & Stump, 2001:1).* De finder endvidere, at: '*... among recovering individuals , higher levels of religious faith and spirituality were associated with a more optimistic life orientation, greater perceived social support, higher resilience to stress, and lower levels of anxiety' (Pardini, Plante, Sherman & Stump, 2001:1).* Resultaterne fra denne selv-rapporterings undersøgelse viser således, at spiritualitet og religiøs tro samt adfærd forbundet hermed blandt recovering individer er forbundet med positive resultater vedr. mental sundhed (Ibid., 2001:6). Det skal dog her bemærkes, ligesom ved andre cross-sectional undersøgelser, at resultaterne vedr. sammenhænge pga. tidsdimensionen ikke omhandler kausalitet, men blot sammenhænge.

Galanter, 2007 B

En serie af cross-sectional undersøgelser med kohorter af misbrugere i recovery orienterede behandlingsprogrammer samt kohorter, som ikke er misbrugere lægger til grund for Galanters resultater vedr. spiritualitet og dets relevans for misbrugsbehandling (Galanter, Dermatis, Bunt, Williams, Trujillo & Steinke, 2007:257 B). Der var i spørgeskemaerne anvendt skalaer til at vurdere både undersøgelsesgruppen bestående af klienter i misbrugsbehandling af forskellig art (psykiatrisk indlæggelse, terapeutisk samfund, metadonvedligeholdelse og metadon Anonymous members) samt kontrolgruppen bestående af medicin studerende, medicinske misbrugsbehandlere, præste lærlinge samt universitetsstuderendes: '*... spiritual orientation and its relationship to attitudes toward addiction treatment, and their views on AA' (Galanter, Dermatis, Bunt, Williams, Trujillo & Steinke, 2007:258B).* Resultaterne viser, at for flere af de forskellige patientgrupper sammenlignet

med kontrolgrupperne er spiritualitet en vigtig del af deres recovery og det fremgår endvidere, at: *'... the relevance of this issue may be underestimated in the way treatment is framed in a range of clinical facilities'* (Galanter, Dermatis, Bunt, Williams, Trujillo & Steinke, 2007:257B).

Galanter, som i øvrigt er en af de førende forskere indenfor området har endvidere i 2007 udviklet en empirisk model vedr. recovery som er: *'... compatible with the spiritual orientation espoused by many members of Alcoholics Anonymous (AA)'* (Galanter, 2007:265 A).

E. Deltagelse i møder /påtage sig poster + definitioner af en Højere Magt

International forskning vedr. deltagelse i NA

International forskning har bl.a. fundet, at: *'...those clients who maintained AA involvement and religious/spiritual involvement showed moderate but significantly better outcomes than those with little or no AA or religious involvement'* (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:357). Det fremgår endvidere at: *'Other studies of AA/NA participants have reported a consistent relationship between levels of involvement in the spiritual aspects of these programs and more positive outcomes'* (Shields, Broome, Delany, Fletcher & Flynn, 2007:357) Det må ydermere påpeges, at: *'AA attendance is often found to be modestly predictive of better treatment outcomes'* (Miller, 1998:983).

At påtage sig poster i AA/NA regi kan formentlig fungere som indikator på graden af involvering, da det at påtage sig service poster, fordrer at tage et ansvar for at få møderne til at fungere udover det generelle ansvar. Der er i dele af den internationale forskning fundet en forekomst af forskelle mellem deltagelse (attending) i AA/NA møder og involvering (involvement) i AA/NA møder. I relation til førstnævnte er det fundet, at: *'AA attendance is often found to be modestly predictive of better treatment outcomes'* (Miller, 1998:983 med ref. til Emrick et al., 1993), men det er i andre undersøgelser også fundet at: *'... drinking outcomes were unrelated to the extent to which clients attended AA after treatment'* (Miller, 1998:984).

I forbindelse med involvering, herunder skal poster i AA/NA formentlig kategoriseres, er følgende resultater fundet: *'When we measured the extent to which clients had become involved in AA, [...], a significant relationship emerged [...] Those who were more involved in working program steps and in AA-recommended activities were more likely to be abstinent'* (Miller, 1998:984).

Definitioner af en Højere Magt

Informant A definerer hendes Højere Magt som: '*[...] den der energi der får hele universet til at hænge sammen [...] og kærligheden [...] jeg tænker kærligheden som energi. Altså kærligheden fra solen til planterne, der så kan vokse, der så giver videre til fugle, luft og ilt og alt det der til alle andre [...]*' (Informant A:15).

Informant A differentierer mellem en Højere Magt og åndelighed: '*[...] jeg forbinder ikke umiddelbart en Højere Magt med åndelighed [...] jeg synes at åndelighed er noget meget mere jordnært [...] såsom ærlighed, tillid, omsorg og kærlighed, glæde [og] taknemmelighed, nej den følelse, den er jo helt fantastisk [...]*Altså det meget mere jordnære, jeg synes ikke at åndelighed absolut skal være noget Gud og himlen[...]' (Informant A:16).

Informant B definerer hendes Højere Magt på følgende måde: '*Jeg tænker at det er den der kærlige energi der er i universet [...] Det er en tro på, at der er noget som er større i universet som gør, at det ikke er mig der har ansvaret [...] At jeg gør hvad jeg kan for de ting jeg nu er i og for mit liv. Men udover det så er der en højere intelligens der bestemmer*' (Informant B:13-14).

Informant B fremdrager følgende værende åndelighed: '*[...] de der åndelige principper med tillid og tro og håb og kærlighed og hvad der ellers er*' (Informant B:11).

Informant C definerer sin Højere Magt ved at den: '*[...] minder om den kristne Gud*' (Informant C:3).

Informant D definerer hans højere Magt som: '*En Højere Intelligens. Et samarbejde mellem en højere intelligens og moder Jord. Det tror jeg på. Jeg ved ikke om det er Gud i den kristne forstand, jeg ved bare at der noget. Og så har jeg en stærk tro på Moder Jord. Alting stammer fra jorden, uanset hvilket materiale, så stammer det fra jorden. Der er noget jordisk i alt [...]*' (Informant D:9).

Tidligere brugte informant D en Højere Magt og Gud således: '*Jeg brugte GUD som 'Glad Uden Dope' og 'Glad Uden Druk' [...] Plus [...] der stod et kæmpe stort træ ude i haven og det var jo ikke blevet kæmpe, kæmpe stort af ingenting [...]* Så brugte jeg træet som eksempel [...] så jeg havde noget håndgribeligt, noget jeg kunne gå ud og røre ved. Og det virkede rigtig godt' (Informant D:8).